

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

KENT KÜLTÜRÜ VE BELLEĞİ BAĞLAMINDA
YOL ADLANDIRMALARI:
ANKARA BAHÇELİEVLER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Ayvaz

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

KENT KÜLTÜRÜ VE BELLEĞİ BAĞLAMINDA
YOL ADLANDIRMALARI:
ANKARA BAHÇELİEVLER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Ayvaz

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Tayfun Çınar

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

KENT KÜLTÜRÜ VE BELLEĞİ BAĞLAMINDA
YOL ADLANDIRMALARI:
ANKARA BAHÇELİEVLER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tayfun Çınar

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Tayfun ÇINAR

2- Prof. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

3- Doç. Dr. Can Giray ÖZGÜL

Tez Savunması Tarihi: 05.07.2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Tayfun ÇINAR danışmanlığında hazırladığım “**Kent Kültürü Ve Belleği Bağlamında Yol Adlandırmaları: Ankara Bahçelievler Örneği (Ankara, 2022)**” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

05.07.2022

Mehmet Ayvaz

TEŞEKKÜR

İlk olarak söylemem gerekir ki başından bu yana verdiği öneriler, ufuk açıcı fikirler ve motivasyonla bu çalışmanın en büyük destekçisi olan tez danışmanım, yol göstericim ve lisans hayatımdan bu yana birçok dersini aldığım çok kıymetli hocam Prof. Dr. Tayfun ÇINAR'a ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalacaktır.

Gerek lisans gerek lisansüstü derslerimde bana değerli bilgiler ve bakış açıları kazandıran Prof. Dr. Tayfun ÇINAR'a, Prof. Dr. Ruşen KELEŞ'e, Prof. Dr. Nesrin ALGAN'a, Prof. Dr. Ayşegül MENGİ'ye, Doç. Dr. Can Giray ÖZGÜL'e ve Doç. Dr. Ozan ZENGİN'e çok teşekkür ederim.

Bu tez çalışmasının sürdürülmesini teşvik etmek amacıyla bir ödüle layık gören Bahçelievler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğine ve benimle çok kıymetli deneyim ve görüşlerini paylaşan başta Prof. Dr. Nilgün Görür TAMER, Dr. Berkay ORHANER, Evrim ÖZDEMİR ve Şevket ÖZGÜN olmak üzere ilgili tüm dernek üyelerine teşekkürlerimi sunarım.

Arşivini açarak çalışmadaki önemli verilere ulaşmamı sağlayan VEKAM'a (Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi) ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Son olarak, bu süreci atlatmamda maddi ve manevi açıdan en önemli destekleri sunan anneme, babama ve kardeşime çok teşekkür ederim. Ve tabi ki her koşulda daima yanımda olan en büyük yardımcım ve sevgili yol arkadaşım Selin'e sonsuz teşekkürü borç bilerek bu tezi ona ithaf etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	iii
TABLolar DİZİNİ.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
1. Tezin Araştırma Problemi, Konusu ve Amacı	4
2. Tezin Varsayımları ve Önemi	6
3. Tezin Veri Toplama Teknikleri ve Yöntemi	7
4. Sınırlılıklar	9
5. Çalışmanın Yapısı	10
BİRİNCİ BÖLÜM:.....	12
ÇALIŞMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL TEMELLERİ.....	12
1.1. Eleştirel Kentsel Toponimi.....	14
1.1.1. Yol Adlandırmaları	19
1.1.2. Kavramsal Bir Sınıflandırma Önerisi	22
1.2. Kent, Kültür ve Bellek.....	24
1.3. Kent Metni ve Kentsel Mekânın Üretimi	29
İKİNCİ BÖLÜM	35
YOL ADLANDIRMALARININ TARİHSEL VE YÖNETSEL GELİŞİMİ.....	35
2.1. Yol Adlandırmalarının Tarihsel Gelişimi.....	35
2.1.1. İsimle Adlandırma	40
2.1.2. Numarayla Adlandırma (Numaralandırma).....	41
2.2. Türkiye’de Yol Adlandırmalarının Tarihi	46
2.2.1. Yol Adlandırmalarının Yönetsel Gelişimi	49
2.2.2. Türkiye’deki Adlandırma Pratiklerinin Dönemselleştirilmesi.....	55

2.2.3. Adlandırmaların Semantik Sınıflandırması	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	63
ANKARA VE BAĞCELİEVLER YOL ADLANDIRMALARININ	
DEĞERLENDİRİLMESİ.....	63
3.1. Geçmişten Günümüze Ankara’da Adlandırma Pratikleri.....	64
3.1.1. İlk Adlandırmalar Dönemi (1924-1927).....	66
3.1.2. Bellek İnşası Dönemi (1928-1950).....	70
3.1.3. Çok Partili Geçiş Dönemi (1951-1960)	72
3.1.4. Millileşme ve Militaristleşme Dönemi (1961-1994)	75
3.1.5. Türk-İslam Sentezi ve Bellek Yitimi Dönemi (1995-Günümüz)	79
3.2. Özgün Bir Kentsel Deneyim: Bağcelievler’in Hikayesi.....	88
3.2.1. Mekansal Boyut	88
3.2.2. Toplumsal Boyut.....	90
3.3. Bağcelievler Semt Kültürünün Bir Parçası Olarak Numaralandırmalar	93
3.4. Araştırma Bulgularına Eleştirel Kentsel Toponimik Bir Bakış.....	102
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	108
KAYNAKÇA.....	112
EKLER	121
EK1	121
EK2	124
EK3	128
Araştırmada Referans Olarak Kullanılan Bazı Önemli Haritalar	128
ÖZET	132
ABSTRACT	133

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Mannheim'ın Quadratestadt bölgesinin alfanümerik adlandırma sistemi.....	42
Şekil 2: Osman Nuri Ergin İstiklal Caddesi'nin tabelasını takarken.....	48
Şekil 3: Yol Adlandırmalarında İdari ve Bürokratik Süreçler	54
Şekil 4: 1924 Ankara Haritası.....	67
Şekil 5: Bahçelievler'de kent kültürü ve belleğinin parçası haline gelen tüm eski adlandırmaların görüldüğü 1988 tarihli harita.....	96
Şekil 6: Bahçelievler'deki yeni ve eski yol adlarını gösteren güncel sokak levhası	101
Şekil 7: New York, Manhattan'da çift levhalı kullanım örneği	104
Şekil 8: Austin'deki yeni ve eski adlandırmaların bir arada bulunduğu levha.....	105
Şekil 9: Bahçelievler Otobüs Tarifelerini Gösteren 1944 Tarihli Vaziyet Planı	128
Şekil 10: HGM, 1953 Tarihli Ankara Planında Bahçelievlerin Görünümü.....	129
Şekil 11: HGM, 1959 Tarihli Ankara Yerleşim Planı.....	130
Şekil 12: HGM, 1991 Tarihli Ankara Haritası.....	131

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Paris'te Kişi İsimleriyle Adlandırılan Yolların Sayısı.....	41
Tablo 2: Ankara'da İlçelere Göre Adlandırma Yöntemleri ve Yüzdeleri.....	45
Tablo 3: Türkiye'de Adlandırma Mevzuatının Listesi.....	50
Tablo 4: 1924 Ankara'sının Mahalleleri	68
Tablo 5: 1980 Darbesi sonrası Ankara’da yapılan yeniden adlandırmalar.....	78
Tablo 6: 2013-2022 Arası Yeniden Adlandırılan Yolların Semantik Sınıflandırması ..	83
Tablo 7: 2013-2022 Yıllarında Ankara’da Yol Adlarına Yapılan Müdahaleler.....	85
Tablo 8: 1940 Yılında Belediye Meclisinde Kabul Edilen Bahçelievler Sokak Adları	94
Tablo 9: Bahçelievler’de Yol Adlandırmalarının Dönüşümü	121
Tablo 10: 1924’ten Günümüze Ankara’da Değişen Bazı Yol Adları.....	124

KISALTMALAR

ABB	: Ankara Büyükşehir Belediyesi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
HGM	: Harita Genel Müdürlüğü
NVİ	: Nüfus ve Vatandaşlık İ�leri Müdürlüğü
RP	: Refah Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
VEKAM	: Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi

GİRİŞ

Kentin, kentsel mekânın ve onun farklı bölümlerinin adlandırılması aslında ilk kentlerin ortaya çıkışına kadar dayanmaktadır. Antik Sümer kentlerindeki yer adlarına dair bilgiler içeren Gılgamış Destanı, kentsel mekândaki adlandırmaların izini sürebildiğimiz ilk örnekleri olarak gösterilebilir.¹ İskenderiyeli filozof ve matematikçi Ptolemy (Batlamyus) ise M.S. 2. yüzyılda yaptığı haritalama çalışmalarında 8.000 kadar yer adını listelemiştir (Özgen ve Sarı, 2021). Yalnızca bir coğrafi işaretleme, haritalama ve haritaları kullananlara kolaylık sağlama amacıyla yapıldığı düşünülen ve doğruluğu kesin olmayan bu yer adlarının politik ya da ideolojik bir maksatla verildiğini söylemek için yeterli bir bilgi yoktur. Diğer yandan, antik dönemlerdeki adlandırmaların mekandaki doğal ve beşerî unsurların ya da orada yaşayan topluluğun inanç sisteminin veya kültürünün bir unsuruyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu sayede topluluk ve mekân arasında bir bütünlük kurulması sağlanmıştır (Aliağaoğlu ve Uzun, 2011). Kısacası mekânın adlandırılması pratiği çok eski dönemlere dayansa da bugün bildiğimiz anlamda adresleme, nüfus üzerinde kontrol sağlama gibi yönetsel amaçlarla yapılan adlandırmalar modern dönemde ortaya çıkmaya başlayan bir uygulamadır. Özellikle kamusal nitelikli kentsel alanların adlandırılması olgusunun ideolojik bir araç veya simgesel bir iktidar mücadelesi haline gelmesi modern devletin bir ürünüdür.

Yolların belli bir düzen ve amaç içinde adlandırılmasına dair ilk uygulamalar ancak planlı kentlerin ortaya çıkışı ile gerçekleşmiştir. Modern kentlerde yoğunlaşan nüfus, artan ticaret, hane sayısı, ulaşım ve iletişim sistemlerinin oluşması gibi zorlayıcı etmenler coğrafi adlandırmaları rasyonel bir zorunluluk haline getirmiştir. Dolayısıyla, kentlerdeki konumları işaretlemek, adres gösterebilmek, nüfus kontrolü sağlayabilmek

¹ Uruk, Kiş, Nippur ve Eridu gibi farklı kent adlarından bahsedilen ilk yazılı kaynak Gılgamış destanıdır.

kent yönetimini ve vergi toplamayı kolaylaştırmak gibi nedenlerle yollar adlandırılmaya başlamıştır. Geçmiş 13. Yüzyıla kadar dayanan bu uygulamalar zamanla iktidarların toplumsal bellek üzerinde ideolojik ve siyasal bir müdahale aracına dönüşmüştür. Ancak bu adların kente özgü kültürün ve belleğin bir parçası haline gelmiş olduğu gerçeği genellikle ihmal edilmiştir.

Yollar günlük yaşamda kentlerin en yoğun kullanılan kamusal alanlarıdır. Günümüzün kentlerinde yaşayan bir insan özel alandan (ev, iş yeri, ticari alanlar vd.) ayrıldığı ilk anda bu kamusal alanlarda kent yaşamına dahil olmaktadır. Buradaki kamusalılık içinde gerçekleşen bireysel ve toplumsal deneyimlerin tamamı kente özgü olan bir kültürü var etmekte ve karşılıklı olarak birbirini besleyerek kolektif bir belleği de oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu alanların nasıl adlandırılacağı konusu pek dikkat çekmese de modern kentin varoluşundan bu yana oldukça önemli meselelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunun kent ve kent toplumu üzerindeki farklı etkilerinin incelenmesi oldukça yeni bir olgudur. Dolayısıyla bu konuda yapılan akademik çalışmalar Türkiye özelinde yakın bir dönemde ortaya çıkmış ve çoğunlukla bu konuyu kapsamlı önermelerle ele almamıştır. Buradan hareketle bu tez çalışması Ankara özelinde yol adlandırmalarının izini sürmek ve kent toplumunun kültürü ve belleği üzerindeki etkisini izlemek üzere yapılmaktadır.

Yol adlandırmalarının eleştirel bir incelemesini yapan bu çalışmanın odağındaki kent olan Ankara, eski kent çekirdeğinin benzer bir devamı olarak değil ondan tamamen farklılaşan bir “Yenişehir” olarak planlanmış ve adeta yeniden kurulmuştur (Keleş, 2018). Bu nedenle, yeni ulus devletin ve yeni rejimin başkenti olarak cumhuriyet devrimleriyle yürütülen inşa sürecinde her açıdan örnek bir model olarak tasarlanması düşünülmüştür. Devrimleri benimsetme ve kalıcı hale getirme, kurucu kadroları hatırlatma ve yeni tarzda bir yaşam inşa etme çabaları başta olmak üzere, toplumsal ve siyasal yapının geçirdiği dönüşüm süreçlerine yönelik müdahalelerden en büyük payı alan kent olmuştur. Doğal

olarak bu yansımaların en fazla görüldüğü yerlerden biri, her yurttaşın kamusal alana çıktığında ilk bulunduğu yer olan sokak, cadde ve meydan gibi kamusal alanların adlandırılmasıdır. Ankara'nın bir başkent olarak yeniden imarı sürecindeki modernist çabalar, kentin tarihsel motiflerini de belli ölçüde muhafaza ederek kent metnine yansıtmıştır. Yeni kent kültürü kendine özgü yeni bir sosyal ve kültürel yaşamın yansımalarını taşıyan adlandırma pratiklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak, kent metni siyasi arenadaki aktörlerin politikalarını yansıttıkları bir sahne olarak karşımıza çıktığı için buradaki özgün yapı geçmişten günümüze kadar her kırılma döneminde bir tahribata uğramış, sürekliliğini çok büyük ölçüde yitirmiş ve artık günümüzde kültürel bellekteki izleri silikleşen bir hal almıştır.

Ankara'da yapılan tüm yeni adlandırmalar ya da mevcut adlandırmalardaki değişiklikler buranın başkentlik niteliğinden kaynaklanan simgesel bir boyuta da sahiptir. Öyle ki Genç Cumhuriyet'in tüm kentlerine örnek olacak bir kent kurulması fikrine ancak başkent Ankara namzet olabilmıştır. Bu nedenle Ankara'daki pratikler çoğu zaman güncel siyasetin ve diplomasinin de izlerini barındırmıştır. Dolayısıyla Ankara'da kamusal alanların adlandırılması adeta tarihsel, toplumsal ve siyasal gelişmeler için bir izlek niteliği taşımaktadır. Bu varsayımdan hareketle bu tez çalışmasında yol adlandırılma pratikleri ilki siyasal-tarihsel, ikincisi toplumsal-kültürel olan boyutlarıyla birlikte kavranarak incelenecektir.

Kent, fiziksel varlığının dışında toplumsal ve kültürel etkileşimlerden doğan soyut bir mekânsal varoluşa da sahiptir. Dolayısıyla, yol adlandırmaları yalnızca iktidarın ideolojik araçlarından biri olarak değil, yurttaşların özgün kentsel-toplumsal deneyimleri aracılığıyla gelişen kent kültürü ve kentin mekânsal belleği ile kavranması gereken pratiklerdir. Daha açık bir ifadeyle adlandırmalar, oradaki kent yaşamına özgü kültürün gücü ile doğru orantılı olarak yurttaşların kolektif belleğinde bir yer edinerek (toplumsal etkileşimin pekiştirmesiyle) bireysel belleklerde de yaşamaya devam

etmektedir. Öyle ki farklı dönemlerde farklı kaygılar nedeniyle yapılan adlandırmaların ya da mevcut adlandırmalardaki değişikliklerin çoğu zaman kentteki yurttaşlar tarafından benimsenmediği örnekler bunun göstergesidir. Tez çalışmasının toplumsal-kültürel boyutunun ele alındığı mikro düzeydeki inceleme sahası olan Ankara Bahçelievler'in tercih edilmesi bu örneklerden biri olmasıyla ilişkilidir.

Bahçelievler Senti sadece Türkiye'de değil dünyada benzeri az bir bellek mücadelesi süreci yaşamıştır. Bu semtteki numaralandırmalar ideolojik ya da etnik hiçbir anlam taşınamasına ve herhangi anlamlı bir bütün oluşturmamasına rağmen semt halkı yeni numaralandırmaları kabul etmeyip eski olanları kullanmaktadır. Bahçelievler deneyimi bu çalışmanın araştırma sorusunun “Yol adlandırmalarının kent metnindeki siyasal-tarihsel ve toplumsal-kültürel bellekteki yeri nedir?” olarak şekillenmesinde başat rol oynamıştır. Bu nedenle çalışmanın kapsamı konunun siyasal-tarihsel boyutunu ele almak üzere genel düzeyde Ankara, toplumsal-kültürel boyutunu ele almak üzere Bahçelievler Senti olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla mimarisi, kent peyzajı ve planı birçok kez dönüşüme uğrayan Ankara'da yeterince önemsenmeyen adlandırmaların ve bunlarla toplumsal-kültürel bellek arasındaki ilişkinin güncel durumu tespit edilerek çözüm önerileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1. Tezin Araştırma Problemi, Konusu ve Amacı

Tez çalışmasının odaklandığı temel problem Başkent Ankara'da yol adlandırmaları (bulvar, cadde, sokak, meydan) ve bunların uğradığı değişiklikler ile kentin mekânsal, toplumsal ve kültürel belleğine etkileri arasındaki bağlantıyı araştırmaktır. Çalışma aynı zamanda, söz konusu bağlantıyı kurabilmek için adlandırma pratiklerine dair ortaya koyduğu kavram ve kategoriler çerçevesinde derlediği örneklerle yeni bir kavramsal sınıflandırma önermeyi denemiştir.

Adlandırma pratikleri, siyaset, bürokrasi ve toplumsal-kültürel bellek arasındaki gelişmeleri sorgulayan bir problem etrafında yapılan bu araştırma, Ankara'daki yol adlandırmalarının Erken Cumhuriyet döneminden günümüze kadar uğradığı değişiklikleri, kent merkezini oluşturan beş ilçenin güncel yol adlandırmalarını ve özel olarak da saha araştırması için seçilen Bahçelievler Semtini örneğini incelemektedir. Araştırma konusunun geniş bir döneme yayılması ve veri setinin oldukça geniş olması nedeniyle inceleme iki aşamaya ayrılarak yapılmıştır. Buna göre, ilk olarak araştırma konusu bağlamında elde edilen bulgular eleştirel toponimi kuramları çerçevesinde uluslararası literatür örnekleri incelenerek sınıflandırılmış; Türkiye özelinde bir dönemselleştirme denemesi yapılmış ve güncel örneklerden oluşan veri seti anlamsal (semantik) bir kümelemeyle nicel olarak analiz edilerek yorumlanmıştır. İkinci olarak, tezin yol adlandırmaları ve kentsel-kültürel bellek arasında kurmaya çalıştığı bağlantıyı test edebilmek için örnek olay olarak seçilen Bahçelievler Semtini özelinde katılımlı gözlem ve yapılandırılmamış görüşmelere dayalı nitel bir analiz yapılmıştır.

Çalışmanın amacı yukarıda sözü edilen tüm incelemelerin ışığında genel düzeyde Ankara'daki yol adlandırmalarını, özel olarak da Bahçelievler'deki yol adlandırmalarını eleştirel toponimik bir çerçevede değerlendirmek ve politika önerileri sunmaktır. Dolayısıyla bu araştırma, yol adlandırmalarına yapılan müdahaleleri analiz edebilmek üzere ilki Ankara ikincisi Bahçelievler olmak üzere iki kapsamda yürütülmüştür.

İlk kapsamın belirlenmesindeki en temel etken, Ankara'nın yeniden kurulan modern bir başkent olması nedeniyle siyasal, toplumsal ve kültürel açılardan yaşanan dönüşüm süreçlerinin kamusal alana oldukça belirgin biçimde yansımalarıdır. Kısacası Ankara, başkent oluşundaki simgeselliğin de etkisiyle araştırma konusu açısından zengin örnekleme sahip bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla tezin varsayımlarını incelemek adına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmanın hipotezinin test edileceği daha

alt ölçekteki ikinci kapsam olan Bahçelievler Semtî'nin seçilme nedeni ise kuruluşunun Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar dayanması ve kent bilimi açısından ilk sayılabilecek bazı niteliklere sahip olmasıdır. Ayrıca bu tez çalışmasına da ilham kaynağı olan, 90'lı yıllardan bu yana yol adlandırmaları konusunda semt sakinlerinin verdiği bellek mücadelesi, buranın seçilmesinde önemli rol oynamıştır. Semtî oluşturan üç mahallede adlandırmalar numaralarla yapılmasına rağmen, semt halkı tarafından benimsenerek kültürel bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla numaralandırmaların dahi yurttaşlar tarafından sahiplenilmesi yol adlandırmalarının kent kültürünün ve belleğinin bir parçası olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle Bahçelievler Semtî bu tezin araştırma problemi açısından eşine az rastlanır bir örnek teşkil etmektedir.

2. Tezin Varsayımları ve Önemi

“Kent Kültürü ve Belleği Bağlamında Yol Adlandırmaları: Ankara Bahçelievler Örneği” başlıklı bu tez çalışmasında yol adlandırmaları olarak tanımlanan sokak, cadde, bulvar ve meydan gibi kentsel mekanların adlandırma pratiklerinin toplumsal ve kültürel belleğin bir parçası olduğu varsayımından yola çıkılmaktadır. Kentsel yaşamın özgün dinamikleri içinde gelişen kültürün unsuru olarak erken cumhuriyet döneminden günümüze kadar Ankara'da yapılan yol adlandırmalarının ve bunlara yapılan müdahalelerin kültürel belleğe bir müdahale olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle, hâkim siyasal paradigmadaki dönüşümlerin, iktidar değişikliklerinin ve bunların yerel düzeyde yansıdığı mekânsal politikaların kentsel kültüre ve belleğe etkisi yol adlandırmaları üzerinden tartışılmıştır. Böylece Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan modernleşme sürecinden itibaren günümüze kadar yaşanan dönüşümlerin siyasal ve ideolojik olmasının ötesinde mekânsal ve kültürel bellekteki izdüşümleriyle anlaşılması hedeflenmiştir.

Kısacası, tezin ilk varsayımı yol adlandırmalarının siyasal ideolojilerin bürokratik bir aracı olmaktan öte toplumsal-kültürel belleğin bir parçası olduğudur.

Dolayısıyla adlandırmalara yapılan her müdahalenin siyasal ve ideolojik motivasyonlarla yapılmış olması fark etmeksizin kent kültürü ve belleğini etkilediği düşünülmektedir. İkinci olarak, numaralandırmalar anlam yüklü bir niteliğe sahip olmamasına rağmen kent belleğinin sahiplenilen bir parçası haline gelmiş olduğu için yol adlandırmalarının toplumsal-kültürel unsur olmasının en rafine örnekleri olduğu varsayımıyla bir saha araştırması yapılmıştır.

Mekânsal adlandırmalara dair çalışmalar genellikle coğrafya bilimi alanında yapılmaktadır. Coğrafya biliminin ilgi alanına giren eleştirel kentsel toponimi çalışmaları Türkçe literatürde henüz yeni sayılabilecek bir ilgiye konu olmaya başlamıştır. Diğer yandan bu çalışmaların birçoğu etnik kimlik, etimoloji, ideoloji, tarih gibi farklı konular ve disiplinler etrafında toplanmaktadır. Özellikle de Türkçeleştirilen köy ve mahalle isimleri üzerine yapılan ve etnik gerilimleri konu alan çalışmalara çokça rastlamak mümkündür. Buna karşın, kentsel kültür ve belleği merkezine alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu tez çalışması diğer çalışmalardan farklı olarak kentsel toponimleri etnik kimlik, toplumsal cinsiyet kimliği, siyasal ideolojiler açısından ayrı ayrı ele almak yerine yol adlandırmaları pratiği özelinde daha kapsayıcı bir pencereden tüm bunları eleştirel toponimi ve kültürel bellek kavramlarıyla analiz etmeyi denemektedir. Dolayısıyla inceleme nesnesi ve yaklaşımı açısından özgün bir niteliğe sahiptir.

Son olarak, yukarıda da değinildiği gibi bu çalışma, yol adlandırma pratikleri açısından derlediği örneklerle ortaya koyduğu kavram ve kategoriler etrafında yeni bir kavramsal sınıflandırma önererek farklı bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır.

3. Tezin Veri Toplama Teknikleri ve Yöntemi

Tezin varsayımlarını derinlemesine test edebilmek amacıyla bu çalışmada Ankara kent merkezi ve Bahçelievler'deki yol adlandırmaları olmak üzere biri diğerini içeren iki kapsamda veri toplanmıştır. İlk kapsamda, nicel olarak analiz edilmek üzere

birden fazla kaynaktan yararlanılarak ikincil veriler elde edilmiştir. Buna göre, cumhuriyetin ilanından günümüze kadarki tarihsel süreçte Ankara kent merkezinde yapılan yol adlandırmalarının uğradığı değişiklikler listelenmiş ve kent merkezini oluşturan beş ilçenin (Altındağ, Çankaya, Keçiören, Mamak ve Yenimahalle) güncel yol adlandırmalarına ek olarak bunların 2013-2022 yılları arasındaki değişimlerinden bir veri seti hazırlanmıştır. İkinci kapsamı oluşturan Bahçelievler Senti'nde ise bir saha çalışması yapılarak nitel değerlendirmede kullanılmak üzere birincil veriler elde edilmiştir.

Araştırmada nicel veri analizi, doküman analizi ve nitel veri analizi olmak üzere üç yöntem karma olarak kullanılmıştır. İlk olarak, tüm ülke coğrafyasının adres verilerinin bulunduğu, İçişleri Bakanlığına bağlı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne ait resmi veri tabanı olan *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin* “adres.nvi.org.tr” adresli internet sayfasından veri kazıma (data scrapping) işlemi yapılarak Ankara'nın beş merkez ilçesinin tüm yol adlandırmaları listelenmiştir. Ek olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin resmî sitesindeki *Değişen Cadde ve Sokak İsimleri* sayfasından 2013-2022 yılları arasında değişen adlandırmaların verileri elde edilmiştir. Bu ikincil kaynaklardan toplanan veri seti, semantik bakımdan kümelenmiş ve nicel olarak analiz edilmiştir.

İkinci olarak, Koç Üniversitesine bağlı Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi'nin (VEKAM) Ankara Harita ve Plan Arşivi'ndeki 1924-2000 yılları arasına tarihlenen Harita Genel Müdürlüğü'ne (HGM) ait çeşitli Ankara haritaları ve Ankara Belediyesine ait kadastro paftaları ve broşürler; Milli Kütüphane'de bulunan arşiv belgeleri, resmi belgeler, süreli yayınlar ve kitaplar aracılığıyla bir doküman analizi yapılarak eski sokak, cadde, bulvar ve meydan adlarındaki değişimler listelenmiştir. Böylece tarihsel süreci dönemlere ayırmak ve yorumlamak mümkün olmuştur.

Üçüncü ve son olarak, Bahçelievler semtinde yapılan saha araştırmasında seçilen amaçlı (kasıtlı) örneklem üzerinden yapılandırılmamış görüşmeler ve katılımlı gözlem

aracılığıyla elde edilen nitel bulgular yorumlanarak tezin varsayımları test edilmiştir. Dolayısıyla burada yakın zamanda pratik edilen ve bu çalışma esnasında edilmeye devam eden bellek mücadelesi süreçlerinin ışığında çalışmanın iddiasının desteklenmesi hedeflenmiştir.

Ayrıca çalışmanın kuramsal çerçevesini çizmek için “*eleştirel toponimi*” (critical toponomy) kuramları içindeki “*yol adlandırma*” (*street naming*) ile ilişkili çalışmalar sistemli bir literatür taramasıyla değerlendirmeye alınarak sınıflandırılmıştır. Böylece Türkiye ve Ankara’daki yol adlandırma pratikleri tasnif edilirken evrensel nitelikte bir önerme kurgulamak ve yeni bir bakış açısı sunmak hedeflenmiştir.

4. Sınırlılıklar

Çalışmayı sınırlandıran en önemli etkenlerden biri Covid19 salgını olmuştur. Özellikle hazırlık aşamasındaki saha araştırmalarının ve yüz yüze görüşmelerin önüne geçerek çalışmanın da seyrini etkilemiştir. Diğer yandan resmi arşivlere ulaşmak ve kurumlardan bilgi almak konusunda da salgına yönelik kapsamlı tedbirler önemli bir engel teşkil etmiştir.

Belgelere ulaşmaktaki bir diğer zorluk, çeşitli başvurular yapıldığı ve resmi görevlilerle temasa geçildiği halde Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin bir açık veri politikası bulunmaması nedeniyle değerlendirilebilir verilere erişmenin mümkün olmamasıdır. Hem Ankara il geneli yol adlandırmalarının verileri hem bu adlandırmalarda yapılan değişikliklerin verileri hem de geçmiş döneme ait belgeler ve Belediye Meclisi kararlarına erişim izni verilmemiş ya da taleplere karşılık herhangi bir paylaşım yapılmamıştır. Dolayısıyla bu veriler yukarıda anlatılan çeşitli yöntemler kullanılarak elde edilmiştir. Yine ifade etmek gerekir ki yine Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin Fen İşleri Daire Başkanlığına bağlı Numarataj Şube Müdürlüğü şefi ile yapılan görüşmede resmi süreçlerle ilgili sorulara açık yanıtlar alınamamıştır.

Kuramsal sınırlılıklara değinmek gerekirse, çalışma boyunca, dünyadan örnekler aktarırken veya genel yargılar içeren ifadeler kullanırken Batı/Avrupa merkezci bir bakıştan kaçamamak önemli bir problemdir. Ancak araştırma nesnesinin doğası gereği Batı’da doğmuş, gelişmiş, karakteristik örnekler çıkarmış ve tıpkı küresel ekonomik sistem gibi dünyanın büyük kısmına yayılmış olması buna neden olan temel faktördür. Öte yandan, Uzak Doğu ülkelerindeki durumu inceleyen çalışmaların görece az bulunması (ya da kolonyal dönem çalışmalarına sıkışması) ve İngilizce literatüre yansımamış olması buralardaki olası yeni bilgileri analize dahil etmeye engel olmaktadır. Her ne kadar kıta Avrupası örnekleri çok sayıda çalışma içinde fazlaca incelenmiş olsa da farklı yerellikleri ele alan ve İngilizce olmayan metinlerde olması muhtemel önemli bulguların değerlendirilememesi söz konusudur.

5. Çalışmanın Yapısı

Tez çalışması önceki başlıklarda aktarılan konu, amaç ve tekniği yansıtmaya çalışan üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm araştırmanın kuramsal çerçevesini çizebilmek üzere toponimi literatürü çatısındaki kavramları ve bu alandaki tartışmaları, adlandırma kavramını ve adlandırmayla ilgili tartışmaları, kent belleği ve kültürünü, göstergebilimsel semantik disiplini etrafında kent metni kavramını ve son olarak çalışmayı destekleyici bir kavram seti içeren mekânın üretimi teorisini kısa biçimde ele almıştır. Ayrıca çalışmada kullanmak üzere yeni bir kavramsallaştırma önerisi sunulmuştur.

İkinci bölümde yol adlandırma pratiğinin tarihsel gelişimi, biçimleri incelendikten sonra Türkiye’deki tarihsel ve yönetsel gelişmelerin bir fragmanını aktarıp buradaki pratikler için bir dönemselleştirme önermektedir.

Üçüncü ve son bölümde, ikinci bölümde önerilen dönemselleştirme ve ilk bölümde önerilen kavramsal çerçeve doğrultusunda Ankara’da Cumhuriyet’in ilanından

bu yana karşımıza çıkan çeşitli adlandırma pratikleri analiz edilmiş ve adlandırmalar ile kent kültürü ve belleğinin ilişkisini ortaya koymak için özgün bir deneyim olan Bahçelievler rneği incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ÇALIŞMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL TEMELLERİ

Literatür taramasına ve kuramsal tartışmalara geçmeden önce çalışmada kullanılması özellikle tercih edilen kelime ve kavramları açıklamak yerinde olacaktır.

İlk olarak, *adlandırma* teriminin özellikle seçilerek kullanılmasının altında yatan iki farklı sebebi ifade etmek gerekir. Aynı anlama gelmelerine karşılık “ad” kelimesi Türkçe iken “isim” kelimesi Arapça kökenlidir. Dolayısıyla çalışmanın üzerinde kurulduğu kavramın (adlandırma) Türkçe kökenli olması tercih edilmiştir. Ancak, esas sebep uygulamadaki ayrımlar nedeniyle kavramsal bir kargaşa yaşanmasının önüne geçmek olmuştur. Türkiye’de yol adlandırma uygulaması numaralarla ya da harf gruplarıyla (kelimelerle) yapılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada iki farklı yöntemi ifade ederken oluşacak karışıklığı önlemek için harf gruplarıyla yapılan adlandırmalara *isimle adlandırma* denilerek kesin bir ayrıma gidilmiştir. Diğer yandan, ABB Meclisi’nin adlandırma işlemlerini inceleyen üyelerinin adı “İsimlendirme Komisyonu” olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle çalışma boyunca “isimlendirme” ifadesinin kullanıldığı tek yer resmi tanımından dolayı burası olmuştur.

İkinci tercih konusu *yol adlandırmaları* kavramıdır. İngilizce literatürde “*street naming*” olarak karşılık bulan bu kavram cadde, sokak, bulvar ayrımı yapmadan tüm yolları içermektedir. Ancak Türkçe’de günlük kullanımda ve yasal metinlerde *yol adlandırmaları* kavramın karşılığı cadde ve/veya sokak adları olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ülkemizde konuyla ilgili tek merkezi idare olan Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün (NVI) veri tabanında adresleme kategorileri cadde, sokak, bulvar, meydan adları olarak sınıflandırılmıştır. Yine Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB) adlandırmalarda yapılan değişiklikleri “Değişen Cadde ve Sokak İsimleri” başlığı altında

listelenmektedir. Buna karşın, her biri araştırmanın inceleme nesnesi olan sokak, cadde, bulvar kavramlarının yerine, çalışmada sıklıkla kullanılacak olan *yol adlandırmaları* çatı kavramının altında kullanılması benimsenmiştir. Böylece hem uluslararası literatürdeki “*street naming*” kullanıma paralellik sağlanmış hem de ifade sadeleştirilmiştir.

Son bölümde meydanların da analizin içine dahil edilmesinin sebebi Ankara’daki meydanların genellikle büyük yolların kesişim noktalarında bulunması ve dolayısıyla yolların organik bir parçası olmasıdır. Yoldan belli ölçülerde farklılaşan bir kentsel mekân olan meydanlar taşıdığı güçlü kamusal niteliğiyle farklı açılardan farklı disiplinlerce ele alınsa da bu çalışma için yalnızca yol adlandırmalarının bir parçası olması ve güçlü bir temsil mekânı niteliği taşıması nedeniyle önem arz ettiği için analize dahil edilmiştir.

Yine yukarıdaki açıklamalarla bağlantılı olarak, yol adı yerine yol adlandırması ifadesinin tercih edilmesi tesadüf değildir. Bu çalışmanın yaklaşımı ve kavramsal çerçevesi açısından “ad” ifadesi yalnızca verili bir durumu anlatmaktadır. Ancak “adlandırma” ifadesi ise; öncesi, sonrası, öznesi, nesnesi, nedeni ve sonuçları olan bir eylemi ya da işlemi anlatmaktadır. Dolayısıyla yol kategorisinin çatısı altında birleştirdiğimiz cadde, sokak, bulvar ve meydanlar bu açıdan bakıldığında adlara değil *adlandırmalara* sahiptir. Bu nedenle çalışma boyunca da bu haliyle kullanılması tercih edilmiştir.

Son olarak yaygın bir kullanım hatası olan ve araştırma boyunca da gerek resmi verilerde gerek literatürde sıkça rastlanan bir durumdan bahsetmek gerekir. Türkçe yazım ve imla kuralları açısından sokak adlandırmaları telaffuz edilirken, “... Sokağı” ifadesi yerine birçok yazılı metinde (ve gündelik yaşamda) “... Sokak” olarak yazılıp söylenmektedir. Halbuki dilin doğru kullanımında cadde, bulvar ve meydan adlandırmaları (numaralı olanlar hariç) “... Cadde”, “... Bulvar” ya da “... Meydan” değil “... Caddesi/Bulvarı/Meydanı” biçiminde yazılmaktadır. Dolayısıyla bu hataya dikkat

çekmenin önemli olduğu düşünölmüş ve metin boyunca doğru kullanıma özen gösterilmiştir.²

1.1. Eleştirel Kentsel Toponimi

Yer adlandırılmaları (place naming) dil bilimcilerin inceleme alanında var olan tüm “şeylerin” adlandırmasını kapsayan geniş bir literatürü oluşturmaktadır. Coğrafya biliminde ise mekânın (yeri) adları bakımından incelediği disiplin *yer adları bilimi* diğer adıyla *toponimi (toponymie)*; yer adlarının (toponimlerin) kendisinin, orijinlerinin, anlamlarının, kullanımlarının ve tiplendirmesinin bilimsel olarak araştırmasıdır. Toponimi kavramı, Yunanca *topos* (“yer” anlamına gelen) ve *onomia* (“isim” anlamına gelen) kelimelerinden türetilmiştir ve etimolojik açıdan bir bölgedeki yer adlarının incelenmesini ifade etmektedir. Kentsel toponimi kategorisi ise yine Yunanca’dan gelen *hodonimi* kelimesiyle tanımlanmakta ve genel olarak kentteki her türlü mekânın adlandırılmasını ifade etmektedir (Yavuz ve Şenel, 2013). Ayrıca, Türk Dil Kurumu sözlüğü de toponimi kavramını en yalın haliyle yer adı bilimi olarak tanımlamıştır.

Toponimi çalışmaları coğrafya, antropoloji, tarih, edebiyat, felsefe, siyaset bilimi, çevre psikolojisi ve özellikle dilbilim alanlarında oldukça geniş bir yelpazedeki disiplinlere yayılarak yer adlarının ve anlamlarını başka açılardan incelendiği bir araştırma alanı haline gelmiştir (Vuolteenaho ve Berg, 2016). Başlarda toponimlere olan merak yalnızca filolojik, etiyolojik ya da etimolojik çabalar olarak dilbilim çerçevesinde araştırmalara sıkışmış olsa da zamanla adlandırma pratiklerinin aslında büyük oranda politik ve ideolojik bir inceleme alanı olduğunun anlaşılmasıyla yönelimler değişmiştir (Rose-Redwood, Alderman ve Azaryahu, 2018a, s. 311). Siyasal alan, ideolojiler ve iktidar mücadeleleri odağında bir yaklaşım olan ve son otuz yıldır sosyal bilim

² Konuya daha detaylı dikkat çeken bir köşe yazısı için bkz. (Aşut, 2021)

alışmalarında ivme kaydeden mekânsal semiyotik ve semantik araştırmalar mekânın siyasal boyutunu görmezden gelen dilbilim alanından farklılaşarak yeni bir disiplin ortaya çıkarmıştır (Rose-Redwood, Alderman ve Azaryahu, 2018b). Böylece kent metnini dilbilimin kendine özgü kavram setlerinden sıyrılarak okunabilmesinin ve *eleştirel kentsel toponimik* yaklaşımların gelişiminin önü açılmıştır. Diğer yandan, kimi yazarlara göre ise 1917 yılında yaptığı çalışmalar özelinde Gramsci erken dönem bir eleştirel toponimisttir (Vuolteenaho ve Puzey, 2018, s. 77).

Ulus devletlerin büyük ölçüde gelişimini tamamlamasına ve neo-liberalizmin hız kazanmasına paralel olarak eleştirel toponimi literatürünün gelişimi tesadüf değildir. Nitetim 90’lardaki ilk evresinde, SSCB’den ayrılan ölkelerdeki ve post-kolonyal ölkelerdeki toponimik restorasyon çalışmaları ve ulus inşası sürecinde yaşananların araştırılmasına yönelik gelişen eğilimler tüm bunların yoğunlaştığı adlandırma pratiklerine odaklanmıştır. 2000’den sonra ise literatür daha çok kent hakkı, kent belleği, kentsel-toplumsal direnç ve mekânsal adalet kavramları etrafında bir gelişim göstermiştir (Vuolteenaho ve Puzey, 2018, s. 5-15). Toponimi alışmaları ölkemizde henüz çok yakın zamanda tartışılmaya ve bir literatür oluşturmaya başlanmıştır (şahin, 2010). Dolayısıyla eleştirel toponimi denemeleri de bunu takip etmektedir.

Eleştirel kentsel toponimi çalışmaları genellikle *anma/hatırlatma* (*commemorative*) kavramının etrafında şekillenmektedir. Bunun en büyük nedeni çalışmalara konu olan örneklemin kişi isimleriyle yapılan adlandırmalara odaklanmasıdır. Modern kentlerin ilk anma/hatırlatma türünden adlandırma örneği 1779 yılında Paris’te yapılarak daha sonraları siyasal erkin ajandasına göre şekillenecek biçimde bir gelenek haline gelmiştir (Azaryahu, 1996). Fransız Devrimi’nin ardından XV. Louis heykeli bulunan meydandan heykel kaldırılıp “Devrim” adlandırması yapılmıştır. Yine devrim sonrası *ansiyen rejime* ait anma/hatırlatma işlevi taşıyan tüm adlar ortadan kaldırılarak cumhuriyet rejimine dair yeniden adlandırmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak yeni rejim

Napolyon'un gelişiyle birlikte tekrar çöktükten sonra 1815'te Paris'teki 50 yol eski rejimdeki biçimiyle yeniden adlandırılarak *silme/unutturma (decommemorate)* pratiği tecrübe edilmiştir (Ferguson, 1988).

Berlin'deki 19. Yüzyıla ait yol adlandırmaları hanedan ailesinin isimleriyle yapılmışken 1871'de Almanya'nın birleşmesinin ve Berlin'in başkent olmasının ardından bütün bir Alman Ulusu'nu temsil eden eski imparatorlar, yazarlar ve müzisyenler vb. figürlerin isimleri anma/hatırlatma aracı olarak kullanılmıştır (Azaryahu, 1997, s. 482). Benzer biçimde 19. Yüzyılda İsveç'te yapılan yol adlandırmaları İsveç tarihine göndermeler yaparak yeni bir ulus inşasında anma/hatırlatma pratikleri olarak kurgulanmıştır. Dolayısıyla adlandırmaların bu işlevi (commemorative) çoğunlukla yeni bir ulus devletin kuruluşunda, kolonyal dönem sonrası bağımsızlığın tesisinde ya da dağılan imparatorluklardan kopan etnisitelerin ulus inşası sürecinde ön plana çıkmaktadır (Pred, 1990, s. 186).

Yukarıda sayılan tipolojilerden farklılaştırılabilecek bir başka örnek ise İsrail'in başkenti Tel-Aviv'deki yol adlandırmalarının (Filistinlilerin yoğunlukta olduğu çok küçük mahalleler hariç) tamamıyla Siyonizm'in ve Yahudilerin tarihi, önemli figürleri ve unsurlarıyla ilişkili isimlerle yapılmış olmasıdır (Pinchevski ve Torgovnik, 2002). Buna benzer biçimde işgal altındaki bir kent toplumunun belleğini dönüştürme çabasına bir örnek de Nazi ordusu yenildikten sonra Doğu Berlin'de SSCB tarafından Sovyet liderlerinin isimleri, kutlama günleri ve Marksist terminolojiye dair yapılan adlandırmalardır (Azaryahu, 1986, s. 599). Ancak SSCB'nin dağılmasıyla birlikte tüm doğu bloğu ölkelerinde Stalinist dönemin izlerini silme/unutturma (decommemoration) pratikleri toplumsal belleği yeniden şekillendirmek üzere sistemli biçimde uygulanmıştır (Azaryahu, 2016, s. 61). Yine bir silme/unutturma pratiği olarak Singapur örneğinde Avrupalı sömürgelerin isimleri yerine yerli kaynaklara dayanan isimlerle yeniden adlandırma yapılarak ulusal kimliğin inşası hedeflenmiştir (Yeoh, 2018).

Dünyadaki örneklerden farklı olarak Arslan ve Uludağ'ın çalışmasında anma/hatırlatma kavramı yalnızca kişi isimleri özelinde yapılan müdahaleler olarak algılanmaktadır (2020). Ancak anma/hatırlatma kavramıyla ifade edilen müdahalelerin yalnızca kişi isimlerinden ibaret olması düşünülemez. Nitekim kimi yazarlar numaralandırmaların dahi anma/hatırlatma işlevi taşıyabileceğini ileri sürmektedir. Rose-Redwood'un bu konuda en uçtaki görüşü savunan yazar olduğu söylenebilir. Buna göre bir yerin adlandırılması eyleminin kendisi, verili bir alanı hatırlanacak bir şey olarak söylemsel açıdan yeniden üretmektedir. Dolayısıyla yapılan adlandırmanın niteliği ne olursa olsun (ister isim ister numara ya da başka bir şey) *anma/hatırlatma* niteliği taşımaktadır (Rose-Redwood, 2018). Bu perspektiften bakıldığında, anma/hatırlatma pratiği sayılan adlandırmalar (commemorative) ve anma/hatırlatma pratiği sayılmayan adlandırmalar (non-commemorative) arasında ayrım yapan; hatta numaralandırmayı kimliksizlik ve rasyonel bireyselleşmeciliğin ürünü olarak gören geleneksel bakışın aksine, numaralandırmalar bile esasında kentsel belleğin bir parçası olduğu sürece anma/hatırlatma işlevi taşımaktadır.

Eleştirel toponimi çalışmaları özellikle *yol adlandırmaları* bağlamından incelendiğinde tamamıyla siyasal, kültürel ya da etnik çatışmalardan kaynaklanan ve güncelliği koruyan gerilimleri tartışmaktadır. Bu çalışmaların çeşitliliği aslında dünya genelindeki adlandırma deneyimlerinin teorik bir zemine oturtulabileceğini bize göstermektedir. Dolayısıyla bu tartışmaları kendi arasında tipolojilerine göre ana başlıklar altında toplayarak kavramsallaştırmakta yarar vardır. Böylece Türkiye ve Ankara deneyimlenen örneklerin hangi örneklerle benzerlik gösterdiği ve hangi tipolojiye dahil edilebileceği tespit edilebilir.

Dünyanın farklı yerlerindeki farklı türden gerilimleri eleştirel toponimik bir pencerelerden ele alan birçok çalışma örnek gösterilebilir. Nash'in çalışması (2016) bağımsızlık süreci sonrası İrlanda halkının dilini yer adlarına yasıtma deneyimini post-

kolonyal kültür siyasetinin sonuçları etrafında incelemektedir. Fransa'nın kolonilerinde uyguladığı adlandırma pratiklerinden birini inceleyen ve bu konudaki birkaç çalışmadan biri olan Bigon'ın makalesi (2008) de kolonyal döneme dair araştırmalarda öne çıkmaktadır. Light (2004), post-sosyalist ülke örneklerinden Romanya'nın Bükreş kentinde SSCB'den ayrılışın ardından bir bellek yıkım ve yeniden yapım sürecine mercek tutmaktadır. Vuolteenaho ve Puzey'in çalışması sosyalist dönemin bitişi sonrası Doğu Berlin'deki yol adlandırmalarını Gramsci'ci bir bakış açısıyla ele almaktadır (2018). Bazı diğer çalışmalar ise; Nazi sonrası dönemde Almanya'daki yeniden adlandırma örneklerini ele alan çalışmalar (Azaryahu, 1997, 2012), Senegal'de post-apartheid dönem sonrası deneyimleri ele alan çalışmalar (Adebanwi, 2018; Bigon ve Njoh, 2018); güncelliğini koruyan siyasal ve etnik gerilimleri ele alan çalışmalar (Azaryahu ve Kook, 2002; Alderman, 2003; Adebanwi, 2012), ihlal edilen insan haklarını bellek, hatırlama ve unutma hakkı olarak ele alan bir çalışma (Alderman, 2015); Almanya'daki (Palonen K. , 2018), Romanya'daki (Palonen E. , 2018) ve Türkiye'deki (Düzgün, 2020; Özberk, 2018) adlandırma pratiklerini politik bir kavrayışla ya da ideolojik gerilimler üzerinden ele alan çalışmalar olarak örnek gösterilebilir.

Yukarıda yalnızca küçük bir bölümünü sıraladığımız bu örnek çalışmaların ışığında dünyadaki adlandırma pratiği örneklerini aşağıda önerdiğimiz genel tipolojilere dahil etmek mümkündür.

- *Etnik ya da dini gruplara ilişkin gerilimler*, genellikle bir ülke sınırları içinde yaşayan farklı etnik grupların (İrlanda örneği), ırkçı-ayırıcı müdahalelere maruz kalan toplulukların (Amerika'da ve Senegal'de siyahiler örneği), kolonyal dönem sonrası bellek restorasyonu deneyimlerini (Singapur örneği) ya da dini çatışmaların (İsrail'de Filistinli Müslümanlar örneği) söz konusu olduğu yerlerdeki adlandırma pratiklerini kapsamaktadır.

- *Büyük çaplı toplumsal ya da siyasal dönüşümlerin yansıması*, devrimlerin sonrasında eski rejimle hesaplaşmaların yansıması olan yeniden adlandırma pratikleri (Fransız Devrimi, Ekim Devrimi), savaşların, işgallerin, siyasal rejim değişikliklerinin sonrasında gelişen deneyimleri (Nazi dönemi sonrası Almanya, SSCB sonrası doğu bloğu ülkeleri) kapsayan tipolojidir.
- *Güncel siyasi gelişmeler ya da iktidarın ideolojik müdahaleleri*, hükümetlerin ulusal ya da uluslararası siyasi hamleleri veya güncel gelişmeler karşısında verdikleri reaksiyonları (Türkiye örnekleri), ya da genel olarak iktidarların ideolojik eğilimlerinin sonuçlarını (Zagreb ve Budapeşte örnekleri) kapsayan tipolojidir.

1.1.1. Yol Adlandırmaları

Yol adlandırma, Türkçe literatürde henüz genel geçer ve tanımlı bir kavram olmasa da İngilizce literatürdeki toponimi çalışmalarında kullanılan ve her türlü yol adlandırmasını ifade eden *street naming* kavramıyla doğrudan örtüşmektedir.³ Dolayısıyla sokak, cadde, bulvar, çıkmaz, otoyol ve meydan gibi yol veya yolun parçası olan her kentsel mekân özünde yol kavramı çatısı altında toplanabilir. Yol adlandırma pratiği, bir yerdeki kanunla yetkilendirilmiş ilgili otoritenin, yönetsel işlevlerini yerine getirebilmek için coğrafi adres sistemi oluşturmak üzere, kamusal mekân niteliği taşıyan her türlü yola resmi olarak ad vermesi, levhalaması ve bunları kayıt altına almasını içeren bir idari işlem olarak tanımlanabilir.

³ “Street” kelimesi Türkçe’de genelde “sokak” olarak algılandığı için olsa gerekir ki literatürdeki çalışmalarda da “sokak adlandırması/isimlendirmesi” olarak karşılık bulmuştur. Halbuki “street” kelimesi patikadan büyükçe olan tüm yolları anlatmak için kullanılabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada daha kapsayıcı ve öz bir ifade kullanılmak istenmiştir.

Yol adlandırmaları yönetsel açıdan bakıldığında sıradan bir işlem gibi görünse de sistematik adlandırmalar fiziksel mekânın soyut tahayyüllerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle yolları adlandırmak, kentin görünmeyen peyzajının, yani kent metninin oluşturulmasında taşıdıkları simgesel güç nedeniyle önemli bir rol oynamaktadır. Böylece mekânı tarihselleştirmenin veya tarihi mekânsallaştırmanın başlıca araçlarından biri haline gelmektedir. Bu nedenle büyük siyasal-toplumsal dönüşümlerin hemen ardından bu işe girişilmesi tesadüf değildir (Rose-Redwood, Alderman ve Azaryahu, 2018a, s. 309).

Azaryahu'ya göre yolların adlandırılması pratiği, ideolojik ihtiyaçlar ve iktidar ilişkileri yoluyla belirlenen siyasi bir olgudur. Tüm siyasi erkler kendi toponimik evrenini oluşturarak inşa etmeye çalıştığı düzeni destekleyici bir zemin kurar (1996). Zaman zaman popülist yaklaşımlarla adlandırmalar yapılmış olsa bile, uygulaması siyasal düzenin atanmışları eliyle uygulandığı için otoritenin açık bir göstergesi olarak karışımıza çıkar. Demokratik rejimlerde, devlet, ulusal sermayenin belirli bölgelerinde ulusal olarak temsil edilen yol adlandırmaları konusunda bazı haklara sahip olsa bile, adlandırmalardan yasal olarak yerel yönetim sorumludur. Bu tür farklılıklar, yerel ve merkezi otoritelerin yalnızca resmi olarak farklılaştığı otoriter rejimlerde daha az önemlidir (Azaryahu, 1997).

Yol adlandırmaları ideolojinin en rafine yansımalarından biridir. Palonen (1993, s.103), durum böyle olmasına rağmen yol adlarının siyaset bilimi açısından bir inceleme nesnesi olarak yeterince ilgi görmediğine dikkat çekmektedir. Palonen adlandırmaların siyasal arenada yürütülen ve sonucunda bir kazananı olan yarışa benzetmektedir (1993, s.114). Gerçekten de birçok örnekte adlandırma pratiği toplumsal inşa süreçlerinde sembolik bir bütünleştirici olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla siyasetin ilgi konusu olmayı başaramaması şaşırtıcı bir durumdur. Azaryahu'ya göre yol adlandırmaları ideolojik görüşlerini kentsel-toplumsal mekâna ve kolektif belleğe kazımaya çalışan siyasal aktörlerin güçlü bir aracıdır (1996, s. 321). Pinchevski ve Torgovnik ise

Bourdieu’cu bir bakış açısıyla adlandırmaları simgesel şiddetin bir aracı olarak işaretler ve mekan üzerindeki iktidar pratiklerinin kusursuz bir siyasal-bürokratik kontrol gücünün göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır (2002). Son olarak ilginç sayılabilecek başka bir bakış açısı daha da ileri giderek kentsel peyzaj açısından yol adlandırmalarının kendisinin de ötesinde levhaların görseelliğinin de siyasal otoritenin ideolojik mesajlarını içerdiğini ve kentsel peyzajın politik bir parçası olduğunu öne sürmektedir (Gade, 2003).

Yollar, tek başına sahip oldukları karakteristik niteliklerle değil etrafını da kapsayan bir küme içerisindeki ilişkileri de ortaya koyan ağlar olarak imgelenebilir. Manhattan’dakine benzer biçimde numaralı adlandırmalar ve ızgara kent planları, yön ve topoğrafya bakımından tutarlılık sağladığı takdirde bu bütünlüğü kurmayı başarmaktadır. Bitkiler, renkler, detaylar ve yol adlandırmalarındaki sistemli farklılaşma ızgara plan sisteminin “kademeli ve ölçeklendirilmiş” biçimde algılanmasını sağlamaktadır (Lynch, 2020, s. 109-110).

Bu perspektiften bakıldığında ızgara plan sistemi içerdiği yapısal formlar, karakteristik unsurlar (kimlikler) ve anlamın bir parçası olarak sistemli adlandırmalar içerdiğinde yollar etrafındaki bütünün bir parçası olarak kentlilerin belleğinde kolayca yer edinebilmektedir. Dolayısıyla algılaması daha kolay formlar ve bunların yüklendikleri anlamla birlikte, yerel bir kolektif belleğin inşasını da kolaylaştırabilmektedir. Gerçekten de ızgara planla birlikte numaralandırılmış yollara sahip bir mahalle ya da semt biriminde sıralı mantıkla kurulan diziliş sayesinde parçadan bütünü anlamak olanaklı hale gelmektedir. Böylece yol adlandırmaları yalnızca siyasal erkin arşiv kayıtlarında değil kentlilerin zihnindeki haritada da kolayca yer bulmaktadır. Son bölümde ele alınacak Bahçelievler örneği taşıdığı bu nitelikleriyle sadece orada yaşayanların değil semtin dışına taşarak diğer kentlilerin de yol adlarına ve sistemine hâkim olmasıyla Lynch’i destekleyen bir örnektir.

1.1.2. Kavramsal Bir Sınıflandırma Önerisi

Literatürdeki örneklerden de anlaşıldığı üzere *yol adlandırma* kavramı birden fazla anlamı ve eylemi kapsayan bir üst kategoriye ifade etmektedir. Bir yolu ilk kez adlandırmak, zaten adı olan bir yolu yeniden adlandırmak ve bir yolun adını geçerli bir sebepten değiştirmek aynı şeyler değildir. Bu çalışmanın bir amacı da adlandırmalara yapılan her müdahalenin aynı mahiyette olmadığını vurgulamaktır. Bu nedenle kavramsal bir sınıflandırma önermenin gerekli olduğuna kanaat getirilmiştir. Diğer yandan ABB'nin son on yılda yol adlandırmalarına yaptığı müdahaleleri analiz ederken kullanılacak semantik kategoriler de önerilen bu ayırım sayesinde daha anlaşılır hale gelmektedir. Kısacası; *yol adlandırma (street naming)* kavramı bu çalışma açısından *adlandırma (naming)*, *yeniden adlandırma (renaming)* ve *ad değiştirme (name changing)* olarak ayrılmaktadır. Ancak bu yalnızca olumsal bir öneridir ve genel geçerlik iddiasında bulunmak için çok daha detaylı bir çalışmanın konusu olması gerekmektedir. Adlandırmalara yapılan müdahalelerin farklı boyutları olduğuna dair çok fazla yorum bulunsa da herhangi başka bir çalışmada bu konuda net bir kavramsal ayrıma gidilmemiştir.⁴ Yine de bu çalışmada analiz etmeye çalıştığımız çerçeveyi anlamada kolaylık sağlayacağı için kullanılması tercih edilmiştir. Bu ayrımlar arasındaki farkı daha kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

Adlandırma (naming) pratiği, sözlük karşılığının tamamen aynısı olarak kullanılacaktır. Aslında kavramın başında görünmeyen bir parantez içinde *ilk* ibaresi bulunmaktadır. Bir tekrarı ya da müdahaleyi ifade etmez. O yola ilk kez ad verilmesi durumunu açıklamak için kullanılmıştır. Dolayısıyla bizim analizimizdeki karşılığı yeni açılmış adsız yolların adlandırılmasından ya da hiç ad verilmemiş yolların

⁴ Yalnızca Azaryahu ve Golan (2001) bu konuda yeniden adlandırma ve değişiklik yapmanın aynı şeyler olmayabileceği yönünde bir fikir ileri sürmektedir.

adlandırılmasından ibaret bir idari işlemdir. Elbette bu durum yapılan adlandırmanın imgeler ya da anlamlar taşımasına engel değildir.

Yeniden adlandırma (renaming) bir tekrarı anlatmaktadır. Bir yolun halihazırda bir adı varken, yani geçmiş bir zaman içinde zaten adlandırılmış durumdayken yapılmaktadır. Yeniden adlandırma pratiklerini ad değiştirme pratiklerinden ayıran temel şey verilen yeni adın altındaki anlamda yatmaktadır. Mevcut adı sembolik, simgesel veya doğrudan bir anlam taşıyan, *anma/hatırlatma (commemorative)* nitelikli bir yol adını temsil ettiği her şeyle birlikte ortadan kaldırarak adeta sıfırdan bir adlandırma yapmak durumunu ifade etmektedir. Alderman'ın deyimiyle yeniden adlandırma pratiği geçmiş ve bugün arasındaki bağlantıları (bozup) yeniden yaratabilecek oldukça güçlü politik etkiye sahip kültürel bir araçtır (Alderman, 2008, s. 196).

Ad değiştirme (name changing) ise bu çalışma açısından salt bir idari işlemdir. Arkasında aranabilecek bir maksat yoktur. Genellikle hiçbir simgesellik ve anlam taşımayan numaralandırılmış yolların başka bir numara veya nötr bir isimle adlandırılmasını ya da temsili bir ifade barındırmayan nötr bir kelimeyle adlandırılmış yolun yine anlam açısından nötr bir kelimeyle yer değiştirmesini anlatmaktadır. Kısacası bu uygulama yorumsamaya açık bir müdahale değildir. Siyasal, sosyal, ideolojik, kimliksel ya da kültürel simgeselliğe sahip bir arka plan taşımamaktadır.

Bu üç ayrımın da etkileri bakımından bazı ortak noktaları bulunmaktadır. Açıkça söylemek gerekir ki (ilk) *adlandırma* pratiği ve *yeniden adlandırma* pratiği anma/hatırlatma kavramı bağlamında karar vericiler tarafından bir bellek inşası aracı olarak kullanılabilirken, ad değiştirme pratikleri tanımı gereği böyle bir işlev yüklenememektedir. Diğer yandan *yeniden adlandırma* ve *ad değiştirme* pratikleri ise sonuçta kent metnine yönelen bir müdahale içerdikleri için kentsel-toplumsal bellek ve kültür üzerinde olumsuz bir etki doğurmaktadır.

1.2.Kent, Kültür ve Bellek

Toplumsal olanın ve kamusal alanın gittikçe silikle meye ba ladığı ve bireyselliğın zirvesine ulaştığı metropoliten kentlerde bile insanlar, kolektif bir bellek ve kent yaşamına özgü bir kültürün etrafında ortakla maya devam edebilmektedir. Dolayısıyla bu toplumsallığı ve onun dinamiklerini anlamlandırmanın yollarından birisi toponimik manzarayı yani toplumsal belleğın coğrafasını incelemek olarak görülmektedir (Baysan ve Kara, 2014, s. 24).

Yol adlandırmaları önemli bir kültürel pratiktir. Bunun sebebi yalnızca zamansal bir süreklilik ile kuşaklar arası bir ortaklık algısı yaratması değil, toplumsal kimliğı de  killendirmesi ve sınırlarını zorlamasıdır. Dolayısıyla, kentsel toponimler yalnızca fiziksel açıdan y n tayinini kolayla tırmanın ötesinde güçlü g rsel çağrışımlar uyandırarak kişisel bellekte de yer algısının oluşumuna katkı sunmaktadır (Alderman, 2008, s. 195-196). Nitekim semboller, yeni bir siyasal rejimin toplum ve kolektif bilinç tarafından kabullenme sürecini kolaylaştırmaya ve hızlandırmaya yardımcı olmak için de kullanılmaktadır. Yol adlandırmalarının taşıdığı simgesellik, yeni toplumsal formasyonun sınırlarını çizip eski kültürel sembol öğelerini buna uygun olarak düzenlemektedir (Gill, 2005).

Kültürel bellek kavramı Assmann'a göre davranışsal (taklitçi) bellek, nesneler belleğı ve iletişimsel belleğın ortakla tığı ve anlam aktarımı sağlayan diğ r    bellek türünden farklı bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre kültürel bellek, grup içinde anlamlı kabul edilen şeylerle özdeş, gelenek ve iletişimden beslenen fakat onlar tarafından belirlenmeyen bir olgudur. Öyle ki kopmalar, çatışmalar, yenilenmeler, restorasyonlar ve devrimler gibi kırılma anlarında aniden beliren yeni anlamların gelişimi ancak bu belirleyici olmama haliyle açıklanabilir (Assmann, 2018, s. 27-30). Assmann *anma/hatırlatma* kavramını da bu bağlamda ele alarak belli tarihsel/toplumsal/siyasal

figürlerin ya da olayların mekânda cisimleştirilmesi ihtiyacını işaret etmektedir. Nitekim bu unsurlar zamansal boyutunun nesiller arasında yarattığı bellek aşınmasını önlemek üzere uzamsal boyutta yani mekânda somutlaştırılırlar. Böylelikle bir olgu ya da olay çok eski zamanlarda gerçekleşmiş ya da yaşamış olsa da *ortak yaşanan zamanı* yansıtmak üzere mekânda cisimleşmektedir (Assmann, 2018, s. 46-47).

Kent kimliği, kentin yapılı, doğal ve beşerî unsurlarını içeren ve onu diğer yerleşimlerden ayıran özgün tarafları ve onu tanımlayan özelliklerin yarattığı soyut bir imgeyi ifade etmektedir (Bilgin, 2011; Oktay, 2011). Kent kimliğinin bu üç unsuru arasında doğan etkileşimlerden doğan her türlü olay ve olgu ise nesillerce aktarılabilen bir bilgi olarak kent belleğini oluşturmaktadır (Ünlü, 2017). Kent belleği diye ifade ettiğimiz ve aslında toplumsal belleğin kentsel yaşama özgü durumlar içinde gelişmiş olan biçimidir. Paul Connerton, insan belleğini kişisel, bilişsel ve alışkanlık belleği olarak üçe ayırmaktadır (2019, s. 41-47). Connerton'ın gözlemlerine göre bunlardan üçüncüsü olan alışkanlık belleği, aslında kişinin etrafından gördüğü, duyduğu, hissettiği olaylarla kısacası taklitte gelişen ve toplumsal yaşamla doğrudan alakalı olan boyutu meydana getirmektedir. Dolayısıyla kent yaşamına özgü bazı kültürel davranışların alışkanlık belleği ya da taklitçi bellek aracılığıyla geliştiği ve kent metninin günlük yaşamda dil aracılığıyla tekrar edilmesinin de bu durumun bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Kentsel mekân, sınırları belli salt fiziksel bir alan değil, aidiyet duyulan, kimliklerle özdeşleşen ve bu ilişkiler sürecinde anlamlar yüklenen, toplumsal etkileşimlerin ve bunların araçlarının bulunduğu bir kavramı ifade etmektedir. Dolayısıyla kentsel mekân bireysel belleğin ötesinde kolektif belleğin varlık gösterdiği ve beslendiği bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel mekânın adlandırmaları ise bu belleğin iletişimsel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu yapı taşlarına yönelen her türlü müdahale belleği de süreçlere yayılan biçimde etkilemektedir. Bu

müdahaleler kentsel mekân ve kolektif bellek arasındaki ilişkinin silindiği belli olan eski metnin üzerine yenisinin yazılmaya çalışıldığı bir *palimpseste*⁵ benzetilmektedir (Al, 2011).

Kültürel belleğin bir uzantısı olarak kolektif bellek kavramı, 20. Yüzyıl başlarında Maurice Halbwachs tarafından psikoloji alanında öne sürdüğü bir kavram olsa da daha sonra birçok farklı disiplin tarafından oldukça geniş bir alanda değişik anlamları işaret eden biçimlerde kullanılmıştır (Rowdiger, Zaromb ve Butler, 2021, s. 176). Kolektif bellek ile toplumsal bellek birbirinden tamamen ayrılan şeyler olmasa da kolektif bellek her ölçekteki sosyal grubun geliştirebileceği bir zihinsel durum olarak tanımlanabilir. (Toplum ise daha büyük bir toplamı işaret ettiği için daha az kapsayıcıdır.) Kolektif bellek çoğunlukla, farklı düzeylerde, büyüklüklerde ve birini kesen ya da kapsayan toplulukların kendi içlerindeki ortak bilgi ve anlatıyı ifade etmektedir. Buna göre bireyler topluluğun kolektif belleğini etkilediği gibi topluluk da bireylerin belleğini etkileyip değiştirebilir (Rowdiger ve diğerleri, 2021, s. 177). Nitekim adlandırma pratikleriyle tekrar eden hatırlatma çabaları bir takım kişi ve olayların kolektif belleğin bir parçası olarak kalmasını sağlamak açısından etkili olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle tekrarlar, tıpkı bireysel bellekte olduğu gibi toplumsal (ya da kolektif) belleği güçlü tutmaya ve uzun erimli bir hatırlama süresi yaratmaya yardımcı olmaktadır (Pennebaker ve Gonzales, 2021, s. 221). Bu açıdan bakıldığında kent sakinleri tarafından kabul görmeyen adlandırmaların dahi kent metni içinde arka planda işlemeye devam ederek onu uygulayanlara hizmet ettiği açıktır.

Toponimler resmi tarihten, yerel kültürden, coğrafyadan aldığı referanslarla mekânı anlamlandırarak kente özgülenmiş kolektif belleği mekâna kodlamaktadır. Ancak diğer yandan yer adlarının toplumsal belleği inşa etmek kadar manipüle ederek politik bir araç olarak kullanmak kudreti de vardır. Bu bağlamda Türkoğlu ve Günay (2018)

⁵ Üzerindeki metin kazınarak tekrar kullanılan ancak eski metnin izlerini daima taşımaya devam eden parşömen kağıdının adıdır.

toplumsal belleğin yok edilmesi ya da çarpıtılmasına yönelik politikaları; anıtlştırma, silme/unutturma, kamusal alanın kontrolü, siyasi deklarasyon, yere aidiyet ve sembolik dışlama, iletişimsel ögelere müdahale, eşitsiz güç ilişkilerini belirsizleştirme ve imge yaratma olarak sıralamaktadır.

Kentin kolektif belleğinin yapıtaşları olan toponimler, kültürel bellek üzerinde yarattığı tahribatın boyutu görmezden gelinerek iktidarın salt bir hegemonya aracına dönüştürülmektedir. Fakat kentsel bellek, toplumla birlikte var olan bir canlı organizma gibi çalıştığından yapısal müdahalelerle doğrudan doğruya biçim almamaktadır. Kentsel mekân birçok toplumsal dinamiğin ve karmaşık denklemin bir arada işlediği ve tek bir hamleyle kontrol edilemeyecek kadar zor bir alandır. Kentin belleğini oluşturan unsurlara yapılan herhangi bir müdahale daha ilk anda kent sakinlerinin kültürel belleğinin çağırıldığı bağışıklığı ile karşılaşmaktadır. Çünkü yaşadığı yeri gerçekten deneyimleyenler karar vericiler değil, kentlilerdir. Dolayısıyla kentlilerin her müdahaleyi sindirmeleri ve kabul etmeleri onların bu karmaşık denklemlerden bağımsız gerçekleştirebilecekleri bir durum değildir. Kısacası, (son bölümde incelenen Bahçelievler örneği özelinde olduğu gibi) iktidarın kent belleği üzerinde hegemonya kurma çabasına karşı gösterilen bağışıklık, kentsel mekânın sınırsız ve mutlak bir iktidar alanı olamayacağını göstermektedir (Light ve Young, 2018).

İlhan Tekeli, *kent kimliği* kavramını tartışırken ne sosyoloji ne de psikoloji bilimindeki anlamıyla kimlik kavramının kent kimliğini tanımlamakta tek başına yeterli olabileceğini belirtmiştir. Kent kimliği ilişkisel bir kimliktir ve ister bireysel düzeyde ister kentsel-toplumsal düzeyde olsun yaşam ve dünya arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Her kentli, kenti kendi penceresinden ve kendi yaşam süresini kapsayan tarihsel deneyimleri üzerinden algılamaktadır. Ancak bir kentin kimliği sadece kentte yaşayanların kişisel deneyimleriyle değil dışarıdan bakanların ne gördükleriyle de ilişkilidir. Özellikle büyük kentlerde yaşayanlar o kentin yalnızca bir kısmını bilmekte ve ondan daha da küçük bir

bölümünde hayatını sürdürmektedir (Tekeli, 2009, s. 204-215). Dolayısıyla metropoliten kentin sakinleri, çoğunlukla yaşadıkları semtler ve mahalleler ile daha fazla etkileşim içinde bulunmaktadır. Böylece, sakinlerinin toplumsal niteliklerini ve etrafla kurduğu etkileşimleri de hesaba kattığımızda kentin mahalle ya da semt gibi mikro birimleri kendi karakterini süreç içerisinde kendi yaratmaktadır. Bu durumun da her mikro birimin kendine özgü dinamikler nedeniyle özgün bir kültür üretmesini sağlamaktadır.

Yol adlandırmaları ve kent belleği ilişkisi açısından en güçlü örneklerden birisi SSCB'nin dağılmasının ardından gelişen restorasyon sürecinde Romanya'nın bazı kentlerindeki yol adlandırmalarının yazdığı eski tabelaların sökülmemiş olmasıdır. Belediye meclisi, kent sakinlerinin alıştığı biçimdeki adlandırmaları değiştirmemek, değişikliklerin yaratacağı maliyetin önüne geçmek, adres karışıklıklarına yol açmamak gibi nedenlerle her iki tabelanın da birlikte kullanılması yönünde bir karar almıştır (Azaryahu, 1996). Böylesi yaklaşımlar hiç değilse kentin bellek yitiminin önüne geçerek bir ara çözüm yolu bulsa da resmi işlemlerle günlük yaşam arasında doğan fark kentlinin deneyimini karmaşık bir hale sokmaktadır. Nitekim benzer bir örnek olan Ankara Bahçelievler Semti bu nedenle bu tezin araştırma konusu olmuştur.

Kent metnini oluşturan toponimler, o kentin ekonomik, toplumsal, kültürel ve daha birçok boyutu hakkında geçmişe dair önemli ipuçları taşımaktadır. Dolayısıyla bunların tarihsel süreçte nasıl değiştiklerine bakmak, kent belleğinin derinlerine inmek için de bir araç sağlamaktadır. Böylece kent metninin önemli bir parçasını oluşturan bu bilginin ortaya çıkarılması toplumsal belleğin korunmasına da yardımcı olmaktadır. Bu açıdan kent metninin korunması da tıpkı kültür mirası öğelerinin korunması gibi önem taşımaktadır (Tamur, 2010, s. 71).

1.3.Kent Metni ve Kentsel Mekânın Üretimi

Diller için alfabe nasıl bir işleve sahipse kentler için de *kent metni (city-text)* aynı işleve sahiptir. Nitekim kente dair tüm diyaloglarımızda, bellek kodlarımızda, günlük yaşamın sürdürülebilmesinde ve daha birçok yerde kentsel mekânın adlandırmaları iletişim kurmamız ve mekânı algılamamız için bir anahtar işlevi görmektedir. Gündelik yaşam pratiklerimizde selam verirken, teşekkür ederken, iyi ya da kötü dileklerimizi ifade ederken kullanmayı tercih ettiğimiz kelimeler ya da söz öbekleri nasıl rastgele değilse, kent metninde oluşturulan adlandırmalar da herhangi kelimelerden ibaret değildir. Dilin kullanımında yapılan bilinçli, bilinçsiz, alışkanlığa bağlı ya da kasıtlı her türlü seçimin verdiği mesajlar ve içerdiği alt metinler vardır. Dolayısıyla böylesine sıradan bir durum dahi anlam açısından irdelenebilecek birçok şey anlatırken, kentsel yaşamı her taraftan kuşatan kamusal alanlara verilen adlar ya mevcut olanlara yapılan müdahaleler bundan çok daha fazlasını ifade etmektedir.

Mekânsal iletişimin bir parçası olarak kent metni ya da kentin anlatısı, biri diğerinin alt disiplini olarak kabul edilen *göstergebilim* (semiyotik) ve *anlambilim* (semantik) açısından farklı çalışmalarda farklı açılardan incelemelere tabi tutulmuştur. Semboller ve nesneler arasındaki ilişkinin kültürel bağlamda irdelenmesine *semiyotik* denirken, bu ilişkilerin mekânsal boyutuna odaklanan çalışmalara da *mekânsal semiyotik* denmektedir. Diğer yandan daha karmaşık ve çok boyutlu olan kentsel mekânın bu kavramsal çerçevede incelenmesi ise *kentsel semiyotik* olarak adlandırılmaktadır. Semantik ise bir dildeki kelime ya da kelime gruplarının, işaretlerin ve sembollerin spesifik bir bağlamdaki anlamının incelenmesi olarak tanımlanabilir. *Politik semantik* ise bu anlamların siyasal perspektiften incelenmesi olarak ifade edilebilir (Özberk, 2018, s. 668-669). Buna göre politik semantik işaret ve sembollerin arkasındaki ideolojik süreçlerin yorumlanmasıdır.

Semantik, eğer göstergebilimsel açıdan *şeylerin* anlamıyla ilgileniyorsa göstergebilim alanında inceleme yapıldığı değerlendirilmektedir. Ancak, yalnızca dilbilimsel açıdan kelimelerin anlamlarıyla ilgileniyorsa, bu durumda göstergebiliminin kapsamına dahil edilmemektedir (Çiçek, 2016). Bazı araştırmalardan örneklemek gerekirse yer adlandırmalarının leksik-semantik bir incelemesini yapan Şahin (2015), adlandırmaların salt dilbilimsel yönüyle sınıflandırmasına yoğunlaşmıştır. Ancak bu çalışmada olduğu gibi adların sözlük anlamlarına göre tasnif edilmesi, onların içkin olarak taşıdığı büyük imgeselliği görmeye yetmeyecektir. Dolayısıyla bu araştırmada kullanılan yöntemin adına semantik denilmekle birlikte *göstergebilimsel semantiği* ifade etmektedir. Çünkü yalnızca etimolojik ya da dilbilimsel perspektiften bir bakış, mekânsal adlandırmaları anlamlandırmak için yeterli değildir. Bu adlandırmalar büyük oranda arkaplanda temsil ettikleri imgeler, etrafındaki diğer adlarla sağladığı bütünlükler, yapıldığı konjonktür ve o anda yaşanan gelişmeler, yerine geldiği eski adlandırma, orada yaşayan topluluklar, güncel siyasal gelişmeler gibi çok sayıda etkenle şekillenmektedir.

Kent metni aynı zamanda kent imgesini de kuran unsurlardan birisidir. Lynch, kent imgesini birbirinden kesin olarak ayıramayacak *kimlik, yapı ve anlam* olarak üç bileşende incelemektedir. *Anlam*, bir ilişki biçimi olmakla beraber, uzamsal ve dokunsal ilişkiden farklı olarak duygusal bir ilişki olarak işaretlenmektedir (Lynch, 2020, s. 8-11). Bu nedenle kent sakinlerinin tekil ya da kolektif belleğinin bir parçası olduğu için fiziksel müdahalelerden kimlik ve yapı kadar etkilenmemektedir. Anlam, bir boyutuyla oldukça bireysel bir yana sahiptir ve bu açıdan asla tek bir şeyi ifade etmez. Dolayısıyla kentin imgesini incelerken anlam sorunuyla işe başlamak oldukça zordur. Kimlik ve yapının oluşturduğu formlar zamanla anlamı da inşa etmekte ya da biçimlendirmektedir. Lynch'in kenti bir imge olarak ele almak için geliştirdiği bu metodoloji, kenti yalnızca görsel unsurlarıyla anlamlandırmak için değil fiziksel ve soyut unsurları arasındaki bağlantıyı kurmak için de iyi bir kavramsallaştırma içermektedir. Bu çalışma açısından bir *yapı ve*

kimlik unsuru olan yol ile bir bakıma onun *anlamını* içeren adlandırma arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır. Gerçekten de adlandırma gibi anlam öğeleri, kentteki yapısal ve kimliksel niteliklerin süreç içinde kentlilerin zihninde geliştirdiği unsurlardır. Ve bu anlam bir defa kurulduktan sonra fiziksel formları müdahaleye uğrasa bile bu müdahaleden doğrudan etkilenmeyecek duygusal ve deneyimsel bir kolektif bellek taşımaktadır.

Kent metni, tıpkı kentin fiziksel mekânı gibi birtakım zararlara yol açan bazı müdahalelere maruz kalabilmektedir. Bu müdahaleler kentsel temsili mekânın temsillerinin çok sayıda dönüşüm sonucunda okunamaz hale gelmesine yol açmaktadır. Cengizkan, erken dönem Ankara’ında kentsel mekan kurgusundaki dönüşümleri incelerken “kayma, kırılma, eğrilme ve çarpılma” olarak tanımladığı bu durumların sonucunda ortaya çıkan yapı için “yamuk mekanlar” kavramını kullanmıştır (2018, s.106). Son bölümde detaylıca ele alınacak olan, geçmişten bugüne Ankara’nın yol adlandırmalarının dönüşüm sürecine bakıldığında bu ifade daha da netlik kazanmaktadır. Nitekim, farklı dönemlerde sadece ideolojik, etnik, kültürel ya da toplumsal temsilleri taşıyan adlandırmalarda değil, yalnızca nötr kelimelerden meydana gelmiş örneklerde bile defalarca dönüştürme ve yer değiştirme vakalarına rastlanmıştır. Kopuş noktaları veya nesneleri referans alındığında kentsel öğelerin yer değiştirme, parçalanma ya da kayma hallerini takip etmek mümkündür. Bu bağlamda Cengizkan, Ankara örneğinde kentsel mekanın kurgusunun en önemli soyut unsur olan adlandırmaların uğradığı kaymaların referans noktalarını kaybetmesiyle izleri okunamayan sapmalar ve anlamsızlıklar ortaya çıktığını işaret etmektedir (2018, s. 122-123). Kentsel mekânda eski olanı yeniden kurgularken siyasi-temsili mekân ve yaşantısal mekân ile gerilim halinde olması nedeniyle toplumsal ilişkiler soyut mekânı üretmekte başarısız olabilmektedir. Dolayısıyla Ankara örneğinde olduğu gibi resmi söylemin mekân temsilleri ile toplumsal mekân arasında doldurulamayan bir boşluk oluşmaktadır (Gür, 2011).

Mekânın üretimi kavramı kentteki adlandırma pratikleri açısından edilgen bir durumu anlatmamaktadır. Modern kentte, bir yer adının toplumsal yaşamın dinamikleri içinden kendiliğinden ortaya çıkması ya da kentlilerden gelen talebin ürünü olması zordur. Bu çerçevede yol adlandırmalarının herhangi bir idari işlem olmanın ötesinde, iktidarın mekâna bir müdahale, dönüştürme ve tahakküm kurma aracı olarak okumak da mümkündür. Çünkü sistemli oluşturulmuş bir kent metni ancak siyasal erkin ya da sistemin ideolojik belirlenimleriyle ortaya çıkmaktadır (Lefebvre, 2019). Diğer yandan, Lefebvre'ye göre ideolojiler doğrudan doğruya mekânı üretmezler ancak ona içkindirler. Ona göre mekân ancak üretim ilişkileri içerisinde şekillenen bir olgudur (2014, s.224). Tam da bu yüzden karar vericilerin uygulamaları tek başına mekânı dönüştürmeye ve devrimleri kalıcı hale getirmeye yetmemektedir. Dolayısıyla adlandırma eylemi temsili mekânın üretiminin en rafine örneklerinden biri olsa bile Lefebvre'nin bakış açına göre eğer üretim ilişkileri içinde kendine bir dayanak bulamazsa fazla direnemeyecektir. Gerçekten de üçüncü bölümde detaylı olarak ele aldığımız Ankara örneğinde defalarca değişen bazı yol adlandırmalarının kentlilerin gündelik yaşamında karşılık bulamaması bunun bir işaretidir.

Lefebvre'nin mekânın üretimi tezi esasında kentin uzamsal ve zamansal bütün boyutlarının politikliğine ve bunların ideolojilerce şekillendirildiğine vurgu yaparak kapsamlı bir semantik yaklaşım sergilemektedir (2014). Lefebvre kenti okunur ve yazılır bir şey olarak işaret etmiştir. Ancak kentin meta-dili üzerine yazıp çizmek, kentin metnini (city-text) tek başına incelemek yeterli değildir. Onun altındaki anlamlara, ilişkilere ve kentin bilinçdışına bakmak ve onu semantik bir bakışla tahayyül etmek gerekmektedir. Böylece kendisi başlı başına bir dolayım olarak tanımlanan, *dolayımının mekânı* olarak kent eleştirel bir okumaya tabi tutulabilir (Lefebvre, 2019, s. 73). Ancak Lefebvre'ye göre sadece semantik bir okumayla da kent ve kentsellik yeniden kurgulanamaz. Çünkü aslında kent aynı zamanda bir pratiktir (2019, s. 114). Bu bakımdan düşünüldüğünde

kentteki temsillere karar verme yetkisi de ancak kenti deneyimleyen, onun gerçek sahiplerine aittir.

Harvey, bu noktadan Lefebvre'ye atıfla, kent mekanının temsillerinin (yeniden) üretiminin bir boyutunun da bilinç oluşturmak olduğunu ifade etmektedir. Buna göre Harvey, *bilincin kentleşmesini* açıklarken, bir süreç olarak kenti ancak bütünlüklü olarak incelersek gündelik yaşamın somut gerçekliğinde kentsel bilincin oluşumunu ortaya çıkarabileceğimizi aktarmaktadır. Ancak kent mekanının karmaşık ve hiyerarşik düzeninde saklı kalan anlamlar, dayatmacı ve kestirilemez nitelikte sembolik bir dünya oluşturmaktadır. Bu yüzden, mekânsal örgütlenmesi gerçekleşmiş bir kentin “metnini” doğru okumak ve yorumlamak nesnel bir yaklaşıma ihtiyaç duyar:

“Kendi adımıza biz de söz konusu metni ve mekanlarını fetişleştirebilir, kentin sembolik dünyasını mecburen karşılık vermek zorunda olduğumuz bir şey gibi görebiliriz. (...) Bir kentin mekanlarının sembolik düzeni sosyal hayatın yürürlükteki tarzlarını pekiştiren düşünme ve eylem tarzlarını bize böyle dayatır.” (Harvey, 2020, s. 344)

Kent metni, kentsel peyzajın soyut bir parçasıdır. Ancak bunları okuyabilmek için önce toplumsal ve mekânsal ilişki sistemi içerisinde bütüncül olarak anlamak gerekmektedir. Buna göre toplumsal olarak üretilen bir mekân olarak kent ve kent metni incelendiği kavramsal çerçeve, toplumsal ilişkiler ağı ve mekânsal niteliklere göre anlam kazanmaktadır (Arslan ve Uludağ, 2020, s. 1444). Yol adlandırmaları taşıdıkları simgesellikle doğrudan bir bağlantı göstermese de altta yatan bir dizi mesaj taşımaktadır. Kentsel metindeki bu mesaj alıcıları için örgütleyici bir potansiyel taşıyan, ideolojik hegemonyayı tesis eden ve sürdüren bir sembolik değer taşımaktadır (Özberk, 2018, s. 664). Dolayısıyla kentin metnini analiz etmek, onu yazarların siyasal ve ideolojik ajandasını ortaya çıkarabilmek için de bir araç sunmaktadır.

Toplumsal olarak üretilen mekân, bir metin olarak yine kolektif hafızanın bir parçası ve ürünüdür. Mekânın, metinsel imgelemi toplumsal belleği kurguladığı gibi,

toplumsal bellek de mekâna ait izleri anlatı ve söz üzerinden kurmaktadır. Dolayısıyla kenti bir metin gibi okuyabilmek için kentsel peyzaj öğelerini kendi ilişki sistemi içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü kent toplumsal ve mekânsal ilişkiler sistemi içerisinde var olmaktadır. Sonuç olarak toplumsal ve mekânsal ilişkileri anlamak kent metninin hangi kavramsal düzlemde hangi temsil alanlarını üretmek üzere oluşturulduğunu doğru okuyabilmek açısından önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

YOL ADLANDIRMALARININ TARİHSEL VE YÖNETSEL GELİŞİMİ

Araştırmada elde edilen bulguların sunulması ve değerlendirilmesine geçmeden önce ilk bölümde kavramsal çerçevesi olabildiğince detaylı olarak yapılan bir literatür taramasıyla kurulmuş yol adlandırmaları olgusunun genel hatlarıyla tarihsel süreçlerini ortaya koymak, biçimlerini ve türlerini incelemek ve Türkiye özelindeki uygulamaları ve deneyimleri sınıflandırmak bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Böylelikle Ankara ölçeğini ele almadan evvel genel bir çerçeve çizilecektir.

2.1.Yol Adlandırılmalarının Tarihsel Gelişimi

Kentteki yollara ad verme uygulamalarının kökleri 12. Yüzyıla kadar geri götürülebilir. Bunun en eski örneklerinden bazıları İngiltere’de Oxford kentinin sokaklarında ortaya çıkmıştır. Ancak yolların kurallı ve sistemli biçimde adlandırılmasının ilk örnekleri 1666 Büyük Londra’da yangınından sonra acil durumlara karşı sokakların tanınması için köşelerine levhalar asılması uygulamasıyla başlamış ve daha sonra yaygınlaşmıştır. 18. Yüzyıl başlarında ise bir dizi kanun çıkarılarak bu adlandırma işlemi zorunlu hale getirilmiştir (Chance, Colvin, Cooper, Jessup ve Selwyn, 1979, s. 475-477). Bundan sonra tüm Londra’da sokak levhaları görmek mümkün hale gelmiştir. Bu gelişmelerin dünyanın geri kalanından çok daha erken tarihlerde olması İngiltere’de kent metninin restorasyonu ile ilgili taleplerin ve çalışmaların bile bundan yüz yıl önce başlamış olmasından da anlaşılmaktadır. Salter (1921) yaptığı çalışmada, Oxford’un şehir planının ufak değişiklikler hariç 900 yıldır aynı kaldığını ancak sokak isimlerinin defalarca değiştiğini göstermekte ve bunların restorasyonunu teklif etmektedir.

Tüm bunları bir kenara bırakırsak, çalışmada kullanılan anlamdaki bir adlandırma pratiği, sistemli bir idari işlemle kayıt altına alma ve bunları levhalama işini anlattığı için yollara yalnızca ad verilmesi örnekleri üzerinden kadar geçmişe götürmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla bu kritere uyan ilk uygulama örneklerinin numaralandırma açısından İngiltere’de, isimle adlandırmalar açısından ise Fransa’da ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Adlandırmaların bir müdahale aracı olarak kullanılması ise ilk kez Fransız Devrimi sonrasında hanedanın isimlerini taşıyan adlandırmalar aracılığıyla yapılan *silme/unutturma* ve *anma/hatırlatma* pratikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece isimle adlandırma pratikleri siyasal ve ideolojik bir araç olarak gelenekselleşmeye ve doğal olarak zamanla tüm kıtaya yayılmaya başlamıştır. Dolayısıyla isimle adlandırma burada yaygınlaştığı ve hala istikrarını koruduğu için buna Kıta Avrupası sistemi demek yanlış olmayacaktır. Gerçekten de bugün hala birçok büyük Avrupa kentinde numaralı bir adlandırma örneğine rastlamak zordur (Vuolteenaho, 2012). Bunlar aşağıdaki başlıklarda genel hatlarıyla aktarılmaktadır.

“Yollar neden adlandırılmaktadır?” sorusunda akla gelebilecek ilk yanıt, gittikçe karmaşılaşmaya başlayan ve büyüyen kentlerde *adresleme* ihtiyacının doğması olacaktır. Yol adresleme (street addressing), Dünya Bankası’nın konuya ilişkin kapsamlı raporunda “bir arsanın veya konutun yerini belirlemeyi, yolların ve binaların numaralarını veya adlarını gösteren bir harita ve işaret sistemi kullanarak ‘bir adres tayin etmeyi’ mümkün kılan pratik” olarak tanımlanmıştır (World Bank, 2005, s. 2). Bu tanıma göre adres, kişilerin kişisel kimlik bilgilerinin ayrılmaz bir parçası olarak göstermiştir. Adres sistemi oluşturmak; beledi işlerde kullanılabilecek bir kent haritası çıkarmak, nüfus hakkında sistematik bilgi toplamak ve zengin bir bilgi kaynağı olan coğrafi bilgi sistemi veri tabanı oluşturmak için kritik önem arz etmektedir. Adresleme sisteminin amaçları ise kenti kullanıcı dostu hale getirip dolaşımı kolaylaştırmak, yönetimi iyileştirmek ve kamu

gelirlerini artırmak, kamusal hizmetlerde imtiyaz sahibi özel şirketlerin fatura ücretlerini toplamasını kolaylaştırmak olarak sıralanmıştır (World Bank, 2005, s. 3-4).

Görüldüğü gibi yol adlandırma pratiklerini *numaratajla*⁶ birlikte düşündüğümüzde, ilk verdiğimiz yanıttan farklı olarak, altta yatan daha güçlü olabilecek başka nedenler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla “resmi olmayan” bir perspektiften bakarsak, yolların adlandırılmasının altında yatan ve görünür olmayan amaçları, nüfusunun üzerinde denetim sağlamak; düzenli vergilendirme sistemine zemin oluşturmak; kentsel rantın ve mülkiyetin kontrolünü ve dağılımını yönetmek; kent metni üzerinden bellek inşa etmek olarak sıralamak mümkündür. Bunların sonuncusu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Adreslemeye yönelik tüm faaliyetler güçlenen ve merkezileşen modern devlet aygıtına paralel olarak, toplumsal kontrol sağlamaya yönelik yönetsel araçların gelişmesinin sonuçlarından biri olarak gösterilebilir. Nitekim 18. Yüzyıl ortalarında gelişen “yönetim teknikleri” modern kenti hesaplanabilir ve yönetilebilirliğin mekânı olarak yeniden tasarlamıştır (Rose-Redwood ve Tantner, 2012). Avrupa ve Kuzey Amerika’nın gelişen modern kentlerinde sokaklara ad ve hanelere numara vermek buralardaki kentsel yaşamın mekânsal örgütlenmesi açısından kritik rol oynamıştır. Adresleme ve buna bağlı olarak adlandırma pratikleri posta yoluyla iletişimin gelişmesiyle doğan bir ihtiyaçtan ziyade, adeta siyasal teknolojilerin gelişmesinin bir sonucudur. Dolayısıyla, polis devletin nüfus üzerinde askeri ve ekonomik tasarruflarını artırabilmesi, sistemli vergi toplayabilmesi ve merkezi bir iktidar aygıtıyla özel alanların kontrolünü elinde tutabilmesinin yegâne yolu adresleyerek kaydetmek olmuştur (Tantner, 2009).

⁶ Hanelerin numaralandırılmasına dair idari işlemlerinin bütününe ifade eden kavramdır.

Yolların adlandırılması ve hanelere numara verilmesi, merkezi devletin güçlenmesinin sonuçlarından biri olmanın ötesinde kapitalist üretim biçiminin de varlığını güçlendirmesini borçlu olduğu bir araçtır. Nitekim adresleme, özel mülkiyet rejiminin en önemli unsurlarından olan taşınmaz varlıkların sahipliğini kent toprakları üzerinde işaretleyebilmek, kentsel rantın paylaşımını rasyonel bir zemine oturtmak bakımından oldukça önemlidir. İngiltere kralı I. Edward, numaralandırılmış yolların bilinen ilk örneklerine sahip Winchelsea kentinin bir *bastide* ⁷ benzer biçimde yeniden inşa edilmesini istemiştir. Böylece bu garnizon kent erken dönemde bir ticaret kasabası olarak ortaya çıkmıştır. 1292 yılına tarihlenen belgelerde sokak numaralarının vergilendirme ve muhasebe sisteminin bir parçası olduğu anlaşılmıştır (Vuolteenaho, 2012, s. 663). Üretim biçiminin adlandırma pratiklerini şekillendirdiği bir diğer çarpıcı örnek Amerika’da bulunmaktadır. 19. Yüzyılın başlarında kurulan Amerikan kentlerinde yol adlandırmaları önce insan yerleşimi gerçekleşip tamamlandıktan sonra yaşanan süreçler içinde orada yaşayanlarca yapılmaktaydı. Nitekim Georgia eyaletindeki Athens’te ilk sokaklar 1800’lerin başında kurulmuş, ancak resmi olarak adlandırılması 1859’u bulmuştur. 20. yüzyıl sonuna gelindiğinde ise süreç tersine dönerek imar ve inşa çalışmaları ve yol adlandırmaları yapılmakta ardından insanlar yerleşmektedir. (Algeo, 1978) Böylece kentsel yaşam deneyimlenmeden önce resmi adlar tanımlanmaktadır. Bu örnek adlandırma pratiklerinin mekânın sermayeleştirilmesiyle birlikte yaşadığı dönüşümün boyutlarını ortaya koymaktadır.

Adresleme ve bununla bağlantılı olarak adlandırma pratikleri küreselleşme sürecinin en önemli unsurlarından olan ulaşım ve iletişim ağlarının geliştirilmesine de önemli bir altlık sağlamıştır. Ancak, modern kent yaşamının gündelik detaylarında

⁷ Garnizon kent olarak tanımlanabilecek *bastide* kavramı 13. Yüzyılda Fransa’da ortaya çıkmıştır.

Savunma tahkimatlarını ve ticari niteliği birlikte barındıran, ızgara plana sahip bir model oldukları için sömürgeci devletler tarafından koloniler kurarken yaygın olarak kullanılmıştır. (Mumford, 2019)

kanıksanmış bu pratik, esasında tarihsel ve coğrafi bakımdan olumsal bir durumdur. Bugün, yol adlandırmaları ve numaratajla birlikte ele aldığımız adresleme uygulamaları, sanayi toplumları ve sanayi sonrası toplumlarda kentsel yaşamın olağan bir parçası haline gelmiş olsa da evrenselleşmiş değildir. Nitekim, güney yarımkürede adresleme ve numarataj sistemi hala tamamıyla standartlaşmamış, kuzey yarımküre de ise kırsal alanların adreslenmesi 1980'lere kadar yaygınlaşmamıştır (Rose-Redwood ve Tantner, 2012, s. 612).

Yol adlandırma uygulamaları açısından dünya genelindeki örneklerde iki farklı temel yöntem benimsenmektedir. İlki, bu çalışmada *isimle adlandırma* olarak nitelediğimiz kelimelerin, yani harflerin, kullanımına dayanan adlandırmalardır. İkincisi ise aslında daha geç dönemde yaygın olarak benimsenmiş olan *numarayla adlandırma* ya da *numaralandırma*dır. Numaralandırma tipleri ise, yaygın olarak karşımıza çıkan yalnızca sayıların kullanıldığı biçimde ya da sayı, harf ve kimi zaman noktalama işaretlerinin birlikte kullanıldığı biçimde, yani *alfanümerik* olabilir.

Bu tez çalışması bakımından her iki yöntem de kent kültürü ve belleğinin bir unsuru olarak görülmektedir. Ancak iktidar açısından durum aynı değildir. İsimle yapılan adlandırmalar eşsiz bir ideolojik araçtır. Diğer yandan, Vuolteenaho'nun George Simmel'e atfen belirttiği üzere, iki yöntem de temelde aynı "bireyselleştirme" işlevini görmekle birlikte numaraların anlamsal açıdan tarih-üstü bir şematik mantık taşıyor olması nedeniyle bireyselleştirme açısından daha verimlidir (2012, s.660). Bu açıdan bakıldığında her iki yöntem arasında büyük farklar aramamak gerekir ancak numaraların temsil ettiği varsayılan Aydınlanmacı rasyonalitenin arka planındaki yönetsel standardizasyon ve mekânsal kontrol konusundaki kaygıları da görmezden gelmemek gerekir (Rose-Redwood ve Kadonaga, 2016, s. 49). Sonuçta, biçimi fark etmeksizin adlandırma ve adresleme pratikleri kentsel-toplumsal modernleşme sürecinin önemli bir teknokratik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1. İsimle Adlandırma

Yukarıda da aktardığımız gibi isimle adlandırma pratikleri fiili olarak 12. yüzyıla kadar geri götürülebilse de siyasal ve yönetsel bir araç olarak ortaya çıkması çok sonra gerçekleşecektir. Avrupa'daki ilk örnekler 18. Yüzyılın başlarında Fransa'daki uygulamalardır. Bundan öncesinde yol adları verildiği yerin topoğrafik, kentsel ya da yerel-toplumsal nitelikleriyle anılmaktaydı. Ancak adlandırma pratiğinin bu ilişkisellikten koparılarak farklı kelimelerle yapılması 1779'da gerçekleşmiştir (Azaryahu, 1996, s. 313).

Yolları (ilk) adlandırma uygulamasının ilk örnekleri her ne kadar İngiltere'de görülmüş olsa da yeniden adlandırma pratiklerini ilk gördüğümüz yer Fransa'dır (Azaryahu, 1997). Fransız Devrim'i sonrasında Paris'te yapılan yeniden adlandırmalar “ansiyen rejimin” temsillerini taşıyan aristokrat ve din adamlarının isimlerinin yollardan silinerek aydınlanma düşüncesinin temsilcilerinin isimleriyle yeniden adlandırılmıştır (Özkan ve Yoloğlu, 2005, s. 55). Paris'teki bu deneyim, bu çalışmada *büyük toplumsal ve siyasal dönüşümlerin adlandırmalara yansımaları* olarak tanımlanan kategori açısından ilk örnekler olmuştur.

“İsimle” adlandırma geleneğinin taşıyıcısı olan Kıta Avrupası sisteminin en rafine örneklerinin Fransa'da olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerçekten de tüm kıtada yolların neredeyse tamamına yakınının isimle adlandırılmış olduğu yegâne yer Fransa'dır.⁸ Özellikle anma/hatırlatma, bellek inşası ve Bourdieu'cu anlamda kültürel sermayenin temsilleri açısından Paris'te yol adlandırmaları sayısız örnek taşımaktadır (Alderman, 2008, s. 199). Ferguson'un bu alan için erken bir dönemde yaptığı çalışması (1988) bu anlamda oldukça iyi bir analiz ortaya koymaktadır. Ferguson'un çalışmasından

⁸ Buna rağmen Fransa'nın bir dönem sömürge kolonisi olarak kullandığı Senegal'de “rasyonalist” bir yaklaşımla numarayla adlandırma yöntemini benimsemiş olması ilginçtir (Bigon, 2008).

aktarılan Tablo 1'deki en ilginç veri, kişi ismiyle yapılmış adlandırmaların en büyük kısmını şöhret sahibi ya da önemli kişilerden ziyade oradaki mülk sahiplerinin kente isimlerini kazıma isteğiyle kendilerinin, ailelerinin ve hatta evcil hayvanlarının isimlerini koydurmalarıdır (1988, s. 388). Mülk sahibi kapitalistlerin bu girişimi adlandırma pratiklerini toplumsal-kültürel bellek inşası ya da ideolojiler açısından açıklamak için üretilen teorileri sarsmaya yetecek kadar ilginçtir. Bu durumu ancak bürokrasinin kayırmasıyla kent sakinlerinin söz hakkının ortadan kaldırıldığı anlardan biri olarak yorumlamak mümkündür.

Tablo 1: Paris'te Kişi İsimleriyle Adlandırılan Yolların Sayısı

Kategori	Toplumsal Grup / Elit	Sayı	Yüzde
Burjuva	Mülk sahipleri	753	%25
	Siyasiler	407	%13
Geleneksel Elitler	Askeri	344	%11
	Aristokrasi	140	%5
	Dini	140	%5
	Yazarlar	332	%11
Modern Elitler	Sanatçı ve mimarlar	267	%9
	Bilim insanları	217	%7
	Parizyen (Parisian) kahramanlar (kentini yetiştirdiği sporcu, şef vb. figürler)	140	%5
	Doktorlar	110	%4
	Akademisyenler	106	%3
	Besteciler	90	%3
	Tiyatrocular	19	%1
	Toplam	3065	%100

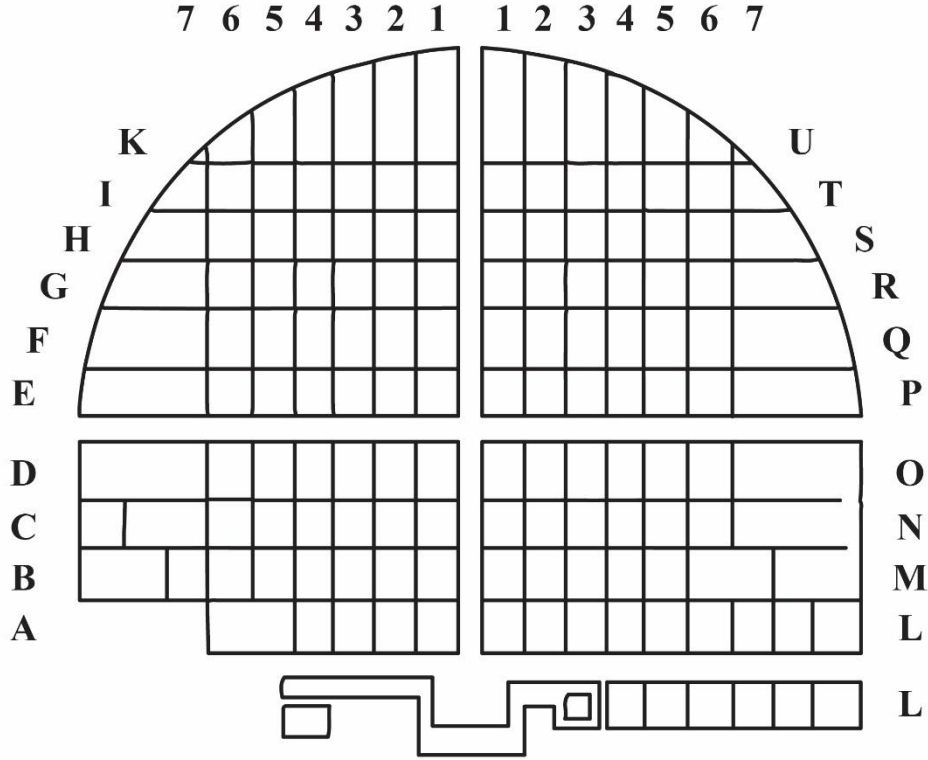
Kaynak: (Ferguson, 1988)

2.1.2. Numarayla Adlandırma (Numaralandırma)

Numaralarla adlandırma pratiğinin ilk örnekleri genellikle ızgara plan sistemiyle kurulan yerleşimlerde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, bugün yolları numaralandırma yöntemi Amerikan sistemiyle özdeşleşmiş olsa da ilk görüldüğü yer 1290'larda İngiltere'nin Doğu Sussex vilayetinin New Winchelsea kentidir. Avrupa'daki yol numaralandırmasının en belirgin sistemli diğer erken örnekleri ise Almanya'da ızgara

planla kurulmuş Mannheim kentinde 1610'lu yıllara ve Rusya'da o yılların genç başkenti Saint Petersburg'ta 1710'lu yıllara kadar geri gitmektedir (Vuolteenaho, 2012, s. 663).

Şekil 1: Mannheim'ın Quadratestadt bölgesinin alfanümerik adlandırma sistemi⁹

Numaralandırmaların ilk örnekleri arasında en ilgi çekicisi bugün Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletine bağlı Mannheim kentinde bulunmaktadır. Mannheim 17. Yüzyılın başında planlanırken Şekil 1'de şematize edildiği gibi ters bir U harfine benzeyen çeperin içinde dama tahtası şeklinde dilimlere ayrılmıştır. Quadratestadt adıyla bilinen bu bölgedeki yollara "A-T" harfleri ve "1-7" rakamları arasındaki sıralı kombinasyonla *alfanümerik* adlar verilmiştir. Buna göre her yapı adasının etrafındaki yollar bir harf ve bir rakamın kombinasyonu ile adlandırılmaktadır. (Örneğin A7, K3, vb.) Aradan geçen yüzyıllara rağmen kentteki tüm adlandırmalar isimle yapılmış olsa da bu küçük tarihi alandaki adlandırmalar bugün de varlığını korumaktadır. Izgara planın

⁹ Şekil, kent haritasının aslından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

modern bir kente sistemli olarak ilk kez uygulandığı bu özgün model daha sonraki yüzyılda Amerikan kentlerinin öyküneceği ilk örnek olmuştur (World Bank, 2005, s. 3).

William Penn ve Thomas Holme tarafından 1681-1683 yılları arasında ızgara sisteme göre tasarlanan ABD'nin Philadelphia kentinde Amerikan rasyonalizminin mekâna yansımalarının bir sonucu olarak sokaklar numaralarla adlandırılmıştır. Sistemli numaralandırmanın ABD'deki ilk örneği olan ve Avrupa'daki örneklerinden öykünülen bu yöntem daha sonra bir teamül olarak benimsenecektir (Rybczynski, 1996). Böylece “Yeni Dünya”nın modern kentleri büyük ölçüde pratik, akılcı ve anonim bir yöntemle yollarını adlandırmaya başlamıştır. Numaralandırma, 19. yüzyılın ortalarına kadar Amerikan modern planlama uygulamalarının standart araç setinin bir parçası haline gelmiştir (Rose-Redwood ve Kadonaga, 2016).

Amerikan kentleriyle kıyaslandığında, Avrupa'da numaralarla adlandırılan yollara sık rastlanmamaktadır. Avrupa kentlerinde, yalnızca ızgara planla kurulmuş birkaç erken modern dönem örneği dışında neredeyse tamamen isimle adlandırma yapılmaktadır.¹⁰ Özellikle İngiltere'deki işçi kasabalarında, uzak banliyölerde, sanayi sitesi alanlarında numaralandırma kullanılan örnekler Kıta Avrupa'sına göre oldukça fazladır. Sonraki yüzyıllarda ızgara planın uygulandığı kentlere rastlansa da sanayi bölgeleri veya bazı banliyöler dışında kentlerdeki yol adlandırmalarının karakteristiğini etkileyecek rakamlara ulaşamamıştır. Bunun en önemli sebebi Avrupa kentlerinin yüzyıllarca geriye giden tarihsel geçmişlerini modern ulus devletlerin kuruluş süreçlerinde kent metnine işlemek ve ulusal bir bellek inşa etmek için araç olarak kullanılmalarıdır (Vuolteenaho, 2012). Dolayısıyla çok uluslu bir göç ülkesi olarak Amerika'nın kuruluş dinamikleri kentsel mekânı rasyonalize etmeye müsait olsa da Avrupa'da böyle bir zemin hiçbir zaman var olmamıştır.

¹⁰ Estonya'da numarayla adlandırma pratiği 2004'te yasaklanmıştır. Bkz. <http://www.eki.ee/knn/index2.htm>

Numaraların yaygın olarak kullanılmaya başlaması ise ilk olarak Amerikan kentlerinde ortaya çıkmıştır. Özellikle ızgara kent planına sahip dünya kentleri olarak bildiğimiz devasa metropollerde bu sistem oldukça eski bir geçmişe sahiptir.¹¹ New York, Manhattan’da bu numaralar artık kentin ayrılmaz bir parçası ve birçok kentsel-kültürel temsilin bir uzantısı olarak bilinmektedir. Dolayısıyla numaralarla yapılan adlandırmaların Amerikan Sistemi olarak tanımlanması yanlış olmayacaktır. Elbette Amerika’da tüm yolların numarayla adlandırıldığı söylenemez ancak oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle Amerikan sistemin karma bir uygulama olduğu söylenebilir. Amerika, İngiltere ya da kıta Avrupası olması fark etmeksizin benimsenen sistemde çoğunlukla kurallı bir yaklaşım sergilenmektedir. Belli bir mahalle ya da semtte tek bir yöntemin uygulandığı ya da benzerlik gösteren veya anlam gruplarından oluşan isimlerle adlandırmalar yapıldığı görülmektedir. Böylece “kentin metni” ve kent haritasının anlamsal açıdan görünümü bozulmamakta ve adeta toponimik bir estetik sağlanmaktadır.

Numarayla adlandırma / numaralandırma pratiklerinin rasyonelliği, anonimliği veya nötrlüğü konusunda literatürde fazlaca vurgu yapılsa da bu durum numaralandırılmış yolların her zaman tek düze ve kimliksiz bir kent yarattıkları anlamına gelmez. Nitekim New York kentindeki numaralar da artık kent kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Richard Sennett, ortaya attığı “nötr kent” kavramını ızgara plan sistemiyle tek tipleştirilmiş ve numaralı yollarla kimliksizleştirilmiş kentleri anlatırken, bir yandan da “yersizleştirme” aracı olarak ifade ettiği numaralı yolların New York’un kolektif belleğindeki yerini de deneyimleri aracılığıyla itiraf etmektedir (2013, s. 60-93).

¹¹ Amerika’daki yol numaralandırma pratiğinin tarihsel kökenlerini, neden bunların Avrupa’dan ithal edilmiş olsa dahi artık Amerikan sistemi olarak anıldığını, hangi modellerin hangi eyaletlerde ne ölçüde etki ettiğini büyük bir veri seti eşliğinde detaylı biçimde sunan araştırma için bkz. (Rose-Redwood ve Kadonaga, 2016)

Bu konu son bölümde daha detaylı olarak tartışılacağı için kısaca değinmiş olmak yeterli olacaktır.

Dünyadan bazı örnek uygulamaların değerlendirmesini bitirirken Türkiye’deki seyri de söylemekte yarar vardır. Açıkçası, mevcut durumda mevzuatın çizdiği bazı sınırlar olsa da kurallı ve anlamlı bir uygulamanın ülke genelinde görüldüğünü söylemek zordur. Türkiye’de numaralarla veya kelimelerle adlandırma tercihi konusunda durum adeta küresel güç dengesinin pasifik ötesine kaymasıyla, yani Amerikan hegemonyasının etkisine paralel olarak değişmiştir. Yolların adlandırılmaya başladığı 19. Yüzyıl sonunda karar vericiler bu işin tıpkı Avrupa’daki gibi isimlerle yapılmasını istemiştir (Ölçer, 2014, s. 15). Dolayısıyla isimle adlandırma pratiği çok uzun yıllar kullanılan (tek olmasa da) en yaygın yöntemdir. Öyle ki Türkiye’de adlandırmaların başlangıç noktası olan İstanbul’da 1958 yılına kadar numaralar hiç kullanılmamıştır. Oğuz Öngen’in 23 Şubat 1958 tarihli Milliyet Gazetesi haberine göre “İzmir’de olduğu gibi” İstanbul’da da Belediye Meclisi 34 sokağı numarayla adlandırmaya karar vermiştir. Buradan da hareketle belirtmek gerekir ki Türkiye’de numaralandırmanın kural olarak benimsendiği ilk yer İzmir olmuştur. Nitekim 1937 yılında İzmir Belediye Meclisi “genişliği 20 metreden aşağı cadde ve sokakların adlarının kaldırılıp buralara numara verilmesi” kararı almıştır (Asımgil, 2018, s. s.32-33).

Tablo 2: Ankara'da İlçelere Göre Adlandırma Yöntemleri ve Yüzdeleri¹²

		İlçeler					
		Altındağ	Çankaya	Keçiören	Mamak	Yenimahalle	Toplam
Adlandırma Yöntemi	Numarayla Adlandırma	%70,75	%78,45	%49,41	%84,10	%87,35	%74,09
	İsimle Adlandırma	%29,25	%21,55	%50,59	%15,40	%12,65	%25,91
İlçedeki Toplam Yol Sayısı		3112	5055	3762	3472	3502	18.903

¹² Tablo, “<https://www.nvi.gov.tr>” adresinden yararlanılarak 2022 yılı verilerine göre yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ankara’da ise bu uygulamanın başlangıcı Bahçelievler Yapıkooperatifi ile etrafındaki Yurt, İşbankası ve Tasarrufları Yapı Kooperatiflerini kapsayacak biçimde ilk kez 1944 yılında uygulanmıştır. Günümüze geldiğimizde ise Ankara’nın merkezini oluşturan beş büyük ilçenin adlandırma yöntemleri açısından 2022 yılındaki durumu Tablo 2’deki gibidir. Buna göre Ankara’daki örneği ilk örneği 1940’lı yılların başında Bahçelievler’de görülen numaralandırma pratiği bugün adeta tüm Ankara’ya yayılmıştır. 2022 yılı verilerine göre numarayla adlandırmalar Ankara kent merkezinde tüm yol adlandırmaları içinde %75’e yaklaşan bir orana sahiptir.

Günümüzde, İstanbul’un bazı semtlerinde alfanümerik sistemin ya da numara ve kelimelerin birlikte kullanılması da söz konusudur.¹³ Dolayısıyla bugün Türkiye’de karma bir sistemin benimsendiği söylenebilir ancak kent metni ve kent dokusu açısından bir bütünlük oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle metropol kentlerindeki plansız ve çarpık kentleşmeye paralel olarak adlandırmalar da belirli bir düzene oturtulmadan yapılmıştır. Üstelik her geçen gün mevcut adlandırmalarda değişiklikler yapılarak özellikle numaralandırılmış sokakların bir örüntü oluşturduğu mahallerdeki doku bozulmaktadır.

2.2.Türkiye’de Yol Adlandırmalarının Tarihi

Türkiye’de sokak adlandırmalarının geçmişi 1859 yılına kadar dayanmaktadır. Bu tarihten önceki dönemde yalnızca semtlerin ve mahallelerin günlük yaşamda kullanılan adları bilindiği için adres tarifleri yer yön bildiren ifadelerle ya da bilinen yapılara referans verilerek yapılabilirdi. Avrupa ülkelerindekine benzer biçimde sokaklara adlar verilmesi ve bunların levhalar asılarak gösterilmesi ilk olarak İstanbul’da

¹³ Örneğin: 3. Sakarya Caddesi, B-204 Sokağı, Menekşe 2 Sokağı vb.

gerçekleşmiştir. Beyoğlu ve Galata bölgesini kapsayacak biçimde kurulan Altıncı Belediye Dairesi bazı cadde ve sokakların düzenlenmesine ilişkin bir nizamname ile buralarda ilk basit adlandırmaları yapmıştır (Seyitdanlıoğlu, 1996). Bu adlandırmalarda genellikle cami, çeşme, türbe gibi orada bulunan yapıların isimleri kullanıldığı için çok sayıda yol benzer şekilde adlandırılmıştır (Ölçer, 2014, s. 15). Osmanlı'nın son dönemindeki bu denemelerin ardından uzun süre bir gelişme olmamıştır. Cumhuriyet döneminde geldiğimizde 1925 yılında yolların adlandırılmasına ilişkin bazı çalışmalar olmuşsa da başarıya ulaşamamıştır. Bir sonraki yıl ülkedeki iktisadi kalkınma çabalarına altlık oluşturmak üzere kurulan İstatistik Umum Müdürlüğü'nün¹⁴ yaptığı nüfus sayımı denemeleri sırasında yaşanan çeşitli zorlukları kolaylaştırmak için adres sistemi oluşturulması gerektiği anlaşılmıştır (Ölçer, 2015, s. 7). Dolayısıyla, yolların kurallı olarak adlandırılmasına dair ilk planlı ve kapsamlı çalışma 1003 sayılı *Binaların Numaralandırılması ve Sokaklara İsim Verilmesi Hakkında Kanun* doğrultusunda yapılmıştır (1927). Nüfus sayımı için ilk “denemelerin” birincisi 1 Aralık 1926'da Sivas'ta, ikincisi 14 Ocak 1927'de Ankara'da, üçüncüsü 29 Şubat 1927'de Mersin'de, dördüncüsü 12 Nisan 1927'de Tekirdağ'da, beşincisi 22 Nisan 1927'de Ödemiş'te yapılmıştır (İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929).

Nüfus sayımını kolaylaştırmak için yapılan ilk adlandırmalar, özellikle daha önce kısmen adlandırılmış ve levhalanmış olan İstanbul'daki cadde ve sokakları tek (mükerrer olmayan) ve milli¹⁵ kelimelerle yeniden adlandırmak, Türk İnkılabını halka benimsetmek ve bir ulus yaratmak üzere toplumsal ve kültürel bellek inşası için araç olarak kullanılmıştır (Ergin, 2003, s. 236). Ankara ise yeni adlandırmalar açısından yeni

¹⁴ Bugünkü adıyla İstatistik Genel Müdürlüğü

¹⁵ İlk yapılan adlandırmalarda İstanbul'da büyük oranda gayrimüslim topluluklarla ilişkili isimler kullanılıyordu. Bunları değiştirmekle görevlendirilen Şehremaneti Posta Şefi Osman Nuri Ergin'in daha sonra 1934'te yazdığı *İstanbul Şehri Rehberi* isimli oldukça detaylı biçimde bunları anlatmaktadır. Bkz. (Ergin, 2003)

rejimin başkenti olarak bu olgunun en belirgin biçimde karşımıza çıktığı kenttir. Nitekim sonraki bölümde bunların detaylarına yer verilecektir.

Şekil 2: Osman Nuri Ergin İstiklal Caddesi'nin tabelasını takarken

Kaynak: (Ölçer, 2015)

İlk adlandırmaların ardından gelecek yeni müdahaleler için çok beklemek gerekmemiştir. Harf devrimi gerçekleştikten sonra, 1929 yılında eski harflerle yazılmış tüm levhaların tekrar değişmesi mecburiyeti doğmuştur. Bu duruma paralel olarak İstanbul Belediye Encümeni tarafından henüz yeni verilmiş yüzlerce ismin tekrar değiştirilmesi talep edilmiştir. Şekil 2’de İstiklal Caddesi’nin ilk tabelasını bizzat asarken çekilmiş fotoğrafı görülen ve Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren tüm adlandırma çalışmalarının başında bulunan İstanbul Şehremaneti Yazı İşleri Müdürü Osman Nuri Ergin bunu şöyle aktarmıştır:

“(…) Tamamen ilmi ve akademik bir mahiyet arz eylediği iddia olunamazsa da Türk kamusu, Türk tarihi, Türk ananesi ve halk dili üzerinde işlenen tetkiklerin mahsulü olan bu mesainin (...) oldukça kısa zamanda bundan daha iyi tecelli edemeyeceğine encümenimizce kanaat hasıl olmuştur. (...) alfabetik cetveller üzerinde birer birer tetkik yaparak isimleri listelerde zikredilmemiş olan veya encümenimizce hatırlanan Türk tarihi ve edebiyatı, Türk tarih askeri ve fennisi ve Türk musikisi hududu dahilinde anılan isimlerin; bazı muhitlerin halkı ve bazı sınıf halkın ve gençliğin zihninde

menkuş şehitlerimizin isimleri ve Türk lisanında ismicinsler bularak ve takriben birkaç yüz sokak ismi üzerinde tadilat yaparak...” (Ergin, 2003, s. 237-238)

Görüldüğü gibi 19 Ocak 1930 tarihli yazı, daha sonraki bölümlerde kullanılan tarihsel dönemlere ayırma girişimini de anlamlı kılan önemli bir belgedir. Eski rejimin ve azınlık grupların adını taşıyan tüm yolların millileştirilmesinin tam olarak başarılı olmadığı düşünülerek “bazı hakların ve sınıfların” belleklerine yerleştirmek üzere Türk ulusuna uygun adlandırmaların yapılması talimatı verilmiştir. Bundan sonra ise 1935 ve 1940 nüfus sayımlarından önce yapılan müdahalelerle yol adlandırmaları nihai millileşmiş haline kavuşacaktır. Devamındaki süreci mevzuat üzerinde yapılan değişiklikler ve çalışmada önerilen dönemselleştirme üzerinden takip etmek daha anlaşılır olacaktır.

2.2.1. Yol Adlandırmalarının Yönetsel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti’nde sokak, cadde, bulvar, meydan gibi yol adlandırmalarının sistematik biçimde yapılması erken dönemdeki nüfus sayımlarıyla paralel ilerlemiştir. Bu bağlamda ilk kapsamlı yol adlandırması girişiminin 1927’de nüfus sayımının hemen öncesinde yapıldığı görülmektedir. Daha sonra 1935 ve 1940 yıllarında yapılan nüfus sayımlarından önce yol adlandırması ve numarataj çalışmalarının tamamlanması için kanun ve kararnameler çıkarılarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin içeriklerine dair inceleme ve değerlendirme yapmadan önce ilgili mevzuat kronolojik olarak Tablo 3’te listelenmiştir. Burada dikkat çeken bir husus aradaki tarihle usule yönelik yapılan çeşitli düzenlemeler haricinde 1927’den 2006 yılına kadar 1003 sayılı kanun yol adlandırmalarının ana iskeletini oluşturmasıdır.

Tablo 3: Türkiye'de Adlandırma Mevzuatının Listesi¹⁶

Kanun Numarası	Başlık	Resmî Gazete Sayısı	Tarih
1003	Binaların numaralanması ve sokaklara isim verilmesi hakkında kanun	587	20.04.1927
-	Binaların numaralanması ve sokaklara isim verilmesine ait talimatname	-	15.04.1927
2465	Umumi nüfus sayımı hakkında kanun	2714	30.05.1934
3700	Umumî Nüfus Sayımı hakkında kanun	4257	13.07.1939
-	Numaralama Yönetmeliği	11361	21.03.1963
-	Numaralama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik	23434	15.08.1998
-	Adres ve Numaralamaya İlişkin Yönetmelik	26245	01.07.2006

15 Nisan 1927 tarihli 1003 sayılı “*Binaların numaralanmasına ve sokaklara isim verilmesine hakkında kanun*” adlandırmalar açısından mevzuattaki kurucu metindir. Buna göre mahalle ve yolları adlandırmakta yetkili mercii ilgili yer belediyesidir. Belediye teşkilatı bulunmayan yerlerde ise ihtiyar heyeti görevlendirilmiştir. Nitekim bu kural kanunlar defalarca değişse de temel olarak kalmıştır.

Bunun hemen ardından çıkartılan ve aynı ismi taşıyan yönetmelikte ise daha detaylı düzenlemeler mevcuttur. Bazı dikkat çekici hususlar şunlardır: Adlandırma yapılırken yerel adetlere riayet edilerek mevcuttaki uygun isimlerin korunması gerektiği belirtilmiştir. İsmi bulunmayan ya da yeni yapılan yerlerde topoğrafik vaziyet dikkate alınarak adlandırma yapılmalıdır. Veyahut, orada bulunan fırın, çeşme ve benzerlerinin ismi, oranın tarihinden veya milli tarihten isimlerle adlandırma yapılabilir. Gülünç ve müstehcen isimler konulamaz. Adlandırma yaparken isim yerine numara kullanılabilir ancak belli ve sistemli bir sıra takip edilmelidir. Bir belediye sınırlarında ya isim ya da

¹⁶ Tablo, “<https://www.mevzuat.gov.tr>” adresinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

numara kullanılır, ikisi birden kullanılamaz. Görüldüğü gibi adlandırmalar konusunda yapılan ilk düzenleme oldukça açık ve yerinde ifadeler içermektedir.

Bunun ardından 1940 yılında yapılması planlanan nüfus sayımı için çıkarılan 3700 sayılı yönetmelik, sayım işlemine dair tüm kuralları, detayları, cetvelleri ve uygulanacak yaptırımlara kadar tüm detayları düzenlemiştir.

Türkiye’deki adlandırmaya ilişkin mevzuat gelişiminin en önemli adımı 21 Mart 1963’te Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı’nca yayınlanan “Numaralama Yönetmeliği”dir. 44 Maddeden oluşan bu yönetmelik 2006 yılına kadar ufak düzenlemelerle uygulanmaya devam etmiştir. Oldukça detaylı hazırlanmış ve tecrübeye dayalı ortaya çıkan tüm sorunlara yanıt verebilecek şekilde düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Böylesi kapsamlı bir düzenleme ihtiyacı aynı zamanda Türkiye’deki kentleşmenin nasıl bir ivme kazandığına dair de ipucu vermektedir. Yönetmeliğin eklerinde tüm detaylar şematik olarak görselleştirilerek açıklanmıştır.

Bu yönetmelikte adlandırmaların biçimine dair çok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bir belediye sınırları içinde, aynı adın birden fazla sokağa verilmesi; bir sokağa hem ad hem numara verilmesi yasaklanmıştır. Bununla beraber sokaklara numara yerine ad verilmesi tercih edilmelidir. Meydanlara sadece ad verilebilecektir. Sokak ve meydanlara verilen adlar, çirkin, gülünç veya yabancı dil kurallarına göre teşkil edilmiş kelime ve ifadelerden oluşamaz. (Bu ifade daha sonra oldukça genişletilecektir.)

1963 Yönetmeliğine göre adlandırma yapılırken “sokak ad grupları” kullanılması gerektiği düzenlenmiştir. Bunlar; millî kahramanlara ait adlar, devlet adamlarına ait adlar, şehrin yetiştirdiği veya şehre önemli hizmetleri dokunan tanınmış kimselere ait adlar, edip, şair, musikişinas, ressam ve heykeltıraş gibi sanatkârlara ait adlar, şehir adları, nehir ve dağ adları, çiçek ve ağaç adları, yabancı şahıslar ve yabancı memleketlere ait adlardan oluşan gruplar öngörülmüştür. Her belediye, ad gruplarına esas teşkil edecek kıstaslarla grup sayısını belirlemede özgürdür. Bir bölgedeki sokaklara

sadece aynı gruplardan adlar ya da ad yerine numara verilebilir. Ancak; ad yerine numara verilmesinin tercih edilmesi için bölge içindeki sokak güzergâhlarının birbirine paralel ve dik olması veya buna yakın bir durumda bulunması gerekir. (Yani ızgara plan olması şartı getirilmiştir.)

Görüldüğü gibi 1963 tarihli “Numaralama Yönetmeliğine” göre numaralandırmalar yalnızca bir bölgede uygulanması düzenlenmiştir. Buna göre sabit sınırları bir cadde ya da topoğrafik unsurla tespit edilen bölgenin dikey yöndeki yollarına çift numaralar verilirken yatay eksenindeki yollarına tek numaralar verilerek sıralı ve sistemli bir kent metni yaratılır. Ancak bu yönetmelikteki birçok düzenleme Türkiye kentleşme deneyiminde neredeyse hiç uygulanmamıştır.

1963 düzenlemesinin ardından yalnızca 15 Ağustos 1998 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından “Numaralama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik” çıkarılarak bir madde değişikliğine gidilmiştir. Bu düzenleme ile irtica ve bölücülük kaygılarıyla adlandırmaların biçimine dair 1963 yönetmeliğinin 5. maddesine *"Sokak, cadde, bulvar, meydan ve benzeri yerlere; Anayasanın temel ilkelerine, mer'i mevzuata, kamu düzenine ve genel ahlaka aykırı, toplumda ayrımcılığa yol açabilecek nitelikte, yabancı dil kurallarına göre teşkil edilmiş kelime ve ifadelerden oluşan veya çirkin, müstehcen ve gülünç adlar konulamaz. Yabancı ülke mensuplarının isimleri verilmeden önce Dışişleri Bakanlığının uygun görüşü alınır."* ifadesi eklenmiştir. Daha sonra 2006'da yenilenecek olan yönetmelikte bu madde aynen korunmakla birlikte, “bölücülüğe yol açabilecek” ifadesi eklenmiştir.

2006 yılındaki yönetmeliğin en önemli düzenlemesi, aynı ilçe sınırlarında aynı isimlerin kullanılmasının yasaklanmasıdır.¹⁷ Belediye teşkilatları değişip büyüdükçe ve

¹⁷ Bu kurala rağmen Ankara'nın Keçiören ilçesinde Hüzün, Hürrem, Hünkar, Hendek, Haziran, Haneli ve Işılay; Çankaya'da Zümrüt adlandırmalarının kullanıldığı birden fazla yol bulunmaktadır.

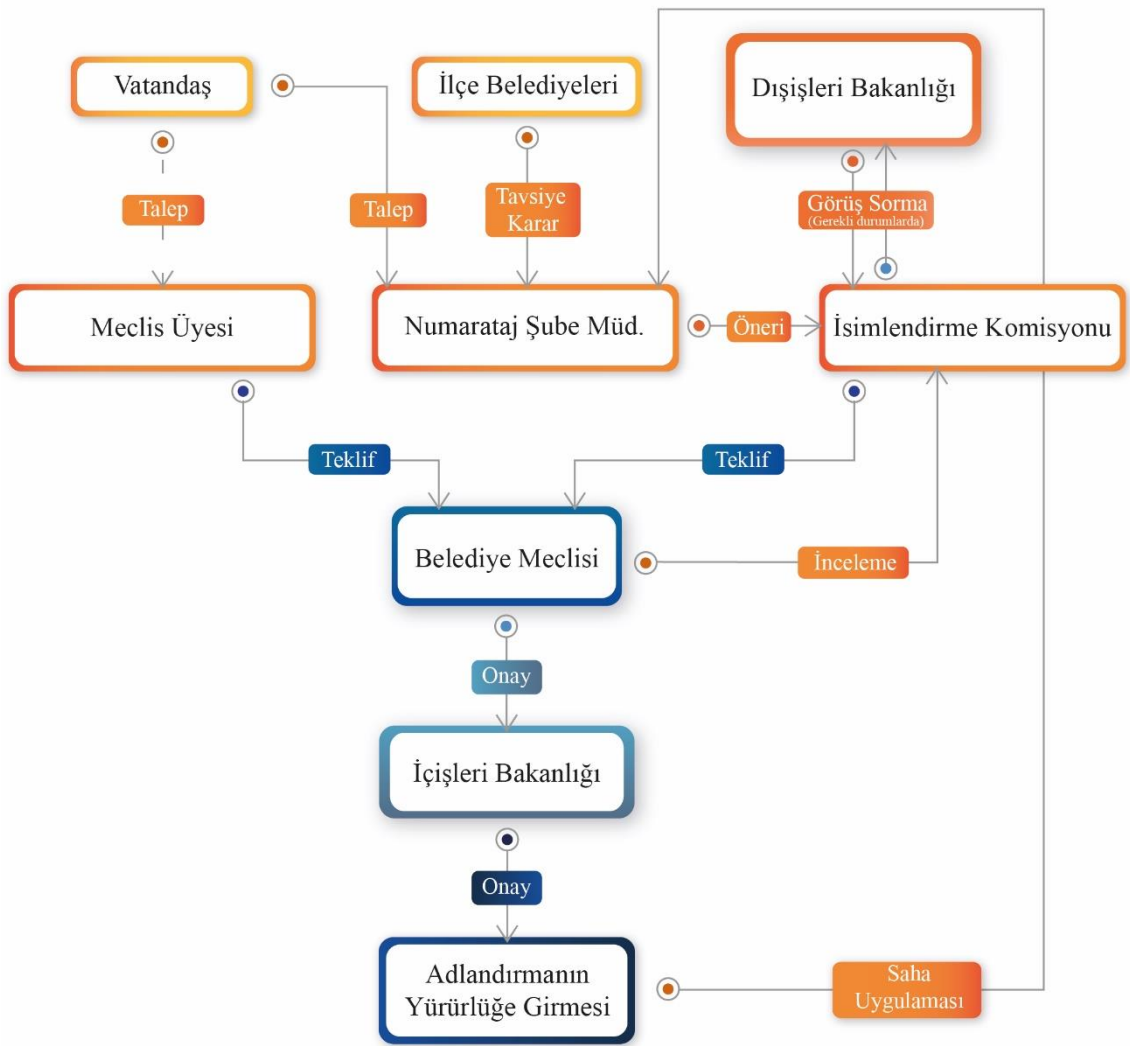
sınırlar genişledikçe Çankaya gibi ilçelerde mükerrer isimler arttığı için bu en büyük değişiklik gerekçesi olarak ortaya çıkıyor.

31 Temmuz 2006 tarihli resmî gazetede yayınlanan ve İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan Adres ve Numaralandırmaya İlişkin Yönetmelik'te bu çalışma açısından önemli bazı hususlar şunlardır:

- Mahalle, köy, mezra, mevki, küme evleri, meydan, bulvar, cadde ve sokaklara ad veya numara, binalara ise numara verilmesi zorunlu tutulmuştur.
- Her bulvar, cadde, sokak ve küme evlere özel bir ad veya numara verilir. Meydanlara sadece ad verilir. Bir belediye sınırları içinde, aynı ad veya numara birden fazla meydan, bulvar, cadde, sokak ve küme evlere verilemez.
- Her iki tarafında bina olmayan yollar da gerekli görüldüğü takdirde bulvar, cadde ve sokak olarak kabul edilebilir. Bir cadde veya sokak, çok uzun olsa da yapay bir şekilde parçalanıp birkaç cadde veya sokak haline getirilemez.
- Sokak ad veya numara levhaları, sokaktaki tek veya çift numaralı binalardan birincisi ile sonuncusunun kolayca görülebilecek yerlerine konulur. Uzun sokaklarda, önemli köşe başlarında uygun görülen sabit yerlere ayrıca sokak ad veya numara levhaları konulur.
- Mahalle, sokak, cadde, bulvar, meydan ve benzeri yerlerin adları; Anayasanın temel ilkelerine, yürürlükteki mevzuata, genel ahlaka aykırı, ayrımcılığa ve bölücülüğe yol açabilecek nitelikte tespit edilemez. Yabancı dil kurallarına göre teşkil edilmiş kelime ve ifadeler ile çirkin, müstehcen ve gülünç adlar konulamaz. Yabancı ülke mensuplarının isimleri verilmeden önce Dışişleri Bakanlığının uygun görüşü alınır.

2006 Yönetmeliğiyle yapılan ülke çapındaki büyük adlandırma müdahalelerinin gerekçeleri arasında adrese dayalı nüfus kayıt sistemini kurmak, kurumlar arası iletişimde karışıklıkları önlemek, ikametgâh belirleme ve belediye hizmetlerinin yürütülmesi vb. işlemleri hızlandırmak gibi amaçlar gösterilmiştir.

Şekil 3: Yol Adlandırmalarında İdari ve Bürokratik Süreçler

Kaynak: Güncel mevzuat doğrultusunda yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de yol adlandırmalarına dair mevzuatın gelişimini inceledikten sonra bürokratik süreçlerin işleyişini de aktarmak güncel uygulamaları analiz edebilmek adına yerinde olacaktır. Şekil 3’teki şemaya yansıtılarak özetlenmeye çalışılan bu süreçler kısaca açıklanacaktır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve İçişleri Bakanlığı’nın Adres ve Numaralamaya İlişkin Yönetmeliği’ne (2006 Yönetmeliği) göre yol adlandırmalarında yetkili yer Belediye Meclisi olsa da burada alınan kararlar mülki idare amirinin onayına tabidir. Diğer yandan yine 2006 Yönetmeliği uyarınca yabancı kişilerin isimleriyle adlandırma yapılacağında Dışişleri Bakanlığı’ndan görüş sorulması zorunlu tutulmuştur. Dolayısıyla yol adlandırmalarının yapılması her ne kadar seçilmiş yerel meclislerin

yetkisinde görünse de esasında iki boyutlu bir idari vesayet denetimi söz konusudur. Belediye Meclisi'nden çıkan kararlar mülki idare amirinden (vali ya da kaymakam) onay aldıktan sonra yürürlüğe girmekte ve Fen İşleri Dairesi'ne bağlı Numarataj Şube Müdürlüğü tarafından sahada uygulaması (levha asılması) gerçekleştirilmektedir.

Adlandırmaların belediye meclisinde gündeme gelmesi için çeşitli yollar vardır. İlki yeni açılan adsız yolları adlandırmak ya da mevcut adlandırmaları değiştirilmek üzere Numarataj Şube Müdürlüğü gerekli tespitleri yaparak Belediye Meclisi içinden çıkan İsimlendirme Komisyonu'na sunmaktadır. Komisyon uygun gördüğü adlandırmaları raporlayarak bir sonraki oturumda görüşülmek üzere Belediye Meclisi'ne sunmaktadır. Komisyon aynı zamanda Belediye Meclisi üyelerinden Meclise gelen tekliflerin değerlendirilmesi, gerektiğinde Dışişleri Bakanlığına görüş sorulması ve tüm bunların raporlanarak tekrar görüşülmek üzere Belediye Meclisi'ne sunulmasından sorumludur. Bunların yanı sıra ilçe belediyelerinin meclislerinden gelen tavsiye kararlar ve vatandaş dilekçeleri Numarataj Şube Müdürlüğü tarafından değerlendirmeye alınarak İsimlendirme Komisyonu'na ve uygun görülüp raporlanırsa da Belediye Meclisi'ne sunulmaktadır. Son olarak resmi olmayan ancak kullanılan bir kestirme yol da meclis üyelerinden birine ulaşarak adlandırma için meclise teklif sunmasını sağlamaktır.

2.2.2. Türkiye'deki Adlandırma Pratiklerinin Dönemselleştirilmesi

Türkiye'de yol adlandırmalarının tarihsel gelişim sürecini dönemlere ayırabilmek için öncelikle ondan bağımsız düşünemeyeceğimiz kentleşme sürecini, siyasal ve yönetsel gelişmeleri anlamak gerekmektedir. Kent bilimleri literatüründe Türkiye açısından farklı dönemlere ayırma önerileri vardır. Örneğin, Tekeli ve İlkin (2003) Türkiye'nin modernleşme sürecini ele alırken; *utangaç modernite* (1839-1923), *köktenci modernite* (1923-1950), *popülist modernite* (1950-1980) ve *modernitenin aşınması* (1980 ve sonrası) biçimde dönemlere ayırmaktadır. Diğer yandan Çavuşoğlu

(2016) Türkiye’deki ulus devlet olma sürecinin bir modernite projesinden ziyade, Gramsci’ci bir okumayla “modernleştirme” olarak tanımlamayı önerip hegemonik ve ideolojik çatışmalar bağlamından ayrı değerlendirilemeyeceğini söyler. Bu çerçevede Türkiye kentleşmesini, *uluslaşma* (1923-1950), *kentleşme* (1950-1980), *küreselleşme* (1980-2000), *İslamcı neoliberalleşme* olmak üzere dört dönemde incelemektedir. Şengül (2009) ise Türkiye’de kentleşmenin izlediği yolu; *ulus devletin kentleşmesi* (1923–1950), *emek gücünün kentleşmesi* (1950–1970) ve *sermayenin kentleşmesi* (1980-sonrası) olarak üçe döneme ayırmaktadır. Son olarak, Ghulyan’ın, bu çalışmanın zeminiyle hem inceleme sahası hem de teorik düzlemde örtüşen, Lefebvre’nin teorisi üzerinden Türkiye’de mekânın üretim süreçlerini incelediği doktora tezinden söz etmek gerekir. Buna göre Ghulyan (2017) Türkiye’deki kentsel gelişim süreçlerini; *tarihsel mekânının* varlığını koruduğu ve yeniden üretildiği (1923-1930), modernleşme projesiyle birlikte radikal bir kopuşun yaşandığı ve *soyut mekânın* üretildiği dönem (1930-1950), modernleşme sürecinde üst yapısal aşınmadan ötürü ilkinden farklılaşan bir *soyut mekan* üretildiği dönem (1950-1980), algılanan, yaşanan ve tasarlanan mekanlar arasında ve kendi içlerinde çelişen temsil ve pratiklerin ortaya çıktığı bir *çelişkili mekan* üretildiği dönem (1980 ve sonrası) olarak tasnif etmiştir.

Görüldüğü gibi farklı kavramsal çerçevelerden kentsel süreçleri anlamaya yönelik bu dönemselleştirme önerilerinin ortak kırılma noktaları tek partili dönemin sona erdiği ve ilk kez farklı bir siyasal partinin iktidara geldiği 1950 yılı ve yönetsel-toplumsal formasyonu radikal biçimde dönüştüren askeri darbenin yaşandığı 1980 yılı olmuştur. Gerçekten de üst yapıda yaşanan bu iki kırılma tüm siyasal ve toplumsal yaşamı etkilediği gibi adlandırma pratiklerine de yansımıştır. Çalışmada kurgulanan sınıflandırmalar, önerilen kavramsal çerçeve, yukarıda sunulan farklı dönemselleştirme örnekleri, yerel yönetimlerdeki değişimler, mevzuat gelişimi ve elimizdeki bulgulara dayanarak

Türkiye’de yol adlandırmalarının gelişim sürecinin aşağıdaki gibi dönemlere ayrılması önerilmektedir:

Birinci dönem, sistematik adlandırma uygulamasının yeni başladığı *ilk adlandırmalar dönemi* (1924-1927); ikincisi uluslaşma sürecinin en rafine örneklerine rastladığımız *bellek inşası dönemi* (1928-1950); üçüncüsü Demokrat Parti iktidarıyla ortaya çıkan hesaplaşmaların yansımalarını gördüğümüz *çok partili geçiş dönemi* (1951-1960); darbelerin, savaşın ve azınlık gerilimlerinin yoğunlaştığı *millileşme ve militaristleşme dönemi* (1961-1994), siyasal İslam’ın ivme kazandığı, imparatorluk mirasıyla barışıldığı, SSCB kopan Türk Cumhuriyetlerine ilginin arttığı ve nihayet 2006 yönetmeliği ile oluşan bellek enkazının üzerinde devam eden müdahalelerle “geçmişin izlerinin” bile muğlaklaştığı *Türk-İslam sentezi ve bellek yitimi dönemi* (1995-günümüz) olarak sıralanabilir. Böyle bir tasnifin mutlak, her duruma uygulanabilir ve sınırları istisnalara yer vermeyecek bir kesinlikte ayrılmış olmasını beklemek doğru değildir. Ancak geçmişten günümüze bir akışı takip edebilmek, adlandırma örneklerini siyasal ve toplumsal değişimler çerçevesinde anlamlandırabilmek için belirli dönemlere ayırmak incelemeyi kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla, bu dönemselleştirme girişimi sonraki bölümde Ankara’daki adlandırmaların bir izleğini oluşturabilmek açısından bir araç olarak kullanılacaktır.

İlk bölümde uluslararası literatürdeki çalışmalardan yola çıkarak tespit ettiğimiz üç tipolojiden her biri Türkiye’de farklı dönemlerde deneyimlenmiştir. Nitekim ilk adlandırmalar ve bellek inşası dönemlerinde Ankara örneği *büyük çaplı siyasal ve toplumsal dönüşümler* kapsamında pratikler deneyimlemişken, İstanbul ve İzmir örnekleri ise buna ek olarak *etnik ya da dini gruplara ilişkin gerilimler* kapsamında örnek olaylara tanıklık etmiştir. Daha sonra gelen çok partili geçiş dönemi ise bu tipolojiler bağlamında Türkiye’de içinden çıkılamaz hale gelen kırıma noktasını oluşturmaktadır. Öyle ki DP ve CHP arasında başlayan siyasal gerilime yansıyan yeniden adlandırma

pratikleri o dönemden günümüze kadar, *güncel siyasi gelişmeler ya da iktidarın ideolojik müdahaleleri* kapsamında değerlendirilebilecek kesintisiz devam eden tipik örnekler vermeyi sürdürmektedir. Ek olarak belirtmek gerekir ki bu temel gerilim sürerken 1961-1994 arasındaki millileşme ve militaristleşme döneminde, Türkiye’de varlığını koruyan gayrimüslim toplulukların ve Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde etnik ve dini gruplara ilişkin gerilimlere dahil edilebilecek tipik örnekler sergilenmiştir.

2.2.3. Adlandırmaların Semantik Sınıflandırması

Yol adlandırma pratiklerini dönemlere ayırmak tarihsel gelişimi bütüncül bir bakışla anlamayı sağlasa da adlandırmaları anlamları açısından kavramayı sağlamamaktadır. Bu nedenle adlandırmaları temsil ettikleri göstergelere/anlamlara göre gruplara ayırmak gerekmektedir. Böylece, ilgili dönemlerin dinamiklerini, siyasal eğilimlerini ve olayları da yorumlamak kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla, hem belirli bir “andaki” mevcut adların tümünü mekânsal temsilleri açısından analiz edebilmek hem de belirli tarihsel aralıklardaki dönüşümü anlamak için bu çalışmanın perspektifinden bir sınıflandırma önerilmektedir.¹⁸

İlk bölümde aktardığımız gibi göstergebilimsel semantik, kelimelerin günlük kullanımlarındaki, tarihlerindeki ya da etimolojik kökenlerindeki anlamın çok daha ötesinde, o adlandırmaya içkin olan ve etrafında dönen her şeyin bütünlüklü olarak algılanıp yorumlanmasını sağlayan bir aracı ifade etmektedir. Bu kavram setini kullanmadığımız takdirde örneğin Bozkurt Caddesi, Hilal Sokağı ya da Kızılelma Bulvarı

¹⁸ Tıpkı önerilen tarihsel dönemselleştirmede olduğu gibi adlandırmaların temsili niteliklerini bir kalıba sokmak da mutlak değildir ve hatta göreceli olmaya mahkumdur. Bu durum tarafsızlıktan uzaklaşma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Ancak her çalışmanın, araştırmacının dünyaya nereden baktığına göre şekillenmesi “nesnenin” tarafında olmayı ve olguları olduğu gibi aktarmayı başardığı sürece sorun teşkil etmeyecektir.

gibi adlandırmaların ilk bakışta bir takım doğal unsurlar olarak algılanması kaçınılmazdır. Üstelik böylesi örneklerle gerçekleştirilen müdahalelerin bir yeniden adlandırma pratiği yerine, yalnızca ad değiştirme pratiği gibi algılanması güçlü bir ihtimaldir. Dolayısıyla önerdiğimiz sınıflandırmayla, adlandırmaların arka planındaki olası düşünsel, ideolojik ve etnik kökenli müdahalelerin niceliksel durumunu ölçerek yorumlamak gerekmektedir. Türkçe yazındaki farklı disiplinlerden bazı çalışmalarda benzer sınıflandırmalar uygulanmıştır. Örneğin Arslan ve Uludağ'ın çalışmasında kişi, yer, olay isimleri olarak üç ana başlığın altında çeşitli tasnifler yapılmıştır (2020, s.1455). Aliağaoğlu ve Uzun'un (2011, s. 128) Türkiye'deki cadde adlandırmalarıyla ilgili önerdiği tipoloji denemesinde ise yalnızca genel nitelikleri referans alınıp göstergelere ya da semantiğe dayalı bir sınıflandırma yapılmamıştır.¹⁹ Ancak bu tez çalışmasındaki amaç, salt bir inceleme değil aynı zamanda siyasal gelişmeleri anlamak, ideolojik kaymaları ve kültürel bellekteki yansımaları görebilmek olduğundan diğer örneklerden belli ölçüde farklılaşan bir sınıflandırma tercih edilmiştir. Örneğin çoğu sınıflandırma önerisinde kişi isimleri farklı kümelerle ayrılrsa da tek çatıda değerlendirilirken bu çalışma açısından kimi kişi isimleri yalnızca ideolojik tercihlere dayalı bir anlam yüklü olduğu olduğunda farklı bir kategorinin altında değerlendirilmektedir.

Sınıflandırmada kullanılan kategoriler, toplanan veriyi çalışmanın iddiasına uygun biçimde yorumlamak için oluşturulmuştur. Her biri farklı alt kategoriler içerse de bunları ayırmak analiz açısından gereksizdir ve incelemeyi zorlaştıracaktır. Bu çalışmayı anlamlı kılacağı düşünülen kategoriler; şehit isimleriyle adlandırmalar, yer isimleriyle yapılan adlandırmalar, diplomatik adlandırmalar, milli/tarihi referanslı adlandırmalar, tanınmış kişi isimleriyle yapılan adlandırmalar, siyasetçi isimleriyle yapılan adlandırmalar, İslami referanslı adlandırmalar, siyasal gelişmelere ve ideolojilere ilişkin

¹⁹ Üstelik bu çalışmada “din, inanç ve söylemlerle ilgili” adların “diğer” kategorisinde ele alındığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu tez çalışmasıyla temel bir zıtlık içerisindedir.

adlandırmalar, diğer(nötr) adlandırmalar ve numaralandırmalar olarak tespit edilmiştir.

Bunların neleri ifade ettiği ve kapsamları aşağıda kısaca açıklanacaktır:

- *Şehit isimleriyle yapılan adlandırmalar*, genel olarak askeri operasyonlarda ve savaşlarda yaşamını kaybeden askerlerin isimlerinden oluşsa da şehitlik mertebesi kimi zaman siyasi, ideolojik ya da dini otoritelerin atadığı olumsal bir sıfat olabilmektedir. Dolayısıyla bu kategoride Kore Savaşı'nda yaşamını kaybeden bir askerin, askeri darbe sırasında ölen bir askerin, görevi esnasında inşaattan düşen bir memurun, terör saldırısı sonucu yaşamını kaybeden bir vatandaşın isimleriyle yapılan adlandırmalar buraya dahil edilmiştir.
- *Tanınmış kişi isimleriyle yapılan adlandırmalar*, kategorisi kültür, bilim, sanat, spor alanında yerel, ulusal ya da uluslararası başarılarla sahip kişiler ve ilgili yerelde tanınan, kente katkıları bulunmuş ya da kentin yetiştirdiği kişilerin isimlerini kapsamaktadır.
- *Siyasetçi isimleriyle adlandırmalar*, yerel ya da ulusal düzeyde bir siyasal partinin üyesi olarak siyaset işiyle uğraşmış kimselerin isimlerini kapsamaktadır.
- *Diplomatik adlandırmalar*, kategorisi yönetsel boyut açısından özel bir nitelik taşımaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Türkiye'deki mevzuatın tarihsel gelişimi bölümünde aktardığımız üzere, 1998 yılında yapılan düzenleme sonucu bunların Dışişleri Bakanlığı onayına bağlanmış olmasıdır. Bu anlamda diplomatik adlandırmalar hususunda bir vesayet denetimi olduğu söylenebilir. Diplomatik adlar genel olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesi ya da bir kişi ya da olayın *anma/hatırlatma* öznesi yapılmak istendiğinde Türkçe olmayan isimlerle yapılmaktadır.
- *Milli/tarihi referanslı adlandırmalar*, kategorisi birçok alt başlığı içermektedir. Aynı zamanda göstergebilimsel semantik açıdan yorumsamaya

en fazla ihtiyaç duyulan alan da burasıdır. Erken dönemde ulus devlet inşası sürecindeki milli/resmi tarih yazıcılığının ürünü birçok ad bulunmaktadır. 1990'ların ortasından sonra değişmeye başlayan siyasi atmosferle ve milliyetçi-muhafazakâr ideolojilerin yerel yönetimlerde güç kazanmaya başlamasıyla birlikte, bu örnekler önemli düzeyde artış göstermiştir. Bu grupta eski Türk veya İslam devletlerine ilişkin kişiler (yöneticiler, askerler, kahramanlar, vb.), olaylar (savaşlar, destanlar, vb.), unsurlar (askeri terimler, simgeler, soyut mertebeler vb.) adlandırmalar bu kategoride yer almaktadır.

- *İslami referanslı adlandırmalar*, İslam dini ve tarihine ilişkin kavramları, unsurları, olayları ve mezhep ya da tarikatların ileri gelenlerinin isimlerini kapsamaktadır.
- *Siyasal gelişmelere ve ideolojilere ilişkin adlandırmalar*, kategorisinde güncel olaylar karşısında iktidarların gösterdiği tepkileri veya karar vericilerin ideolojik eğilimlerini yansıtan adlandırmalar bu kategoride değerlendirilmiştir. Karar vericilerin popülist hamleleri ya da kent metnine ideolojik düşüncelerini kazıma isteği sonucu yapılan adlandırmalardır.
- *Yer isimleriyle yapılan adlandırmalar*, çoğu zaman verildiği yerde oturan belli bir hemşehri grubunun varlığı nedeniyle ya da Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin büyük kısmını oluşturan hemşehri derneklerinin kendi memleketlerini kent metnine kazımak amacıyla yaptıkları girişimlerle verilmektedir. Bunların çoğu şehir, kasaba veya köy isimlerinden oluşsa da kimi zaman merkezi bir ilçe ya da mahallenin ismi olduğu da görülebilir.
- *Numaralandırmalar* kategorisi, çoğunlukla tamamen rakamlardan oluşurken bazen de rakamların bir noktalama işareti veya bir harfle eşleştirilmesi sonucu alfanümerik olarak yapılan adlandırmalardan oluşmaktadır.

- *Diğer(nötr) adlandırmalar* kategorisi diğer kategorilerde olduğu gibi herhangi bir temsili içermeyen, arka planı ve hikayesi olmayan salt sözcüklerden oluşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA VE BAHÇELİEVLER YOL ADLANDIRMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Kentsel yaşamın yoğunluğu içinde fark edilmese bile kamusal alanların adları gündelik deneyimlerimizin önemli bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla bu mekanların taşıdıkları ve temsil ettikleri anlamlar da bireysel, toplumsal, kültürel ya da siyasal boyutlarıyla belleğimizin bir parçası haline gelmektedir. Bellek ve mekân bu yaşam pratiklerimiz sırasında karşılıklı olarak sürekli birbirini inşa etmektedir. Dolayısıyla bu karşılıklı ilişkinin geliştiği uzam olarak kamusal mekân, adeta kent yaşamına özgü kişisel ve kolektif deneyimlerin kayıt altına alındığı bir bellek niteliği taşımaktadır. Bu nedenle bu alanların adlandırılması açısından yapılan her müdahale hem birey ile kent arasındaki ilişkiye hem de toplumsal belleğe yönelik bir müdahaleyi de beraberinde getirmektedir.

Mekânsal adlandırma pratikleri de siyasal-toplumsal gerilimlerin temsili bir enstrümanı olarak kullanılmaktadır. Güncel siyaset, tarihsel hesaplaşmalar ve ideolojik hegemonya mücadeleleri gündelik yaşamı doğrudan etkilediği gibi adlandırma örneklerine de yansımıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Ankara, bu tür gerilimlerin yansımalarını en çok gördüğümüz kentlerden biridir. Bu durum birkaç nedenle açıklanabilir.

İlk olarak millî mücadelenin merkezi olmasıyla Ankara, imparatorluk döneminde sönük kalan Anadolu kentleri arasından sıyrılarak tarihsel bir misyon yüklenmiştir. İkincisi başkent olmasıyla birlikte gerek bürokratik, askeri ve diplomatik yansımaların merkezi haline gelmiştir. Üçüncüsü yüzlerce yıllık bir imparatorluk mirasının üzerinde yeni bir siyasal rejimin inşasında en önemli ayağı oluşturan toplumsal devrimlerin benimsetilmesi için bir uygulama laboratuvarı olmuştur. Dördüncüsü Ankara tüm unsurlarıyla yeni baştan kurulması ve tüm ülkeye örnek teşkil etmesi arzulanan

modern bir kent olarak kurgulandığı için resmi tarih yazıcılığı başta olmak üzere devletin tüm ideolojik aygıtlarının sirayet ettiği bir yer olmuştur. Son ve bu çalışmanın da hareket noktası ile bulgularının büyük bölümünün kaynağı oluşturan neden ise Ankara'nın güncel siyasetin merkezi ve mücadele alanı olmasıdır.

3.1.Geçmişten Günümüze Ankara'da Adlandırma Pratikleri

Ankara'nın başkent olarak seçilmesi ne kadar tesadüf değilse yol adlandırmalarında yapılan tercihler ya da müdahaleler de o kadar tesadüf değildir. Aydın'a göre oldukça ideolojik olan başkent olarak seçilmesinin biri laisizm diğeri milliyetçilik olmak üzere iki ayağı vardır. Birincisi İstanbul gibi 500 yıllık tarihiyle her köşesine dini unsurların sindiği bir hilafet başkentinin aksine dünyeviliğe daha açık unsurlar barındırmaktadır. İkincisi milliyetçi ideoloji aracılığıyla ulus bilincini inşa etmek için görece kozmopolit olmayan demografik yapısıyla “yoktan var edilmiş” bir başkent olmak için iyi bir stratejik tercihtir (Aydın, 1999, s. 72). Dolayısıyla, eski rejimi ve toplumsal formasyonu hatırlatan ve temsil eden kamusal adlandırmalar yerine Cumhuriyet'in kurucu kadrolarını, devrimleri ve resmî ulus devlet ideolojisini temsil eden mekânsal adlandırmalarla yeni bir bellek inşasına girişilmiştir.

Modern Türkiye'nin yeni başkentinde yol adlandırmalarının dönüşümü en az kentsel mekânın değişim ve dönüşümü kadar hızlı gerçekleşmiştir. Kuruluşun ilk yıllarında eskiden beri kullanılan mahalle ve yol adlandırmaları 1924 Ankara Haritasına yansımıştır. Ancak bu adlandırmalar sistemli ve resmi bir adreslemenin ürünü değildir. Bu nedenle planlı döneme geçişi sağlamanın temel koşulu olan nüfus sayımını mümkün kılabilmek ve zeminini hazırlamak üzere yapılan adlandırma çalışmalarında eski adlandırmalara ilk müdahale gerçekleşmiştir. 1927'deki ilk sayım hariç olmak üzere, beş yıllık periyotlarda yapılan her nüfus sayımı öncesi yeni adlandırmalar yapıldığı ya da

mevcut adlandırmaların değiştirildiği çeşitli belgelerden izlenebilmektedir.²⁰ Dolayısıyla yol adlandırma pratiğinin yeni kurulan bir devlet yapılanmasının öncelikli çabaları arasında girmesi, hem iktidarın nüfus üzerindeki kontrolü açısından hem de kentsel rantın paylaşımını işaretleme ve belgeleme açısından ne denli önemli bir araç olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Elbette adlandırma uygulamalarının nedenleri yalnızca yönetsel gerekçelerle, nüfus sayımını kolaylaştırmayla ya da kentin imar hareketleriyle açıklanamaz. Bu çalışmanın da temel amaçlarından biri adlandırma uygulamalarının gereklilikten doğan basit idari işlemlerin ötesinde bir araçsallığı ve toplumsal etkileri olduğuna dair kanıtlar ortaya koyabilmektir. Öncelikle ikinci bölümde literatür açısından yaptığımız sınıflandırmada Ankara'daki örneklerin hangi dönemde hangi gruba dahil olduğuna dair bir yorumsama yapılabilir. Öyle ki Ankara örneğinde arka planı etnik gerilimlere dayanan bir adlandırma pratiğine rastlanmaması, Ankara'nın ulus inşası bakımından kolaylığı nedeniyle başkent olarak tercih edildiği iddiasını desteklemektedir.

Diğer yandan, yol adlandırma (street naming) kavramı için yaptığımız (yeni) adlandırma, yeniden adlandırma ve ad değiştirme biçimindeki sınıflandırma, yine geçmiş dönemi anlamada da kullanılabilir. Ankara'nın yol adlarının serüvenine dair verilere topluca ve resmi bir kanaldan ulaşılamamış olsa da semantik bir okumayla türetilen bu yaklaşım Cumhuriyet'in ilanı sonrası Ankara'daki uygulamaları dönemlere ayırmak açısından da kolaylık sağlayacaktır.

Tez çalışmasının sınırlılıklarında da söz edildiği gibi Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin arşivlerine erişim imkânı bulunamadığı için bu müdahaleleri çeşitli kaynakları tarayarak izlemek mümkün olmuştur. VEKAM arşivinden alınan farklı yıllara

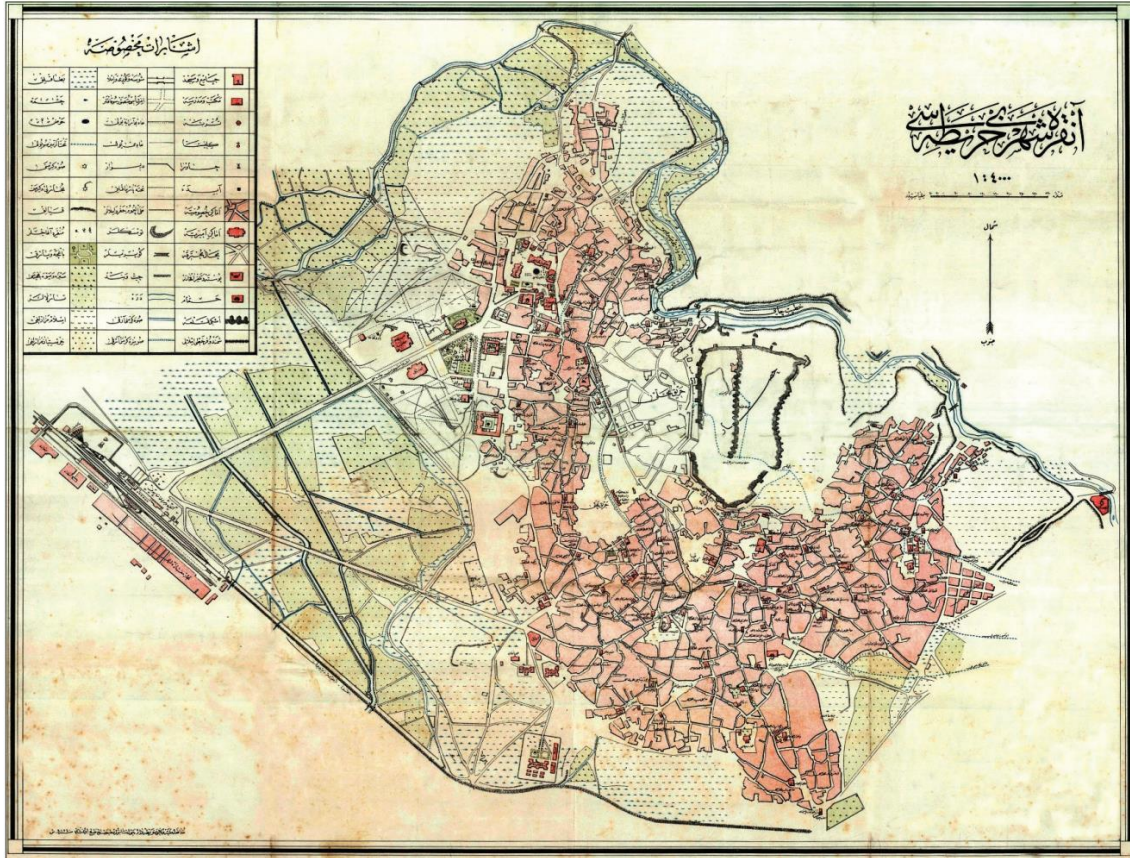
²⁰ 1924 Ankara Haritası, 1928-1934 yılları arasındaki çeşitli kadastro paftaları, 1940 Belediye Meclisi Kararları Broşürü, 1944-2000 yılları arasındaki Harita Genel Müdürlüğüne ait çeşitli Ankara Haritaları aracılığıyla adlandırma süreçlerindeki dönüşüme dair önemli ipuçları bulunmaktadır.

ve kaynaklara ait haritaların, sahaflardan temin edilen bazı yazılı belgelerin, dönemin Ankara'sını anlatan eski yayınların ve konuyla ilgili akademik metinlerin bütüncül biçimde incelenmesiyle ortaya çıkan bulgulardan örneklerle yukarıda önerdiğimiz dönemselleştirme daha detaylı aktarılacaktır.

3.1.1. İlk Adlandırmalar Dönemi (1924-1927)

Cumhuriyet öncesi dönemde Ankara'da kentin yerleşim düzenini, mahallelerini, akarsuları ve bazı önemli merkezleri gösteren ilk plan 1839 tarihli Avusturyalı Baron von Vincke'nin hazırladığı haritadır. Ancak 1:4000 ölçekli haritada yol adlandırmalarına dair bir detay bulunmamaktadır. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet ilanı sonrası döneme dair bilgiler sunan en önemli belge ise Müdafa-i Milliye Vekaleti (Millî Savunma Bakanlığı) Harita Dairesi'nin 1924 Ankara Haritası'dır. Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü yıllarda İstanbul'dan gelen haritacı bir subay ekibi tarafından Ankara'nın bir haritası çıkartılmıştır (Günel ve Kılıcı, 2015).

Şekil 4: 1924 Ankara Haritası

Kaynak: VEKAM Ankara Harita ve Plan Arşivi

Şekil 4'teki 1924 tarihli Ankara Haritası'nda İstasyon Caddesi, Karaoğlan Caddesi Büyük Millet Meclisi Caddesi gibi belli başlı birkaç yol ve meydan dışında adlandırmaya rastlanmamaktadır. Bunun yerine özellikle sınırları gösterilmiş mahalle adlarına ve ibadethane, türbe ve çeşme gibi yapıların adlarına yer verilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi Osmanlı kent yapısında mahallelerin temel birim olmasıdır. Mahalleler, bir ibadethane, çeşme, türbe, pazar ve benzeri yapıların etrafında planlı bir düzene tabi olamadan öbekleşen kentsel birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla mahalle adlandırmaları kentin toplumsal-siyasal yaşamının yanı sıra, değişim ve dönüşüm süreçlerini üzerine düşünebilmek için de iyi bir ipucu haline gelmektedir (Tamur, 2010, s. 57).

Bu çalışmanın inceleme nesnesini yol adlarıyla sınırlandırmış olsa da *ilk adlandırmalar döneminde* 1927'ye kadar devlet eliyle yapılmış bilinçli ve amaçlı bir yol

adlandırması pratiği söz konusu olmadığı için toplumsal değişimi, dönüşümü ve kente yapılan müdahaleleri mahalle isimlerine bakarak da kavrayabiliriz. Tablo 4'te 1924 Ankara'sının mahalle isimlerine yer verilen tabloda görüldüğü üzere henüz imparatorluk mirasının ve gayrimüslim varlığının izleri mekândan silinmiş değildir. 1940'lara gelindiğinde burada sıralanan isimlerin büyük bir kısmı 1927'den başlayarak birkaç farklı müdahale ile değişecektir.

Tablo 4:1924 Ankara'sının Mahalleleri

Alfabetik Sıraya Göre Mahalle İsimleri		
1. Ahi Tuğra	24. Hacı Sahhab	47. Kureyş
2. Ahî Yakup	25. Hacı Seyid	48. Leblebici
3. Akşemseddin	26. Hacı Tepe (Hacettepe)	49. Mevcut
4. Baklacı	27. Hacı Togan	50. Mollabüyük
5. Balaban	28. Hallac Mahmud	51. Mukaddem
6. Bayezid	29. Halvayi	52. Mürveri
7. Boryacı	30. Hamdiye	53. Osmaniiye
8. Boryacı Ali	31. Hatuniyye	54. Öksüzce
9. Bostaniye	32. Hisar	55. Rüstem-nal
10. Boşnak	33. Hoca Hindi-yi	56. Sabuni
11. Börekçiler	Gayrimüslim	57. Saraç Sinan
12. Çeşme	34. Hoca Hindi-yi Müslim	58. Şeyh İzeddin
13. Debbağ-hane	35. Hoca Paşa	59. Şükriye
14. Dellal Karaca	36. İğneci Belkis	60. Taceddin
15. Direkli	37. İmam Yusuf	61. Tahta-kal'a
16. Erzurum	38. İmaret	62. Tülüce
17. Gâvur Ali	39. Kattanî	63. Ürgüb
18. Hacı Arab	40. Kavaklı	54. Valtariye-i Müslim
19. Hacı Ayvaz	41. Kayabaşı	65. Valtariye-i Rum
20. Hacı Bayram	42. Ketegi	66. Yenge-bey (Yeğenbey)
21. Hacı Halil	43. Kızılbey	67. Yenice
22. Hacı Murad	44. Kicik	68. Yusuf Habbaz
23. Hacı Musa	45. Koyunpazarı	69. Yakub Harrat
	46. Kul Derviş	

Kaynak: (Keleş, 2018, s. 212)

Diğer yandan dönemin sokaklarının oldukça bozuk yapıdaki dar yollara sahip olduğu ve zaten bu haritanın yapılması öngörülen şehir planına altlık oluşturması için hazırlandığı söylenebilir (Cengizkan, 2018, s. 21). Öyle ki harita lejantındaki simgelere göre adı yazılan İstasyon Caddesi gibi henüz mevcut olan yollar değil, yapılması planlanan yollar olduğu anlaşılmaktadır. Evlerin neredeyse birbirine değecek kadar yakın

olduğu mahallelerdeki sokakların büyük kısmının adlandırılmadığı da haritada görülmektedir (Günel ve Kılıcı, 2015). Dolayısıyla planlı bir yol sisteminden ve sistematik bir yol adlandırmasından söz etmek mümkün değildir. Bunun yerine tipik Osmanlı kent yapısına uygun şekilde dini yapılar etrafında yerleşmiş plansız mahalle kümeleri görülmektedir. Haritada kırmızı renkle gösterilen mahallelerin ve buradaki cami, medrese ve türbelerin adlarına yer verilmiştir. Ancak, hızla büyüyen ve gelişen eski ve yeni kent merkezlerinde imar planları kapsamında yapılan yol çalışmaları sonucu yeni yollar açılırken bazı eski yollar ve hatta mahalleler de yok olmuştur (Keleş, 2018). Özellikle eski kent çekirdeğinde mekânın hem fiziksel hem de temsili boyutunun yeniden üretimine girildiği için buradaki alanlarda mahalle adlandırmaları dahil olmak üzere birçok değişiklik yapılmıştır. Sonraki başlıklarda ve tablolarda bunlar detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

Ankara’da ilk sistemli adlandırmaların ve yeni bir ulus inşasının dönüm noktası 1927 nüfus sayımıdır. İlk denemesi 1926’da Sivas’ta yapılan sayımın daha sonra Ankara’da denenerek bütün ülkede yapılması planlanmıştır (Ölçer, 2014, s. 23). Bu kapsamda çıkarılan 1003 numaralı *Binaların Numaralanması ve Sokaklara İsim Verilmesi Hakkında Kanun* doğrultusunda tüm yolların adlandırılması nüfus kayıt cetvellerinin oluşturulması için hayati önem arz etmektedir. Maalesef, Ankara’da bu çalışma sonucu yapılan adlandırmaların derli toplu bir listesine ulaşamamıştır. Ancak farklı belge ve haritalardan anlaşıldığı üzere bu ilk adlandırmalar büyük oranda dönemin yönetiminin kadirbilirliği neticesinde mahallelerdeki özgün adlandırmalara ve eski kentin izlerine sadık kalınmıştır. Yine de ulus devlet kudretini artırdıkça bu adlandırmalar resmî ideolojinin radikalliği içinde eriyip gidecektir (Cengizkan, 2018, s. 122). Gerçekten de eski toplamsal yaşamı sadece fiili olarak değil kentin metninden de silmek isteyen genç Cumhuriyet, özellikle dil devriminin etkisiyle ve köklerini Orta Asya steplerine uzatma isteğiyle buralardaki yol adlandırmalarını öz Türkçeleştirilecektir.

3.1.2. Bellek İnşası Dönemi (1928-1950)

Hermann Jansen'in imar planının uygulamaya koyulmasıyla birlikte bu dönemde Ankara çok hızlı ve yoğun bir kentleşme sürecine girmiştir. Ancak bu dönem yalnızca kentin inşası değil aynı zamanda yeni bir bellek inşası sürecidir. Yani, eski rejimin kalıntılarını sadece toplumsal yaşamdan değil, kent metninden de silmeye yönelik uygulamaların yoğunlaştığı bir dönemdir. Modern devletlerin ulusal kimliklerini inşa süreci, geçmişi anmaya olduğu kadar unutmaya da çalışmaktadır (Light, 2004). Tüm kamusal alanların adlandırmaları içinde en büyük ve önemli parçayı oluşturan yol adlandırmaları ise bu durumdan en çok etkilenen unsurlardan olmuştur. Eski Ankara'daki yolların yeniden adlandırılmasının yanında, hızla büyüyen Yenışehir'in de yeni adlandırmalara toplu olarak konu olması dönemin kırılmalarını ve dönüşüm süreçlerini daha kolay anlamaya yardımcı olmaktadır.

1927 Nüfus sayımı öncesinde çıkarılan kararnameyle birlikte Ankara'daki yollar sistematik olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu adlandırmalara dair detaylı bir listeye ulaşamasak da 1928 yılına ait Ankara Şehremaneti kadaastro paftalarında ise özellikle Ankara Kalesi etrafındaki eski kent çekirdeğindeki yolların birçoğunun ilk kez adlandırıldığı görölmektedir. 20. Yüzyıl'ın yeni başkentlerinden biri olarak Ankara, çok kısa bir zaman zarfında gelişmiş ve dönüşmüştür. Bu değişim öyle hızlı gerçekleşmiştir ki fiziksel mekânın yanı sıra bellek mekanları ve kentin idari teşkilatlanması da aynı hızla kabuk değiştirmiştir. Ankara'nın uygulanan ilk imar planı olan Jansen Planı'nın kenti büyük oranda şekillendirmesi ile birçok yerleşim yeri ve dolayısıyla bunları birbirine bağlayan yollar inşa edilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü'ne ait farklı yıllarda oluşturulmuş haritalar sayesinde bu dönemin Ankara'sının yol adlandırmalarının eski vaziyeti ve yerleşim planı hakkında önemli bilgiler okunabilmektedir. Buna göre 1927'de eski kentin metnine sadık kalınmış ilk adlandırmalar, 1930'da Yenışehir bölgesinde uluslaşma çabasının dile yansıdığı bariz

örnekler taşıyan bazı yeni adlandırmalar ve eski kent merkezinde kapsamlı yeniden adlandırmalar, 1935'te tüm kentte yeniden adlandırmalar ve 1940'ta idari yapılanmadaki değişiklikler ve yolların genişleyip yeniden şekillenmesiyle tüm kentte ad değiştirme ve kısmen yeniden adlandırma pratikleri uygulanmıştır.

1930'larda yapılan adlandırmaların en etkili kaynağı Dil Devrimi olmuştur. Öyle ki ilk adlandırmalar döneminde Türkçeleştirilerek yeniden yapılan pek çok yol adlandırması, Latin alfabesinin kabulü ve öz Türkçe kullanımlarla yabancı dillerin etkilerinden arındırılması hedeflenerek tercih edilen yeni kelimelerle tekrar değiştirilmiştir. 1935 Nüfus sayımı öncesi yapılan toplu müdahaledeki kırılma Kemalist ideolojinin mekânsal tezahürlerinin arttığını belgelemektedir. Bu döneme dair çok tipik ve rafine bir örnek CHF örgütüne Atatürk ve İnönü adlarının bazı şehirlere verilmesi için dilekçeler gönderilmiş olmasıdır (Öktem, 2008, s. 13).

Vali Tandoğan imzalı, *1940 Ankara Şehri Değişen Meydan, Cadde, Sokak Adları Broşürü* yeniden adlandırılan tüm toponimleri göstermektedir ve dönemin anlayışını izlemek açısından çok önemli bir belgedir. 35 sayfadan oluşan bu belgede izlenebilen müdahalelerin ortak noktası, eskiyi çağrıştıran anlamlı ya da anlamsız tüm kent metnini temizlemek olarak yorumlanabilir.

Son olarak dönemi yansıtan bazı yeniden adlandırma örnekleri şu şekildedir: Cumhuriyet tarihinin haritalara yansıyan ilk adlandırmalar diyebileceğimiz İstasyon Caddesi ve Büyük Millet Meclisi Caddesi birleştirilerek, Cumhuriyet Bulvarı olarak yeniden adlandırılmıştır. Millet Meydanı, Ulus Meydanı olarak; 16 Mart Şehitleri Caddesi ve Atilla Caddesi birleştirilip İnönü Bulvarı olarak; Bankalar Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Çankaya Caddesi birleştirilip Atatürk Bulvarı olarak; Necatibey Caddesi, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı olarak; Dikmen Caddesi, Necatibey Caddesi olarak; Akköprü Caddesi, İstanbul Caddesi olarak yeniden adlandırılmıştır.

3.1.3. Çok Partili Geçiş Dönemi (1951-1960)

Tek partili yılların geride bırakıldığı bu dönemde Cumhuriyet rejimi kentsel mekânda eski rejimle hesaplaşmasını tamamlanmış görünmektedir ancak bu defa ülke içindeki siyasal gerilimler ve hesaplaşmalar patlak vermiştir. Dolayısıyla bu mücadelelerin izleri Ankara haritalarına da yansımıştır. Çok partili yaşama geçiş ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi dışında Ankara açısından diğer önemli hususlar DP'li Atıf Benderlioğlu'nun Ankara Belediye Başkanı olması ve Kore Savaşı'na asker gönderilmesidir.

Yukarıda Türkiye açısından önerilen dönemselleştirmeleri uluslararası örnekler ışığında tipolojilerle eşleştirirken çok partili yaşamın yarattığı kırılmadan söz edilmiştir. Bu durumu açıklamaya tek başına yetecek en rafine örnek 1951 yılında TBMM'de görüşülen bir kanun teklifidir. DP'nin Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı, “Hastane, okul, park, meydan, cadde ve stadyum ve emsali müessese ve yapılara yaşıyan kişi adlarının konmaması” başlığıyla bir kanun teklifi sunmuştur.²¹ Bu teklif aylarca meclis gündeminde kalmış ve üç meclis bileşim boyunca oldukça hararetli tartışmalara yol açmıştır. Yardımcı'nın üç maddelik teklifi şu şekildedir:

“1. Vazife başında bulunsun bulunmasın yaşadıkları müddetçe Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, başkanları, Devlet ve Hükümet başkanları parti liderleri, komutanlar, valiler ve emsali kişileri temsilen heykel ve büst dikilmesi, hastane, mektep, park, meydan, cadde, stadyum ve emsali müessese ve mebaninin bunların adına izafeten isimlendirilmesi ve adlarına kitabe, levha ve emsalinin yaptırılması memnudur²².

2. Devlet Bütçesi veya döner sermayesi ile birinci maddede adları geçenlere izafeten dergi, armağan ve sair matbualar neşri ve Devlet müesseselerine ait olarak intişar eden lüzumlu matbualara yine daimî surette adı geçenlere sahifeler tahsisi ve petrollerinin derci keza memnudur.

²¹ Bkz. TBMM Tutanakları Arşivi, Kanun ve Kararlar Erişim Ekranı (<https://www5.tbmm.gov.tr>)

²² “Yasaktır” anlamına gelmektedir.

3. Yukardaki maddeler hükmüne riayet etmeyenler bir aydan üç aya kadar hapsolunur ve 500 liradan 10 000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilirler. Aynı zamanda bu kanunda menedilen işler herhangi bir sebep ve suretle başlanmış veya ikmal edilmişse bunlar kaldırılmak ve iptal edilmek suretiyle düzeltilir. Hükümleri makabline şâmilidir.²³

4. Bu kanunun hükümleri Türk ölülerine şâmil değildir²⁴.” (TBMM, 1951)

Meclis oturumlarında gerçekleşen tartışmalardan anlaşılan o ki kanun teklifinin arka plandaki en büyük gerekçesi İsmet İnönü’nün adının birçok yere verilerek heykeller ve büstler yaptırılmış olmasıdır. Ayrıca yaşayan diğer bazı CHP’li isimlerin de yollarda ve kamusal alan ve binalarda adları bulunmaktır. Tartışmalar esnasında DP’li vekil Şevket İnçe’nin bu anma/hatırlatma pratiklerinin tümünü kastederek “Eğile eğile ruhlarımız kamburlaştı.” deyiminin üzerine, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu bu kanun sayesinde “Bir daha eğilmemek üzere ruhlarımız ayağa kalkacaktır.” ifadelerini kullanmıştır. Beş aydan fazla süre çeşitli komisyon raporları talep edilmesi nedeniyle meclis gündeminde kalan bu kanun teklifi Atatürk büstlerine ve Atatürk’le ilgili adlandırmalara yönelebilecek yok etme endişeleriyle reddedilmiştir.

DP yaşayan kişilerin adlarının kamusal alanlara verilmesinin kanunla yasaklanmasını sağlayamamışsa da uygulamada gecikmemiştir. Nitekim Ankara’da İsmetpaşa Caddesi’nin Mithatpaşa Caddesi, Kazım Özalp Caddesi’nin Ziya Gökalp Caddesi, İnönü Bulvarı’nın Talatpaşa Bulvarı ve Saraçoğlu Mahallesi’nin Namık Kemal Mahallesi olarak yeniden adlandırılması bu duruma örnek gösterilebilir. DP iktidarı CHP ile olan siyasal mücadelesini doğrudan kent metnine yansıtmış ve önemli kişilerin isimlerine müdahalede bulunarak bir silme/unutturma ve yeniden anma/hatırlatma pratiklerinin ilk örneklerini sergilemiştir.

²³ Kabul edildiği tarihten önceki olaylara da uygulanabilir olmak (geriye yürür ya da geçmişe etkili olmak) anlamına gelmektedir.

²⁴ Kapsamaz anlamına gelmektedir.

1950’li yıllar kentin çeperde iyice genişlediği, gecekondulaşmayla etrafa yayıldığı ve Uybadin Planıyla kent metninin bir kez daha yazıldığı yıllardır. Bu dönemde Ankara’nın belirli bir harfle başlayan ya da aynı kategori içindeki isimlerden oluşan meşhur adlandırmaların yapıldığı dönemdir. Buna göre örneğin, Kavaklıdere-Esat semtlerinde “B” harfi ile başlayan isimlerle adlandırma yapılırken, Kızılay-Yenişehir bölgesinde çoğunlukla çiçek isimleriyle adlandırma yapılması tercih edilmiştir (Aydın, 2019, s. 64). Semtlere uygulanmış bazı diğer gruplu adlandırmalardan söz etmek gerekirse; Ulus’ta Roma Hamamı civarındaki sokaklar metal isimleriyle (tunç, demir, çelik vb.), Maltepe’de ASALA örgütünün katlettiği Diplomatların isimleriyle, Çayyolu’nda değerli taş ve mücevher isimleriyle ve Yenimahalle’de anonim insan isimleriyle öbekler oluşturulmuştur. Ayrıca, Bahçelievler Yapı Kooperatifi ve çevresindeki kooperatiflerle o yıllarda yeni ortaya çıkmaya başlayan Bahçelievler Senti’nde ilk kez kullanılan numaralı adlandırmalar da bir grupta örneklerdir. Bu uygulamalar yalnızca sokağın adının bilindiği durumlarda bile hangi bölgede olduğunu anlamak ya da en azından tahmin etmek için oldukça işlevseldir.²⁵ Nitekim bunun farklı ülkelerde de benzer kullanımları söz konusudur. Ancak belli bir kelime ya da anlam grubunun uygulandığı yerde bütünlük bozulmadan korunmaktadır. Örneğin numaraların kullanıldığı bir mahallede yalnızca numaralarla adlandırma yapılmaya devam edilmektedir.

Kore Savaşı ve Türkiye’nin bu savaşa asker göndermesi ise dönemin adlandırmalar açısından kırılma noktalarından biridir. Bu savaş 3 yıl sürmüştür ve Türkiye’den giden yaklaşık 15.000 kişilik tugaydan 721 asker yaşamını yitirmiş ve 2147 asker yaralanmıştır (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1974, s. 417). Nitekim

²⁵ Kavaklıdere’deki “B” harfiyle başlayan sokaklar ve değişmiş olmasına rağmen Bahçelievler’deki numaralandırmalar bugün bile tüm Ankaralıların günlük yaşamında kullanmaya devam ettiği ve herkesçe bilinen örneklerdir.

Ankara’da da Kore savaşında yaptığı bir kahramanlık sonucu yaşamını yitiren Mehmet Günenç’in adı ilk kez bir şehit adı olarak Anıttepe bölgesinde bir yola verilmiştir.²⁶

Son olarak bu dönemin diğer tipik yeniden adlandırma pratikleri Serbest Cumhuriyet Fırkası kurucularından Ahmet Ağaoğlu’nun adının Çankaya’da bir yola verilmesi ve Ulus’taki Rüzgârlı Sokağı’nın Şinasi Sokak olarak yeniden adlandırılmasıdır.²⁷

3.1.4. Millileşme ve Militaristleşme Dönemi (1961-1994)

1960’lı yıllar Türkiye’nin ilk askeri darbesini yaşadığı, çok partili hayat deneyiminin başarısızlığa uğradığı ve yeni bir zihniyeti temsil eden Demokrat Parti iktidarının sona erdiği başka bir kırılma anıdır. Oldukça geniş yıllara yayılması önerilmiş bu zaman aralığında siyasal yaşama yönelen askeri müdahaleler, sınır ötesi askeri hareketler ve uzak bir coğrafyada savaş yaşanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde “millileşme” idealleriyle tekrar tekrar şekillendirilen toplumsal ve siyasal yaşam referans alınarak bu başlık seçilmiştir. Millileşme hamleleri ile askerileşme süreci birbirine paralel ilerlemiştir. Savaşlarla birlikte artan gerilim azınlıklara yönelmiş ve can kayıplarını anma/hatırlatma ihtiyacı eşliğinde millileşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Hasan Eren’in 1965 yılında Belleten’de yazdığı yazı yer adları konusunda Türkiye’deki dönüm noktalarına dair önemli ipuçları vermektedir. Eren makalede toponimi biliminin 19. Yüzyılda Avrupa’daki gelişimini ve geldiği noktayı aktarırken, Türkiye’de henüz bilimsel anlamda böyle bir çaba olmayışından bahsetmektedir. Türkiye’deki ilk deneme için 1925 yılında Fuat Köprülü’nün *Oğuz Boylarının Göç Yolları ve Yerleşim Yerlerindeki Coğrafi İsimler ve Köy İsimleri* çalışmasını işaret etmiştir. Daha

²⁶ Bkz. Şehit Günenç Caddesi

²⁷ Daha sonra tekrar Rüzgarlı Caddesi olacaktır. (Bkz. EK2)

sonra 1928’de Nihal Atsız ve Ahmet Naci’nin *Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri* ve Fuat Köprülü’nün 1950’deki *Türk Dili ve Tarihi* isimli çalışmalar toponimi araştırmalarının ilk örnekleri olarak gösterilmiştir. Nihayetinde bu çalışmalardan Türkçe kökenli yer adlarını derleyerek örnekler vermiştir. Bu adlar yalnızca tarihe kaynaklık etmekle kalmamakta, “Oğuz boylarının ülke coğrafyasındaki yayılışını” da göstermektedir (Eren, 1965). Daha sonra İçişleri Bakanlığı Türkiye Yer Adları Komisyonunda uzun yıllar görev yapacak ve bu komisyonun yerlerin özelliklerini bilmeden ve o yeri tanımadan rastgele adlandırmalar yaptığını aktaracaktır (Gözyayın, 2018). Burada aktarılan bilgiler bize özellikle 50 ve 60’lı yıllardan sonra ivme kazanan adlandırmaların Türkçeleştirilmesi çalışmalarının kaynağını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Nitekim, İl Özel İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından “İsim Değiştirme İhtisas Kurulu” oluşturulmuş ve köyler, tren istasyonları, karakollar ve çeşitli coğrafi unsurlara ait yer adları incelenerek Türkçeleştirilmiştir (Öktem, 2008, s. 15). Bu vaka 1960’lardan sonra ivme kazanan olan Türkçeleştirme ve millileştirme akımının başlangıcı olarak gösterilebilir.

Kore Savaşı’na asker gönderilmesinden sonra 1963’ten itibaren Yunanistan ile başlayan gerilim, 1974’te Türkiye’nin Kıbrıs’a hareket düzenlemesiyle sonuçlanmıştır. Bu sürecin adlandırmalara yansımaları açısından Ankara Cebeci’de Misafir Sokağı’nın Kıbrıs Caddesi; Kavaklıdere’de bir yolun Kıbrıs Sokağı olarak yeniden adlandırılması en tipik örneklerdir. Harekatın Türkiye’nin birçok yerindeki adlandırma pratiklerine anma/hatırlatma aracı olarak yansımalarının en bilinen örnekleri ise “Kıbrıs” ve “Kıbrıs Şehitleri” şeklinde yapılan adlandırmalar olarak gösterilebilir.

Dönemin Ankara’daki yol adlandırmalarına en açık yansımalarından biri de askeri darbelerde yer alan subayların (ve tabi ki dönemin devlet başkanlarının) ve darbe sırasında ölenlerin Ankara’da birçok yere adının verilmesidir. En bilinen örnekler Baraj Caddesi’nin İrfan Baştuğ Caddesi, Cebeci Caddesi’nin Cemal Gürsel Caddesi, Posta

Caddesi'nin Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi olarak yeniden adlandırılmasıdır.²⁸ 1960 Darbesi sonrası halkın desteğini kazanmak üzere ilan edilen “hürriyet şehitleri” de kent metnine yazılmıştır. Bu söylemin geliştirilmesiyle Emniyet Abidesi Meydanı (Kızılay Meydanı) adlandırması Hürriyet Meydanı olarak değiştirilmiş, bugünkü İran Caddesi'nin üst bölümünde bulunan o zamanki yeni yol Turan Emeksiz Caddesi olarak adlandırılmış ve Müdafaa-i Hukuk Caddesi adlandırması da sokağa çıkma yasağı sırasında dur ihtarına uymadığı için vurulan bir çocuk olan Ersan Özey'e itafen²⁹ Şehit Ersan Caddesi olarak adlandırılmıştır.

Anıtkabir'in hemen yanında bulunan Anıttepe Mahallesi'nde 1950'lerde “Hedef”, “Akdeniz” ve “İleri” olarak adlandırılmış ardışık bir grup sokağın arasında kalan iki sokak daha 1980'lerin sonunda “Ordular” ve “İlk” biçiminde yeniden adlandırılarak Atatürk'ün söylediği rivayet edilen “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!” cümlesi kent metnine kazınmıştır.

1980 Askeri darbesinin ideolojik bir tehdit olarak gördüğü unsurları ortadan kaldırma çabaları, yeniden adlandırma pratiklerine de yansımıştır. Nitekim Tablo 5'te görüldüğü üzere gerek sağcı/milliyetçi görüşleriyle gerek sol görüşleriyle tanınan kişilerin isimleriyle adlandırılmış yolların yanı sıra devrim ve inanç gibi semantik çağrışımlarıyla darbe yönetimini rahatsız eden kelimelerle adlandırılmış yollara müdahale edilerek yeniden adlandırılmıştır.

²⁸ Çıkınağlı İlçesi'nin Kenan Evren'e atıfla “Evren” olarak yeniden adlandırılması konudan bağımsız olsa da iyi bir uç örnektir. Caddelerle ilgili daha fazla örnek için bkz. (Tablo 9)

²⁹ Hikâyenin detayları için Cem Dedekargınoğlu'nun “Şehit Ersan'ın Dramı” başlıklı yazısına bkz. (https://solfasol.tv/seh_t-ersan_n-dram_/?fbclid=IwAR0fBur_Akv_F1A4v1f1FnkjPL53Gb9vvBzZ3D4-VS6BqVMfmuuHR8kdKEs)

Tablo 5: 1980 Darbesi sonrası Ankara’da yapılan yeniden adlandırmalar

Eski Adlandırma	Yeni Adlandırma
Adil Yaşar Sokak	Erda Sokak
Ahmet Demirel Sokak	Adatepe Sokak
Aynur Sertbudak Sokak	Kaftan Sokak
Burhan Barın Sokak	Bucak Sokak
Devrim Sokak	Çaba Sokak
Emin Ünal Sokak	Kazan Sokak
Esari Oran Sokak	Sancak Sokak
Hüseyin Örek Sokak	Beykoz Sokak
İmran Öktem Sokak	Toros Sokak
İnanç Sokak	Çalıkavak Sokak
Kısmet Doğan Sokak	Aydede Sokak
Mehmet Karadağ Sokak	Görgülü Sokak
Ovalıoğulları Sokak	Yükseliş Sokak
Prof. Yusuf Akçura Sokak	Kediseven Sokak
Asaf İlbay Caddesi	Ayvalı Caddesi
Cahit Öztelli Caddesi	Öner Caddesi
Cemil Bayır Sokak	Kıvrımlı Sokak
Cemil Salt Barlas Caddesi	Bölük Caddesi
Doç. Dr. Necdet Bulut Caddesi	Mutlu Caddesi
Doç. Dr. Bedrettin Cömert Caddesi	Köstence Caddesi
Doç. Dr. Orhan Yavuz Caddesi	Doğu Caddesi
Hasan Ali Yücel Caddesi	İncesu Caddesi
Hasan Tez Caddesi	Selçuk Caddesi
Osman Soğukpınar Caddesi	Bostancık Caddesi
Süleyman Ayten Caddesi	Tuzluçayır Caddesi
Doğan Öz Mahallesi	Elmalı Mahallesi
Ali Fuat Başgil Mahallesi	100.Yıl Mahallesi
Faik Ahmet Barutçu Sokağı	19 Mayıs Caddesi

Kaynak: Milliyet Gazetesi, 5 Haziran 1982

Dönemin ideolojik ve siyasal güçlerinin toponimlerle ilgili tasarruflarını iyi anlatan örneklerden birisi (yol adlandırmaları kapsamında olmasa da) 1980 askeri darbesinin ardından gerçekleşmiştir. Ülkenin doğusundaki toponimleri millileştirmek üzere Eylül 1984'te Milli Halk Bilimi Araştırma Dairesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı *Türk Yer İsimleri Sempozyumu* adında bir etkinlik düzenlemiştir. Sempozyum sonucunda bölgedeki köyler başta olmak üzere yol adlandırmaları da dahil söyleyişi zor ve Türkçe olmayan yerlerin yeniden adlandırılması talep edilmiş ve uygulanmıştır (Öktem, 2008, s. 21).

3.1.5. Türk-İslam Sentezi ve Bellek Yitimi Dönemi (1995-Günümüz)

Ankara'daki yol adlandırmaları açısından günümüze kadar gelen dönüşümün son noktası sayılabilecek bu dönemin Türkiye siyasal yaşamından kaynaklanan iki önemli nirengi noktası vardır. 1990'ların başından itibaren güçlenen muhafazakâr siyasetin temsilcisi Refah Partisi'nin iktidara gelmesi ve yine RP'nin adayı olan Melih Gökçek'in ABB Başkanı seçilmesi bu iki önemli kırılmayı temsil etmektedir. Önceki bölümde aktardığımız dönemselleştirme örneklerinde Şengül'ün neoliberal muhafazakarlık olarak işaretlediği yıllar böylece başlamıştır. Bu olgunun kökenleri 1950'lerdeki çok partili yaşama geçişin gerilimlerine dayanıyor olsa da çok büyük ölçüde farklılaşmıştır. Daha açık bir ifadeyle o dönemde DP iktidarı cumhuriyetin kurucu kadroları ve kısmen ilkeleriyle bir çatışma içindeyken, siyasal İslam tüm bunlara ek olarak çağdaş değerle de bir hesaplaşma içindedir.

Özkan ve Yoloğlu'nun (2005) ABB'nin resmi verilerine dayanarak yaptığı çalışmada aktardıkları üzere 1994-2005 yılları arasında Ankara'da 552 adet yolun yeniden adlandırılması söz konusu olmuştur. Yazarlar, konuya yönelik açıkça bir yöntem geliştirmemiş olsa da adlandırmaların göstergelerini okuyarak bu çalışmadakine benzer biçimde bir yorum getirmiştir. Bu dönemde İslami muhafazakarlığın etkileri iyiden iyiye hissedilmektedir. Örneğin Çan, Bale, Berna gibi bazı yol adlandırmaları Müezzîn, Bala ve Beyza gibi isimlerle yeniden adlandırılmıştır (2005, s. 59). Gerçekten de bu örnekler önceki paragrafta ifade edilen çağdaş değerlerle hesaplaşma iddiasını destekler niteliktedir.

1995'ten günümüze uzanan bu dönemde yapılan bazı adlandırmalara örnek vermek gerekirse Hemşehri Sokağı'nın adı Filistin Caddesi olarak; Güven Sokağı'nın adı Kuveyt Caddesi olarak, Bahçelerarası Caddesi'nin adı Mevlâna Bulvarı olarak; Müdafaa Caddesi'nin adı Milli Müdafaa olarak, Abdullah Cevdet Sokağı'nın adı Yusuf Halaçoğlu

Caddesi³⁰ olarak; Çevre Sokağı'nın adı Üsküp Caddesi³¹ olarak yeniden adlandırılması gösterilebilir. Gökçek döneminin en tipik yansımalarından biri ise yine bu dönemde İvedik'teki bir yola Melih Gökçek Bulvarı adlandırması yapılmış olmasıdır.

Bu çalışmanın örnekleme açısından ise en önemli gelişmeler yine bu dönemde gerçekleşmiştir. Bahçelievler Semti'nin elli yıldır kullanılan numaralandırmaları Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin ve onlara ilişkin isimlerle yeniden adlandırılmıştır. Buna göre; 1. Cadde'nin adı Taşkent, 3. Cadde'nin adı Azerbaycan, 4. Cadde'nin adı Kazakistan, 5. Cadde'nin adı Cengizhan, 7. Cadde'nin adı Aşkabat, 8. Cadde'nin adı Bişkek, 9. Cadde'nin adı Gabdulla Tukaay, 10. Cadde'nin adı Kırım, 90. Sokağın adı Bosna Hersek Caddesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Bu isimler yabancı devletlere ilişkin olduğu için diplomatik gibi görünmekle birlikte bir grup halinde bu semte uygulanmaları altında yatan gerçek motivasyonun milliyetçi ideolojinin simgesel bir kullanımıyla ilişkili olduğunu semantik bir okumayla yapmak mümkündür. Temelde diplomatik nitelikli olan ancak bu dönem çerçevesinde birer tercih olarak yorumlanabilecek diğer bazı yeniden adlandırmalar ise şu şekilde sıralanabilir: Kossuth Lajos Caddesi, Wilhelm Thomsen Caddesi, Rabindranth Tagore Caddesi, Bangabandhu Şeyh Muciburrahman Bulvarı³².

Çeşitli örnekler üzerinden incelediğimiz bu dönemi tanımlarken kullanılan Türk-İslam sentezi ifadesinin iyi bir açıklamasını yapan Özberk'in böylesi uygulamaların altında yatan esas gerekçeleri anlamak açısından önemli yorumlar içeren değerlendirmesini aynen aktarmakta yarar vardır:

“Kentle ilgisi olmayan, kentin özgün mekânsal, tarihi, kültürel ve coğrafi özelliklerini dikkate almayan ve kente tamamen hamasi bir siyasal

³⁰ Mahkemeye konu olan bu örnek olayın detayları 3. bölümün son başlığı altında aktarılmıştır.

³¹ Çevre Sokağı'nda o dönem CHP Genel Merkezi'nin bulunduğunu not etmek gerekir.

³² Semt halkının söyleyişle ilgili zorluğu nedeniyle yaptığı yoğun itirazlar sonucu bu isim kısaltılarak “Bangabandhu Bulvarı” olarak 2020 yılında değiştirilmiştir.

üst kimlik giydiren, gelenekçi seçkinlerin milli ve manevi değer olarak gördüğü şeylerin teşhir sahnesine dönüştürülmüş bir kent metni üretilmektedir. Kentsel metnin Türk-İslam Sentezci politik ideoloji istikametinde dönüşümü, Yeni Osmanlıcı, İslamcı bir tarihin ve kimliğin yeniden canlandırılması gayretinin ve pan-İslamist milliyetçiliğin zihin dünyasının kentsel mekâna yansımaları okunmaktadır. “Yeni Türkiye” söylemiyle merkezi rejim dönüştürülürken, Yeni Osmanlıcı anlatının sembolik mekânı olarak kurgulanan kentsel metnin de değiştirilmekte olduğu, dinsel bir kolektif “millet” kimliğinin kent mekânına, yazılı ve yapıli metnine damgasını vurduğu görülmektedir. “Yaşamı değiştirmek için mekânı değiştirmek gerekir.” düsturuyla hareket eden ve kentsel mekânı politik mevzi olarak kurgulayan siyasal iktidarın kentsel metni de aynı kurgu etrafında biçimlendirmeye çalıştığı okunmaktadır. Siyasal iktidarın inşa etmeye çabaladığı merkezinde dinin yer aldığı kolektif kimliğin ve bu kolektif kimliği oluşturan “bizim değerlerimiz” olarak kodladığı şeylerin de tamamen politik olduğu sonucu çıkmaktadır.” (Özberk, 2018, s. 693-694)

Semantik açıdan bakıldığında ideolojik yanlılıkları su götürmez olan 1990’ların yeniden adlandırma pratiklerini geride bıraktıktan sonraki en büyük müdahale merkezi idare eliyle gerçekleşmiştir. Adres ve Numaralamaya İlişkin Yönetmeliğin çıktığı 2006 yılında sadece Ankara’da 25.000’den fazla adlandırma (ilk adlandırma, yeniden adlandırma, ad değiştirme) yapılarak adeta kent metni baştan yazılmıştır. Bu yönetmelikle birlikte gelen aynı ilçede benzer isimler olamayacağı kuralı nedeniyle Ankara’da toplam 1925 cadde, 420 mahalle ve 24.644 sokağın adı ve numaraları değiştirilmiştir (Tiryaki, 2007). Aynı ilçede sınırları içinde aynı adlandırma bulunmasını yasaklayan bu kural nedeniyle özellikle numaralandırmaların neredeyse her semtte 1’den başlatıldığı düşünüldüğünde tüm haritanın değişmesine neden olmuştur. Nitekim basit bir örnekle, 1. Cadde adını taşıyan yol sayısı sadece Çankaya’da 17 ve Mamak’ta 14 adettir (Yaman, 2004). Ancak bu kuralın hayata geçirilmesi sırasında gerekçesi anlaşılamayan örnekler de vardır. Bahçelievler örneği sonraki bölümde bu kapsamda incelenecektir.

Muhafazakarlaşan siyasetin mekâna yansıdığı en açık örneklerden biri yakın bir tarihte gerçekleşmiştir. Eski kent merkezinin kalbi sayılabilecek Hacıbayram Mahallesi için Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 2011 yılında hayata geçirdiği sıra dışı bir uygulama ABB meclis tutanaklarına yansımıştır. Buna göre Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Projesi kapsamında proje ekibinin ve Meclis İsimlendirme Komisyonu'nun ortak bir rapor hazırlamasına ve bu bölgedeki eski sokak isimlerinin tespit edilmesine karar verilmiştir. Hazırlanan rapora göre;

- Bülten Sokağı'nın adı Balaban Sokağı,
- Çamlıca Sokağı'nın adı Gülbaba Sokağı,
- Gaziantep Sokağı'nın adı Selman-ı Farisi Sokağı
- Kutlu Sokağı'nın adı Haşimi Sokağı,
- Ocak Sokağı'nın adı Ahiler Sokağı,
- Sarıbağ Sokağı'nın adı Akşemseddin Sokağı,
- Sevim Sokağı'nın adı Ahmed-i Bicân Sokağı,
- Son Evler Sokağı'nın adı Şeyh İzzeddin Sokağı,
- Taş Sokağı'nın adı Eşrefoğlu Rumi Sokağı,
- Taşpınar Sokağı'nın adı Seccade Sultan Sokağı,
- Kevgirli Sokağı'nın adı Hünkâr Hacı Bektaşî Veli Caddesi

olarak değiştirilmesi teklif edilmektedir. İlgili komisyon raporu 16 Aralık 2011 tarihli Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi oturumunda okunarak 78 üyenin “oybirliği” ile onaylanmıştır. Ancak raporda bu isimlerin kökenlerinin bu sokaklara ait olduğuna dair bir açıklama bulunmamaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 2011 yılında aldığı adlandırmaların değiştirilmesi kararındaki isimlerin birçoğunun da bu döneme ait eski mahallelerin ya da dini merkezlerin isimleri olduğu anlaşılmaktadır. Balaban, Akşemseddin ve Şeyh İzzeddin Mahalleleri dışındaki isimler 1924 yılı mahalle cetvelinde bulunmamaktadır.

Öte yandan eski adı “Hünkâr Hacı Bektaşî Veli” olduğu gerekçesiyle değiştirilen Kevgırlı Sokağı’nın adının 1940 tarihli belgede “Sepilik” ve Son Evler Sokağı’nın adının “Titre” olduğu görülmektedir (Ankara Şehri, 1940). Dolayısıyla Ulus’taki tarihi kent merkezine dair bahsi geçen gelişmelerin bir koruma ve restorasyon projesinin parçası olmaktan daha fazlası olduğu biçiminde yorumlamak spekülâtif bir bakış sayılmayacaktır. Eski rejimin ve toplumsal formasyonun yerine yeni rejimin kazanımlarını ve devrimleri yerleştirmek üzere kentin belleğe yerleştirilmiş resmî ideolojinin mekânsal temsilleriyle bir çatışma söz konusudur. Öyle ki tarihi kent merkezindeki sokak ya da mahallelere daha önce hiç verilmemiş Gül Baba, Haşimi, Selman-ı Farisi, Ahmedi Bican, Eşrefoğlu Rumi gibi kimi dini referanslı adlandırmalar da kent belleğinin restorasyonu gerekçe gösterilerek komisyonun raporuna yerleştirilmiştir.

Tablo 6: 2013-2022 Arası Yeniden Adlandırılan Yolların Semantik Sınıflandırması³³

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Şehit Adları	0	2	4	5	4	9	1	15	44	9	92
Tanınmış Kişi Adları	4	4	6	9	2	4	0	8	18	1	56
Siyasetçi Adları	1	0	4	3	1	3	0	4	0	2	18
Diplomatik Adlar	2	1	4	13	4	1	0	3	4	0	32
Milli/Tarihsel Adlar	9	13	14	44	31	6	0	2	4	0	123
İslami Referanslı Ad.	3	12	5	9	13	2	0	1	1	0	46
Siyasal/İdeolojik Ref.	0	1	3	7	6	10	0	2	6	2	37
Yer Adları	3	0	4	23	12	0	1	0	6	0	49
Numara	82	26	2500	78	336	395	49	121	4	1	3592
Diğer (Nötr)	56	62	79	358	102	6	4	10	10	0	687
Toplam	160	121	2623	549	511	436	55	166	96	14	4732

³³ Tablo “<https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri>” sayfasından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. 2022 yılı verisi yalnızca Mart ayına kadar olan düzenlemeleri kapsamaktadır.

Bu dönemi daha iyi anlamak için ABB'nin 2013 yılından 2022 yılına dokuz yıllık sürede yaptığı adlandırma işlemlerini oluşturduğumuz anlamsal kategorilere göre niceliksel olarak analiz ettiğimizde ortaya çıkan veriler Tablo 6'da derlenmiştir. İlk göze çarpanlardan birisi 2015 yılındaki yığılmadır. Bunun nedeni Belediye Kanunu'nda yapılan değişiklik yüzünden belirli bir genişliğin üzerindeki yolların statüsünün cadde olarak değiştirilmesidir. Toplam müdahale sayısı içinde %80'e yakını numaralandırmadır. Bu durum bir anlamda benimsenen adlandırma sisteminin tamamen numaralandırma haline gelmesi olarak yorumlanabilir. İkinci gözlem ise şehit isimleriyle yapılan adlandırmalarda 2019'dan sonra bir kırılma yaşanmış olmasıdır. Son yerel seçimlerde ABB başkanı olan Mansur Yavaş'ın ideolojik kimliğiyle bu rakamlar arasında bağ kurmak mümkündür. Benzer şekilde tanınmış kişi isimlerinin adlandırmaya konu edilmesi de artış trendi göstermiştir. Ancak aksine *İslami referanslı* ve *siyasal/ideolojik referanslı* adlandırmalarda da yönetim değişikliği ile beraber bir düşüş söz konusu olsa da şehit adları verilmesi eğilimi önemli ölçüde artış göstermiştir. Diğer yandan numaralandırma işlemlerini dışarıda tutarsak kent tarihi için kısa sayılabilecek bir zaman diliminde kent metnine ciddi ölçüde müdahale edildiği Tablo 7'ye bakıldığında açıkça görülmektedir. Adlandırma biçimleri açısından yapılan bu tasnife göre ilgili zaman aralığında yeniden adlandırma pratiğinin, yani yollara yeniden bir anlam, simgesellik ve anma/hatırlatma işlevi yüklemek için 211 kere müdahale gerçekleştirilmiştir. Kısacası Ankara'da her yıl ortalama 25 kez zaten bir anlam yüklü olan (bir mekansal-toplumsal temsili olan) yol adlarına müdahale edilerek yeniden adlandırılmaktadır.

Eski kent metnini değiştirmeye yönelik müdahalelerden daha çarpıcı olan durum ise yeni yollarda yapılan adlandırmalarla yeni bir kent metni yaratma çabaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 7 ve Tablo 6'daki veriler birlikte yorumlandığında 9 yıllık zaman diliminde yeni açılan yollara isimle yapılan 816 yeni adlandırmadan 453 tanesi semantik açıdan çeşitli simgesellikler taşıyan isimlerle yapılmıştır. Bu durumun kent

yönetiminin değiştiği 2019 yılından öncesinde yoğunlaşması da dikkat çekici başka bir bulgudur. Tablo 7’deki verilere göre yol adlandırmalarına yapılan toplam müdahalenin %4,5’i yeniden adlandırma, %37,5’i ilk adlandırma ve %58’i ad değiştirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu oranların en önemli sebebi numaralandırmanın en çok kullanılan yöntem olmasıdır. Dolayısıyla numaralandırmaları dışarıda tutarak düşündüğümüzde yeniden adlandırma pratikleri azımsanamayacak kadar çoktur.

Tablo 7: 2013-2022 Yıllarında Ankara’da Yol Adlarına Yapılan Müdahaleler³⁴

		Müdahale Edilen Adlandırma Türü					Toplam
		Eski Ad:	Adsız	Adsız	Numara	İsim	
		Yeni Ad:	İsim	Numara	İsim	İsim	
Müdahale Biyimi	(İlk)Adlandırma		816	962	-	-	1778
	Yeniden Adlandırma		-	-	114	97	211
	Ad Değiştirme		-	-	70	43	2630
	Toplam		816	962	184	140	2630

Ankara’da yol adları açısından yeni bir kırılma yaratan son gelişme ise 2016 yılında gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişimi olmuştur. Türkiye siyasal yaşamının son büyük olayı olan bu darbe girişimi sonrası Ankara’da kent metni adeta bu olay çerçevesinde yeniden şekillendirilmiştir. DP iktidarı döneminde “Hürriyet” olarak adlandırılan ve kent sakinleri tarafından gerçek adı neredeyse hiç bilinmese de belki de tüm kentlilerin bildiği Kızılay Meydanı’nın adı “15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı” olarak değiştirilmiştir. Diğer yandan tezin inceleme nesnesi olmasa da Kazan İlçesinin adı 15 Temmuz 2016 gecesi darbeye karşı kahramanca bir direniş gösterdiği gerekçesiyle 25 Ekim 2016’da TBMM’de kabul edilen kanunla “Kahramankazan” olarak değiştirilmiştir. Yine aynı ilçede millileşme ve militaristleşme dönemini aktarırken verilen tipik örneğin (Anıtkabir’in etrafındaki “Ordular, İlk, Hedef, Akdeniz ve İleri

³⁴ Tablo, ABB’nin “<https://www.ankara.bel.tr>” adresinden alınan verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

adındaki sokaklar) bir taklidi uygulanmıştır. Buna göre, ABB Meclisi'nin 14 Haziran 2017 tarihli kararında birbirini kesen üç yol “Vatan Caddesi”, “Millet Caddesi” ve “Sakarya Caddesi” olarak adlandırılmıştır. Bunları çevreleyen bazı yol adlandırmalarının ise Osmanlı, Selçuklu, Genç Osman, Preveze, Ahievran gibi isimlerle yapıldığı görülmektedir.

Bir başka ilginç örnekte ABB Meclisi, 2018 yılında daha önce yine kendi adlandırdığı yedi tane yolu yeniden adlandırma kararı almıştır. Buna göre adı “Gülen” olan ve Çubuk, Elmadağ, Kazan, Keçiören ve Pursaklar'daki bulunan yollar "Vatan", "Hilal", "Alsancak", "Anayurt", "Bayrak", "Diriliş" ve "Kayı" isimleriyle yeniden adlandırılmıştır. Gerekçe olarak ise 2016 yılında darbe girişiminde bulunan Fettullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) lideri Fettullah Gülen'in adını çağrıştırıyor olması gösterilmiştir (Başkente Gülen, 2018). Bu vaka, bu çalışmada girişilen göstergebilimsel semantik kategorilerin oluşturulmasının ne kadar anlamlı olduğunun ispatıdır. Çünkü, semiyotik-semantik yaklaşımı içermeyen bir kavrayışla Gülen, Hilal, Bayrak vb. adlandırmaların ideolojik yanları değerlendirilemezken, bu yaklaşımla yapılan okuma bize yapılan her müdahalenin arka planın anlama şansı tanır.

1995 ve 2006'daki kırılma sonrasına işaretlediğimiz *Türk-İslam sentezi ve bellek yitimi dönemi* boyunca yol adlandırmalarına yapılan müdahalelere karşı Ankara'da ciddi toplumsal direnç örnekleri gelişmiştir. Özellikle eski ABB Başkanı Melih Gökçek'in görev döneminde zirveye çıkan yeniden adlandırma pratikleri, farklı zamanlarda farklı grupların protestolarına yol açmıştır. Bunların arasında ilginç örneklerden biri Çankaya'daki numaralı bir caddeye Alman Hristiyan Demokratlar Birliği'nin kurucusu ve eski Almanya Şansölyesi ile aynı adı taşıyan vakfın bulunduğu yolun “Konrad Adenauer” olarak adlandırılmasıyla gelişen tepkidir. Bir grup vatandaş bu sokak tabelasını sökerek yerine “Necip Hablemitoğlu – Kuva-i Milliye Caddesi” yazan bir tabela asmıştır. Yetkililer tabelayı değiştirdikten sonra bu defa da siyaha boyamışlardır.

Tekrar yetkililerce değiştirildikten sonra yine aynı tabelayı asan protestocular nihayet bir süre tabelanın orada kalmasını sağlamıştır (Çölaşan, 2003).

Yol adlandırmalarına ilişkin Gökçek'in ikinci dönem yönetimindeki ABB meclisinin aldığı çarpıcı kararlar ve gündemi meşgul eden hararetli tartışmalardan biri ise “Abdullah Cevdet Caddesi” meselesidir. Bu yol ilk olarak 1960'larda, İttihat Terakki Fırkası üyesi ve Erken Cumhuriyet döneminin aykırı görüşlere sahip bir aydını olan Abdullah Cevdet'in ismini anma/hatırlatma üzere adlandırılmıştır. 2005 yılına gelindiğinde Radikal Gazetesi'nde Abdullah Cevdet'in söylediği ve Türk halkını aşağıladığı iddia edilen sözlerle ilgili bir köşe yazısı³⁵ üzerine gündeme gelen tartışmalarda ABB Meclisi oybirliği ile bu yolu dönemin Türk Tarih Kurumu Başkanı ve milletvekili olan Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun ismiyle yeniden adlandırmıştır (Dündar, 2005). Konuyla ilgili İdare Mahkemesi'ne açılan dava tam 12 yıl sonra davacı lehine sonuçlanınca 2017 yılında ABB Meclisi buranın adını Nobel ödülü kazanan bilim insanı Prof. Dr. Aziz Sancar'ın ismiyle yeniden adlandırmıştır (Alan, 2017). Görüldüğü üzere *ilk adlandırma* 1960'lı yıllarda askeri darbe sonrası İttihat Terakki üyesi aydınların isimlerini anma/hatırlatma çabası olarak okunabilir. Ardından 1995 sonrasına işaretlediğimiz milliyetçi-muhafazakâr refleksler, buradaki mekânın temsilini baştan inşa etmek ve ideolojik hegemonyasını yeniden tesis etmek üzere *yeniden adlandırmaya* girişmiştir. Son ve üçüncü kez yeniden adlandırıldığında da bu dönemin tipik bir örneği olarak yine iktidarın ulusal gurur kaynağı olarak sahiplendiği dünya çapında bilimsel başarı elde etmiş bir isim olan Aziz Sancar'ın anma/hatırlatma mekânı olarak kurgulanmıştır. Gerçekten de bu vaka tez çalışmasının oluşturmaya çalıştığı siyasal izleğin en tipik örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

³⁵ Bkz. Özgürel, A., (Temmuz 2005), “İtalya'dan döl ithali”, Radikal, www.radikal.com.tr

Aktarılan bulgular da desteklemektedir ki kentsel toponimler kent metninde, iktidarın bir takım siyasal ve ideolojik değerlerini somutlaştırmaya hizmet ederek egemen toplumsal düzeni ve onun dünyayı kavrayış biçimini kentin soyut peyzajına işlemek üzere bir araç olarak kullanmaktadır (Azaryahu, 1996, s. 312). Bu bölümde aktarılanlardan hareketle Ankara'nın cumhuriyetin ilanından bu yana yaşadığı toponimik dönüşüm bu kavrayışın en bariz örneklerini verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu tez çalışmasını harekete geçiren bir örnek vardır ki semantik kategorilerle bile açıklanamayacak birtakım gelişmelere sahne olmuştur. Bu kapsamda analizin son kısmını bu örneğin merkezindeki Bahçelievler'in incelenmesi oluşturacaktır.

3.2.Özgün Bir Kentsel Deneyim: Bahçelievler'in Hikayesi

Bahçelievler'deki kamusal alanların adlandırılmasındaki değişiklikleri incelemekten ve yapılan görüşmeleri değerlendirmeden evvel kendine özgü niteliklerine ve tarihine kısaca değinmek gerekir. Semtin gelişim sürecini anlamak, semt sakinlerinin yol adlandırmaları etrafında gelişen bellek mücadelesini analiz etmek ve böyle bir yapının nasıl ortaya çıktığını anlamanın anahtarlarından biri olacaktır. Mekânsal ve toplumsal açıdan geçirdiği dönüşümler ileride buradaki kolektif belleği inşa eden aşamaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu iki boyut açısından ele alınması tercih edilmiştir.

3.2.1. Mekansal Boyut

“Modern” Ankara'nın en eski semtlerinden olan Bahçelievler, Ankara'daki (ve hatta Türkiye'deki) kentsel gelişim süreci açısından birtakım özellikleri nedeniyle Erken Cumhuriyet Dönemi şehirciliği için önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, semte adını veren Bahçelievler Yapı Kooperatifi'nin Türkiye'deki ilk konut kooperatifi ve ilk toplu konut girişimi olmasıdır. Yine öncü olma vasfı taşıyan ikinci neden ise tüm dünyada şehir planlama ilkelerini kökten etkilemiş olan Ebenezer Howard'ın (2019) *bahçekent*

(*gardencity*) modelinden esinlenilerek tasarlanmış Türkiye’deki ilk örnek olmasıdır. Üçüncüsü ise konut buhranı yaşanan bir dönemde Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının desteği ve devletin teşviğiyle kurulmuş olmasıdır. Özendirme amacı taşıyan bu destekler daha sonra anayasal bir hakka evrilecektir (Geray, 2014, s. 114). Sonuçta, Bahçelievler Yapı Kooperatifi erken dönem kentleşme pratikleri için önemli bir örnek teşkil etmiş ve 1950’lilere gelindiğinde Ankara’nın adeta bir yapı kooperatifi kentine dönüşmesine öncülük etmiştir.

Hermann Jansen, Ankara’yı herhangi bir modern kent olarak değil bir bahçe kent olarak tasarlamak istemiştir. Bu nedenle her iki tarafı da aynı görüntüye sahip yollar ve “kira kışlaları” olarak anılan yüksek apartmanlar yerine yeşil yolların ve bisiklet yollarının ayırdığı bir ya da iki katlı hususi bahçeli ve birbirine bitişik sıra evlerden meydana gelmesini hayal etmiştir (Jansen, 1936). Kapıları motorlu taşıtlar için yapılmış, zehirli motor gazları ve gürültüyle dolu geniş yollara değil; daha küçük, maliyetsiz, ağaçlandırılmış ve yeşil ara yollar önermiştir. Jansen ilk çizimlerinde Bahçelievler’i iç kısımda trafik akışının olmadığı, bazı sokaklarından otomobilin geçemeyeceği ya da çıkmaz sokaklar biçiminde *siedlunglar*³⁶ olarak tasarlamıştır (Cengizkan, 2019, s. 396; Kansu, 2009, s. 63).

Ankara’da hızla artan nüfusun itkisiyle birlikte büyüyen konut sorununa paralel olarak kooperatifin etrafındaki Aptipaşa (Abdipaşa) Çiftliği arazilerinin tümü kısa sürede farklı yapı kooperatifleri tarafından satın alınarak hızla yapılaşmıştır. Bahçelievler Yapı Kooperatifi’nin merkezinde yer aldığı çekirdeğin etrafında ilk olarak 15 Mayıs 1937’de Küçük Evler Yapı Kooperatifi kurulmuştur. Daha sonra sırasıyla 1941’de Tasarruf Evleri Yapı Kooperatifi ve Şen Yuva Yapı Kooperatifi; 1942’de İş Bankası Memurları Yapı Kooperatifi, Yurt Yapı Kooperatifi, Emekli Sandığı Yapı Kooperatifi ve Ucuz Evler Yapı Kooperatifi; 1944’te Zümrüt Evler Yapı Kooperatifi ve Yeşil Yurt Yapı Kooperatifi,

³⁶ Almanca’da oturma mahalleleri anlamına gelmektedir.

1954’te Dikmen Yapı Kooperatifi, 1950’lerde Berrak Evler Yapı Kooperatifi ve Kırlangıç Evleri Yapı Kooperatifi; son olarak 1958’de Eser Yapı Kooperatifi kurulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1984; Ertüzün ve Torunoğlu, 2019).

1960’lara kadar hızla tamamlanan bu yapılaşma sürecinin sonunda bütüncül bir semt yapısı nihayet ortaya çıksa da Ankara’daki konut ve arsa spekülasyonundan nasibini almıştır. Kooperatif kurularak yapılan evler özü gereği üye sayıları kadar hane kurulmasına müsaade etmektedir. Ancak artan nüfus baskısıyla birlikte Jansen tarafından tek ya da iki katlı evler şeklinde planlanan şehrin yeni yerleşimlerinde 1957’de devreye giren Yücel-Uybadin Planı ve 1961’de gelen imar düzenlemesiyle birlikte mevcut yapılar hızla dönüşerek 4 ile 10 kat arasındaki yüksekliklere ulaşmaya başlamıştır (Tuncer, 2000, s. 6). Öyle ki bu gelişmeden bile önce, Bahçelievler’deki bazı kooperatifler henüz kuruluş aşamasındayken üye sayısından fazla daire talep ederek kat yükseltmek için dava yoluna gitmiştir (Şaşmaz, 1988, s. 92-101). 1944 yılında Bahçelievler ve Küçükevler Yapı Kooperatifleri Belediye İmar Heyetine civardaki yeni kooperatiflerin kat yüksekliklerini emsal göstererek başvurmuş ve henüz kooperatifler yeni tamamlanmışken birer kat ekleme izni almışlardır (Şenyapılı, 2016, s. 155). 1950 yılına gelindiğinde ise çekirdeği oluşturan Bahçelievler Yapı Kooperatifi ve aynı yıl 12 diğer kooperatif kendini tasfiye ederek arsaları için belediyeden iskân izni istemişlerdir (2016, s. 224). Dolayısıyla tüm bu gelişmeler ve spekülasyonun doğurduğu etkiyle semt, 1960’lardan sonra “yap-sat” dönemine girerek adeta kabuk değiştirmeye başlamıştır. Sonuçta bu dönüşüm süreci gelecekte burada oluşacak olan kente özgülediğimiz kültürel yapının ve buna paralel gelişen kamusallığın beraberinde inşa edilen toplumsal belleğin zeminini hazırlamıştır.

3.2.2. Toplumsal Boyut

Türkiye’de karşılığını “bahçeli ev” olarak bulan bahçekent kavramını Türkiye özelinde aynı doğduğu yer olan İngiltere’deki ile aynı bağlamda algılamak mümkün

değildir. Bahçe kent olgusunun İngiltere’de ortaya çıkması sanayileşmenin etkilerine karşı yükselen bir tepkiden kaynaklanmaktadır. Ankara’da ise böyle bir tepkiden değil apartmanlaşmaya ve apartman hayatının alışık olunmayan getirilerine karşı bir bağışlıktan söz etmek mümkündür (Tekeli ve İlkin, 1984, s.131-132). Dolayısıyla kavramı zamana ve coğrafyaya uygun yorumlamak gereklidir. Kooperatif ve kooperatifçilik olgusu da aynı biçimde bir yeniden yorumlamaya tabi tutulmalıdır. Kökeni itibariyle yoksul ve işçi sınıfına mensup bir kesimin dayanışma yoluyla güçlerini birleştirmesi ile daha çok tüketim kooperatifi biçiminde doğan kooperatifçilik Türkiye’de memur kesimin konut ihtiyacını karşılamak üzere kurulan konut kooperatifleri üzerinden doğmuştur. Dolayısıyla her iki kavramın da ithal olduğu ve gerçek süreçler sonunda kendiliğinden doğmadığı, sınıfsal ya da toplumsal bir reaksiyonla meydana gelmediği unutulmamalıdır.

Tekeli’ye göre Bahçelievler Konut Kooperatifi girişiminin doğmasında üç ana sebep vardır. Birincisi, Ankara’nın başkent ilan edilmesinin ardından ortaya bir konut sorunu çıkmıştır ve 1930’lu yıllarda zirveye ulaşan ekonomik bunalım nedeniyle bu sorun daha da yoğunlaşmıştır. İkincisi Jansen’in Ankara planının uygulamaya koyulmasıyla birlikte arsa spekülasyonu artmış ve imar planı ciddi bir uygulama sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Üçüncü ve son olarak da devletin kendi eliyle kooperatif kurarak kooperatifçiliği özendirmesi ve desteklemesi etkili olmuştur (1984, s. 9-10). Dolayısıyla bu koşullarda kentsel mirasımızda önemli bir yeri olan Bahçelievler örneği doğmuştur. Bahçelievler’i söz konusu koşulların olgunlaştırdığı imar planından kaynaklanan uygulama zorlukları ve baskılar neticesinde bizzat planın yaratıcısı olan Jansen tasarlamıştır. Jansen yalnızca kooperatifin planlarını çizmekle kalmamış buradaki evlerin de nasıl olacaklarını da tasarlamıştır. Ancak bugün Jansen’in tasarladığı evlerden sadece 5 tanesi ayakta kalmayı başarabilmiştir (Ertüzün ve Torunoğlu, 2019, s. 33).

Günümüzdeki Bahçelievler Senti'nin çekirdeğini oluşturan Bahçelievler Yapı Kooperatifi girişimi, Cumhuriyet'in ilk toplumsal elitler banliyösü olarak nitelenebilir. Öyle ki kooperatifin kurucu üyelerine ve ortaklar listesine bakıldığında devlet kurumlarının, ordunun, bankaların ve özel teşebbüslerin mensuplarından oluştuğu görülmektedir (Ankara Bahçeli, 1935, s. 63). Buna göre, üyelerin %58'i yüksek dereceli memur, %11'i serbest meslek sahibi, %7'si milletvekili, %8'i asker ve %7'si tüccardır (Kaynar, 2020, s. 102). Diğer yandan yapılan görüşmelerde de burada ev sahibi olmak için “biraz varlıklı olmak ya da karı-koca iyi bir işte çalışıyor olmak” görüşülenler tarafından dile getirilen bir ifade olmuştur. Ancak yukarıda aktarılan dönüşüm süreciyle ve farklı toplumsal kesimlere ve gelir gruplarına mensup kişilerce çok sayıda kooperatifin kurulmasıyla bu durum değişmiştir. Nitekim Keleş 1970'lerin başında yaptığı çalışmasında bu bölgeyi orta gelir grubunun yoğunlaştığı bir semt olarak kategorize ederek, Eski Ankara'da yaşayan görece dar gelir grubundan insanların küçük burjuva yaşamının hâkim olduğu bu tip “orta direk” semtlere taşınma arzusunu tespit etmiştir (2018, s. 140).

Günümüze geldiğimizde Bahçelievler'in orta gelir grubu ve yeni dönemin “kentsel yoksulları” sayılabilecek öğrencilerin varlığında ciddi artış gözlenmektedir. Nitekim yapılan son çalışmalardan birinde katılımcı profili buranın bir elitler semti olmaktan tamamen uzaklaştığını göstermektedir (Hanifehnehzad, 2019, s. 65). Yine aynı çalışma gösteriyor ki semtteki bu demografik kayma esasında buradaki semt kültürünün taşıyıcısı ve savunucusu olan eski yerleşikleri rahatsız eden ve bozulmaya gerekçe gösterilen unsurlardan biri haline gelmiştir (Hanifehnehzad, s. 59-97). Dolayısıyla burada uzun yıllar korunan kentsel belleğin yeni jenerasyona son kez aktarılıyor olma riski bulunmaktadır.

3.3.Bahçelievler Semt Kültürünün Bir Parçası Olarak Numaraland rmalar

Ankara'nın ve Bahçelievler'in yol adlandırmaları yıllar içinde birçok değişime uğramıştır. Bu tez çalışması ba lad ğında toplanan veriler ışığında Bahçelievler'in kuruluşundan bu yana numaralandırılmış yol sistemine sahip olduğu  n kabul  ile araştırmalar sürdürülmüştür. Ancak son aşamalarda edinilen bir belge bu varsayımı tamamen deği tirmi tir. 30 Mayıs 1940 tarihli Ankara Valiliği kararına dayanarak hazırlanan "Ankara  ehri Meydan, Bulvar, Cadde ve Sokakları ile Bağ ve Civarlarının Yeni ve Eski Adları Muhtevi" isimli broşür Ankara'nın ilk yol ve mahalle adlandırmalarının büyük ölçüde deği tirildiğini kanıtlamasının yanı sıra Bahçelievler'in de başlangıçta isimli adland rmalara sahip olduğunu göstermektedir. 1945 yılına gelindiğinde ise bazı kooperatiflerin arazileri birleştirilerek mevcut caddeler 1'den 5'e kadar, sokaklar ise 1'de 30'a kadar numaralandırılmıştır (Ankara Belediyesi, 1945). Ancak Bahçelievler'deki değişiklikleri diğer yerlerdeki değişikliklerden farklı kılan ilginç bir durum söz konusudur. Buradaki sokak ve caddeler tüm kooperatif yapıla malarının tamamlanıp semtin bütünlüklü bir hal aldığı 1950'lerin ortasından bu yana 1'den 90'a kadar sıralı numaralarla adlandırılmıştır. Numaralandırma pratikleri ve  zgara plan ilk bölümde aktard ğımız üzere Harvey (2020) gibi yazarların yanı sıra Baysan ve Kara (2014) gibi Türkiye'deki toponim araştırmacıları tarafından *kimliksizle tirme* olarak ifade edilse de buradaki numaraland rmalar gerek semt sakinleri gerek diğer kentliler tarafından sıkı sıkıya benimsenerek gündelik kullanımında ve semtin ortak hafızasında yerini muhafaza etmeyi ba armı tır. Öyle ki dolmu  ular, taksiciler, esnaflar, kuryeler ve turistler dahil olmak üzere buradaki bilindik caddeleri resmi adlarıyla değil eski adlarıyla anmaktadır. Hatta semtin bağlı bulunduğu  ankaya Belediyesi ve ABB başkanları verdikleri demeçlerde ve seçim kampanyalarında kullandıkları metin ve görsellerde A kabat Caddesi değil "7. Cadde" adını tercih etmektedir.

Bahçelievler'deki yol adlandırmalarına kuruluşundan bu yana üç defa toplu olarak müdahale edilmiştir. En baştan ifade etmek gerekir ki bu çalışmada kavramsal açıdan ayrıma gittiğimiz adlandırma pratiği türleri bakımından 1944 ve 1953 yıllarında gerçekleşen ilk iki toplu müdahale *ad değiştirme* işleminden ibaretken; 1990'lardan bu yana devam eden ara müdahaleler ile 2006 yılındaki toplu müdahale açıkça bir *yeniden adlandırma* işlevi taşımaktadır. Bahçelievler'in imar ve adresleme işlerinin oldukça geç dönemde gerçekleşmiş, küme evler biçimindeki yol sistemi tam anlamıyla oluşmamış olması ilk iki dönemdeki müdahalelerin ihtiyaçtan doğan idari işlemler olduğunun göstergesidir. Nitekim adres ve posta sistemi için oluşan ihtiyaçtan dolayı burada en başta farazi adlandırmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bunların sakinler tarafından da sıkı sıkıya benimsendiğine dair bir bulgu da yoktur.

Tablo 8: 1940 Yılında Belediye Meclisinde Kabul Edilen Bahçelievler Sokak Adları

Küçükevler Kooperatifi Sokak Adları	Bahçelievler Kooperatifi Sokak Adları
Altıncı Bağçeli Sokağı, Bitim Sokağı, Birinci Cenup Sokağı, Çocuk Bağçesi Sokağı, Dip Sokağı, Eyi Komşular Sokağı, Gazino Sokağı, Gedik Sokağı, Güzel Evler Sokağı, İkinci Başlangıç Sokağı, İkinci Cenup Sokağı, Sekizinci Bağçeli Sokağı, Misaki Milli Sokağı, Sınır Sokağı, Son Sokağı, Yardım Sokağı, Yarım Sokağı, Yedinci Bağçeli Sokağı	Ak Sokağı, Bağçeli Evler Sokağı, Birinci Aralık Sokağı, Birinci Başlangıç Sokağı, Birinci İniş Sokağı, Birinci Şimal Sokağı, Beşinci Bağçeli Sokağı, Dördüncü Bağçeli Sokağı, Düz Sokağı, Eğri Sokağı, İkinci Aralık Sokağı, İkinci Bağçeli Sokağı, İkinci İniş Sokağı, İkinci Şimal Sokağı, Dikencik Sokağı, Kestirme Sokağı, Kısa Sokağı, Mavi Sokağı, Şen Evler Sokağı, Şimal Sokağı, Üçüncü Aralık Sokağı, Üçüncü Bağçeli Sokağı, Üçüncü İniş Sokağı, Üçüncü Şimal Sokağı, Yeşil Sokağı

Kaynak: (Ankara Şehri, 1940)

Tablo 8'de görülen ve 1940 yılında Belediye Meclisi kararıyla yapılan ilk adlandırmaları bugün hatırlayan neredeyse kimse bulunmamaktadır. Sahada yapılan görüşmelerde yalnızca bir kişi emin olmayarak bunlardan söz etmiştir. Bu adlandırmaların varlığı uzun sürmemiş nitekim ilk toplu müdahale 1944 yılında

gerçekleşmiştir.³⁷ Başlangıçta sadece Bahçelievler Yapı Kooperatifi arazisinin bulunduğu ve küçük bir alan kapladığı bölgenin etrafında zamanla birçok kooperatif kurulması ve yeni konutlar inşa edilmesiyle hızlı bir genişleme gerçekleşmiştir. Bu genişleme, yeni yolların yapılmasını ve yerleşim yerleri arasında bağlantının kurulmasını mecbur kılmıştır. Dolayısıyla yeni oluşan mahalleleri ve birbirine bağlanan yolları da hesaba katarak ızgara plan mantığı çerçevesinde henüz çok yeni olan mevcut yol adları yerine numaralarla *ad değiştirme* işlemi yapılmıştır. Bu örnek olay Ankara’da numaralandırmanın başlangıcı sayılabilir.

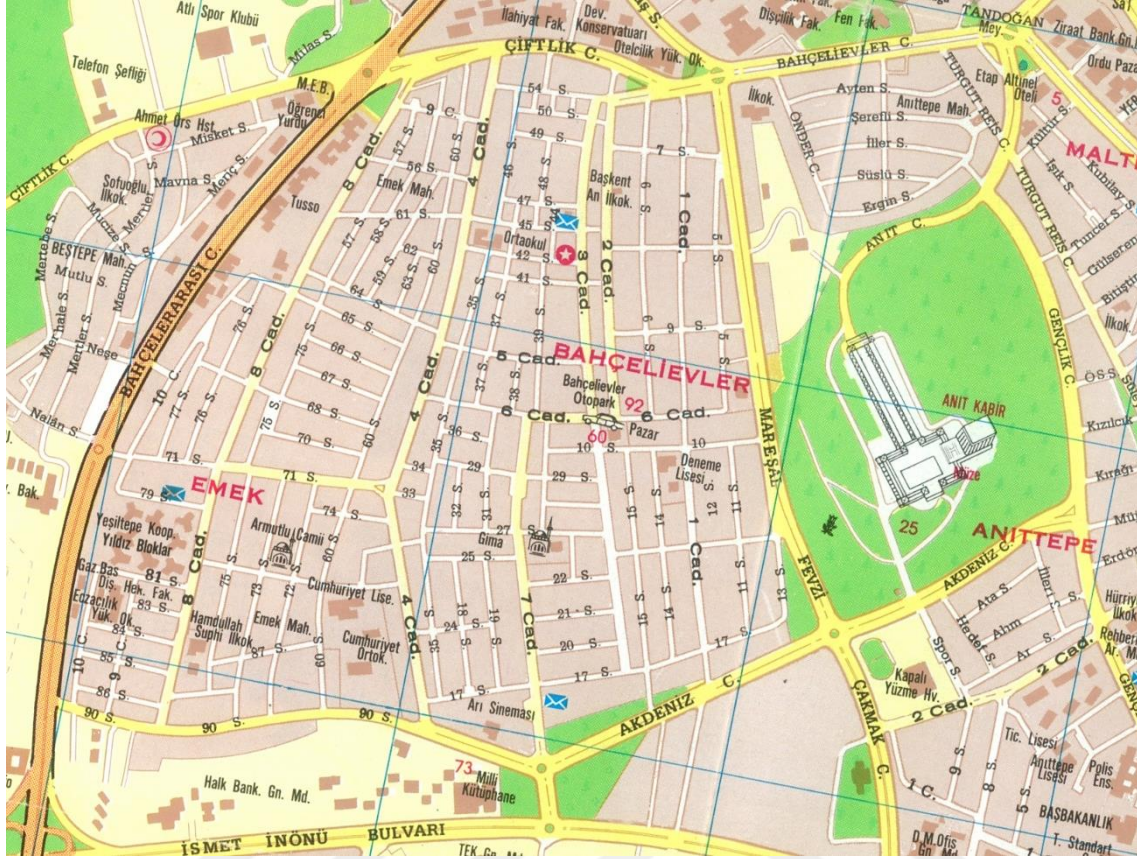
İkinci toplu müdahalenin uygulamasına Ankara’nın yeni imar planının altlığını oluşturmak üzere 1953 yılında Ankara Belediyesi Fen İşleri Harita Şefliği tarafından hazırlanan planda rastlanmaktadır. Bahçelievler olarak anılmaya başlanan bölge³⁸, yapılaşma ve kentleşme süreçlerinin büyük ölçüde tamamlanması sonucu daha bütüncül bir vaziyete kavuşarak bir mahalleye dönüşmüştür. Böylece 2006 yılına kadar yaklaşık 50 yıl boyunca değişmeyecek olan ve kültürel belleğin parçası haline gelmiş numaralandırmalar bu dönemde yapılacaktır.

İlk aşamada numaralandırmalar 70 sokak ve 9 cadde ile sınırlı kalsa da özellikle yapılaşması devam eden Emek Mahallesi büyümeye devam ettikçe 1980’li yıllara kadar 92 adet sokak ve 10 adet caddeden oluşan liste tamamlanacaktır. Buna göre Şekil 5’teki 1988 haritasında görüldüğü gibi semtin kuzeydoğu ucundan (bugün Beşevler adıyla bilinen bölge) başlayarak Eskişehir Yolu (İnönü Bulvarı) ile sona eren güneybatı ucuna kadar sıralı ve sistemli biçimde 1’den 90’a kadar sokak numaraları ve 1’den 10’a kadar da cadde numaraları verilmiştir.

³⁷ 1944 Bahçelievler Yapı Kooperatifi Vaziyet Planı, VEKAM Arşivi

³⁸ O yıllarda Çankaya İlçesi yeni kurulmuştur ve Maltepe’den Balgat’a kadar olan bölge Cumhuriyet Mahallesi (ve ona bağlı mıntıkalar) olarak adlandırılmıştır. (Ankara Şehri, 1945)

Şekil 5: Bahçelievler’de kent kültürü ve belleğinin parçası haline gelen tüm eski adlandırmaların görüldüğü 1988 tarihli harita

Kaynak: VEKAM Ankara Harita ve Plan Arşivi

Son müdahaleye değinmeden önce ara dönemde gerçekleşen bir değışime vurgu yapmak gereklidir. Melih Gökçek’in ABB Başkanı olduğı 1994 yılından sonraki birkaç yıl içinde 1’den 10’a kadar sıralanan ve herkesçe bilinen cadde adlandırmaları, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin ülke ve başkent isimleriyle *yeniden adlandırılmıştır*. Son müdahale ise görece yakın bir zamanda gerçekleşmiştir. Önceki bölümde aktardığımız 2006 yılında çıkarılan yönetmelik gereğı 2007 yılında *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi* uygulamasına geçilmesi öngörülmüştür. Bu değışiklikteki aynı ilçe sınırlarında aynı adlandırmaların kullanılamayacağı kuralı gerekçe gösterilerek yukarıda açıkladığımız sıralı numaralandırma sisteminin yönü değıştirilmiştir ve yine 1’den 90’a kadar numaralarla tekrar adlandırılmıştır.³⁹ İlgili kuralın mantığı, bir adlandırmadan aynı ilçe

³⁹ Tüm liste için bkz. (Tablo 9)

sınırlarında birden fazla sayıda bulunması durumunda bunlardan birini muhafaza ederken diğerini değiştirmektedir. Ancak anlaşılması güç bir biçimde Bahçelievler Semti sınırlarındaki yolların numaralandırmalarının kendisi değil yalnızca yerleri değiştirilmiştir. ABB Numarataj Şefi ile yapılan görüşmede ortaya çıkan bu durumun sonradan kabul edilmek istenmeyen “basit bir hata” olabileceği gibi, belediye yönetiminin aldığı siyasi bir kararın talimatı olabileceği olasılıkları ifade edilmiş ancak kesin bir yorum yapılmamıştır. Dolayısıyla 50 yıllık bir kentsel bellek ve kültür birikimini taşıyan Bahçelievler’deki numaralandırmalara yapılan müdahalenin bir *yeniden adlandırma* girişimi olduğu bulgusunun oldukça isabetli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Saha araştırması sırasında yaşanan ve görüşülen semt sakinlerinden birinin aktarımı sonucu çalışmaya dahil edilen çarpıcı bir olay Bahçelievler’deki numaralandırmaların yalnızca birer rakam olmadığına iyi bir örnektir. Yakın Türkiye siyasal tarihinden bilindiği üzere 1978 yılında Türkiye İşçi Partisine mensup 7 öğrenci Bahçelievler’deki evlerinde katledilmiştir. Bahçelievler Katliamı olarak tarihe geçen bu olay Eski 15. Sokak’taki 56 numaralı binada gerçekleşmiştir. CHP Genel Başkan Yardımcısı ve Ankara milletvekili Yıldırım Kaya olayın yıl dönümünde katledilen 7 kişiyi bu adreste anmak üzere Bahçelievler’de bir basın açıklaması yapmıştır. Ancak tarihe 15. Sokak olarak geçen adres bugün Bahçelievler Mahallesi değil Emek Mahallesi sınırlarında bulunduğundan bu bilgi ile gelen Kaya’nın anma yaptığı adres tamamen yanlıştır.⁴⁰

Görüşmelerde ortaya çıkan bir diğer husus semt sakinlerinin mekâna dair tüm anılarını buradaki kent metni üzerinden kurduğu bağlantılarla yaşattığının anlaşılması olmuştur. 1965’te Bahçelievler’de doğan ve büyüyen bir semt sakini Emel Sayın, Zülfü Livaneli, Suna Kan, Levent Kırca, Bülent ve Rahşan Ecevit, Uğur Mumcu, Emin Çölaşan

⁴⁰ Basın açıklaması haberi için bkz. (https://kisadalga.net/haber/detay/chp-43-yildonumunde-bahcelievler-katliaminda-oldurulenleri-andi_16397)

ve Özey Gölüm gibi birçok tanınmış kişinin evlerinin yerini bildiklerini, günlük yaşamlarında onlarla etkileşim içinde olduklarını aktarmıştır. Ayrıca akrabalarının, arkadaşlarının ya da tanıdıklarının hangi numaralı sokakta oturduklarını ezbere bildiklerini ifade etmiştir. Diğer yandan ön plana çıkan en önemli bulgulardan biri esnaflardır. Semtte uzun süre varlık gösteren ve herkesçe bilinen işletmeler de yine birçok görüşmede adresleriyle birlikte dile getirilmiştir. Sosyal etkileşimin yoğun olduğu kültürel mekanlar olarak sinemalar en bilinen örneklerdir. 3. Cadde'deki Renkli Sinema ve Zevkli Sinema (Zevk Sineması adıyla da bilinmektedir); 7. Caddedeki Gümüş Sineması ve Arı Sineması (sonradan TRT Arı Stüdyolarına dönüşmüştür) ve 18. Sokaktaki Büyülü Fener Sineması en çok dile getirilen örneklerdir.

2000 öncesi dönemde sosyalleşme mekanlarının başında gelen pastaneler de görüşmelerde bulunduğu yolun numaralandırmasıyla anılan çarpıcı unsurlardandır. 4. Cadde'de bulunan Şişman Pastanesi; 7. Cadde'de bulunan Akalın Pastanesi, Bulka Pastanesi Arılar Pastanesi, Sim Dondurmacısı; 3. Cadde'deki Figaro Pastanesi ve 6. Cadde'deki Pelikan Pastanesi bunlardan bazıları olarak sıralanabilir. Görüşmelerde en çok dile getirilen bellek unsurlarından Sim, Bulka ve Pelikan Pastaneleri günümüzde hala hizmet vermeye devam etmektedir.

1947 doğumlu ve 1952'de Bahçelievler'e yerleşerek yaşamının büyük bölümünü burada geçiren bir başka semt sakini ise sokakları birçok detayıyla aktarmıştır. Çok küçük yaşta olmasına rağmen İstanbul'dan buraya göç ettiklerindeki ve daha sonra tekrar taşındıkları sokakların durumunu adlarıyla birlikte niteleyerek anlatmıştır. Bu örnekte olduğu gibi görüşmelerin birçoğunda ön plana çıkan bir diğer unsur Bahçelievler'deki okullar ve bunların mezunlarının kopmayan bağlarıdır. Nitekim Bahçelievler'in toplumsal-kültürel belleğine dair aktardıkları ögelerde yoğun bir ortaklaşma gözlenen kişilerin genellikle Ulubatlı Hasan İlkokulu, Deneme Lisesi veya Cumhuriyet Lisesi

mezunu oldukları görülmektedir. Öyle ki bugün bile Deneme Lisesi ve Cumhuriyet Lisesi'nin aktif olarak faaliyet gösteren mezun dernekleri bulunmaktadır.

Dikkat çeken başka bir durum ise sokaklardaki aktif yaşamdır. Özellikle çocukluk ve gençlik evresini Bahçelievler'de geçirenlerin en çok dile getirdiği şeylerden biri sokak oyunları ve spor uğraşları olmuştur. Eskiden “spora meraklı semtte eskrim, okçuluk, atletizm, basketbol, futbol birçok sporla uğraşan genç” olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca neredeyse tüm evlerin bahçelerinde bulunduğu söylenen 25'ten fazla tür meyve ağacının da görüşmelerde sıklıkla buradaki sosyal etkileşimlerin parçası olarak ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bu ağaçlardan meyve yemek üzere toplanılan ve ağaçların yerleri sokakların numaralarıyla özdeşleşen olaylar sıklıkla dile getirilmiştir. Aynı biçimde ıhlamur gibi kokulu çiçeklere sahip ağaçların yerleri de yine bulunduğu sokakların numaralarıyla eşleştirilmiştir.

Edinilen bilgilerden derlenen tüm bu unsurlar göstermektedir ki sokaklar gerçekten de hem fiziksel hem de soyut açıdan bir kentin belleğinin taşıyıcısıdır. Her ne kadar Bahçelievler yukarıda aktarılan özgün nitelikleri sebebiyle bu önermenin rafine bir halde karşımıza çıktığı bir yerleşim olsa da önceki bölümlerde aktarılan literatürdeki örnekler de bu savı destekler bulgulara sahiptir. Yalnızca istisnai biçimde, semt sakinlerinin Bahçelievler'de yaşayıp burada benzer okullarda okumaları da semte olan aidiyeti güçlendirmiştir. Dolayısıyla Assmann'ın (2020) ve Halbwachs'ın işaret ettiği gibi toplumsal ve mekânsal nirengi noktaları üzerine kurulan kolektif bellek kamusal yaşamın güçlü olduğu sokak ve cadde numaralarında kemikleşerek varlık göstermiştir.

Kentsel toponimi alan yazınında numaralandırmaların kent mekanını rasyonalize etme ve dolayısıyla kimliksizleştirme işlevi taşıdığı yargısı hâkim olsa da Bahçelievler örneğinde sembolik anlamlara sahip olmayan rakamların bile kentsel yaşamın dinamikleri içerisinde kültürel bellek kodlarını şekillendirdiği açıkça görülmektedir. Araştırma bulgularında görüleceği üzere, semiyotik-semantik açıdan

hiçbir anlam taşımayan numaralar bile kent kültürü içinde kendiliğinden bir anma/hatırlatma işlevi kazanmıştır. Dolayısıyla bu adlandırmalara yapılan her müdahale semt halkı arasında büyük bir tepki uyandırmıştır.

2006 Yılındaki düzenlemeyle birlikte yapılan büyük müdahale sonucu, uzun bir süre adreslerde karışıklıklar yaşanmış ve gündelik yaşam olumsuz etkilenmiştir. Nitekim yapılan görüşmelerde kurye ve posta hizmetlerinin aksadığı, ulaşımın karmaşıklaştığı ve en önemlisi de ambulans gibi acil durum hizmetlerinde hayati sorunların ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu nedenle semt sakinleri farklı zamanlarda ve çeşitli şekillerde bu müdahalelere karşı direnç göstermiştir.

İlk olarak 2007 yılında Emek, Bahçelievler ve Yukarıbahçelievler Mahallesi Muhtarları ve CHP Parti Meclisi üyesi Levent Gök'ün desteğiyle semt halkı hızla örgütlenerek hukuki bir mücadele süreci başlatmış, henüz tabelalar değiştiriliyorken idare mahkemesinden yürütmeyi durdurma kararı aldırılmıştır (Aktimur, 2007). Ancak daha sonra bu karar mahkemece bozulmuş ve tüm sokak levhaları ABB tarafından değiştirilmiştir. Bunun üzerine 2009 yılında "Saltanata Son" adlı bir vatandaş inisiyatifi daha örgütlenerek "Kimliksizleştirmeye Hayır" sloganıyla bir eylem gerçekleştirmiştir. Eylemde Emek eski 8. Cadde'de toplanarak bir basın açıklaması yaptıktan sonra, "Bişkek Caddesi" yazılı tabelaya "8. Cadde" yazısı yapıştırmışlardır (Ankara'da Değişen Sokak, 2009). Semt sakinlerinin tepkileri ve mücadelesi devam ederken 2010 yılında sokak levhalarını yenileyen ABB bu defa yeni tabelalara küçük puntolarla ve parantez içinde eski sokak numaralarını yazmıştır (Tiryaki, 2010). Dünyada yalnızca benzer birkaç örneği bulunan bu uygulama kent belleğinin gösterdiği direncin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Kent sakinlerinin ABB yönetiminin değiştiği 2019 yılında semtin yerel sivil toplum örgütü olan Bahçelievler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği bir imza

kampanyası başlatarak topladığı binlerce imzayı belediyeye iletmıştır⁴¹ ancak hiçbir sonuç alınamamıştır. Üstelik aradan geçen 15 yıllık zaman diliminde zaten numaraları değiştirilmiş olan yollara şehit adları, siyasetçi adları ve tanınmış kişi adlarıyla verilerek yeniden adlandırma süreci devam ettirilmiştir. Bu durumun son örneği saha araştırması sürerken, Saadet Partisi Yüksek İstişare Kurulu Başkanı Oğuzhan Asiltürk'ün yaşamını kaybetmesi üzerine, ABB Meclisi 54. Cadde'yi (Eski 6. Cadde) oybirliği ile Oğuzhan Asiltürk olarak yeniden adlandırmıştır (Olca, 2021). Bu gelişme üzerine Bahçelievler Derneği'nin başlattığı sosyal medya kampanyası büyük ses getirerek medyada yankı bulmuştur (Oğuzhan Asiltürk'ün ismi, 2022).

Şekil 6: Bahçelievler'deki yeni ve eski yol adlarını gösteren güncel sokak levhası

Kaynak: Yazar (24.05.2022)

Son olarak ABB'nin 2021 yılında sokak levhalarının yenilenmesine yönelik başlattığı tasarım yarışması sonrasında kentteki tüm sokak tabelalarının değişmesi

⁴¹ Detaylar için bkz. (<https://ankarabahcelidernek.wordpress.com>)

gündeme gelmiştir. Yenileme çalışmaları sırasında daha önce yürütülen kampanyalar sonucu levhalara yazılmış olan eski sokak adlandırmalarının Bahçelievler'e yerleştirilen yeni levhalara yazılmamış olması nedeniyle Bahçelievler Derneği bir kampanya daha yürüterek kentteki kamuoyunu harekete geçirmiştir (Yılmaz, 2022). Gösterilen direnç ile birlikte ABB, Şekil 6'da görüldüğü haliyle sokak levhalarında yeni adlandırmaların altına eski adlandırmaları tekrar yazmak durumunda kalmıştır.

3.4.Araştırma Bulgularına Eleştirel Kentsel Toponimik Bir Bakış

Bahçelievler örneğinde kronolojik olarak aktarılan yeniden adlandırmalara karşı geliştirilen toplumsal direnç gösterileri ilk bölümde çerçevesini çizdiğimiz üzere yol adlandırmalarının ne denli politik bir mesele olduğunun adeta kanıtı niteliğindedir. Kentin kültürel belleğinin bir parçası haline gelmiş yol adlandırmalarına yapılan her bir müdahale ideolojilerin kendi anma/hatırlatma ya da silme/unutturma amaçlı siyasal hamlelerdir. Öyle ki yol adlandırmaları gündelik yaşamın sıradan ve en görünür parçalarından olsa da çoğu zaman altlarında gizlenen simgesel anlamlar, ancak ve ancak semiyotik-semantik araç setiyle yapılacak eleştirel bir okumayla ortaya koyulabilir. (Azaryahu, 1996). Tam da bu iddiayı destekler nitelikte, Bahçelievler'de yapılan katılımlı gözlemler sırasında tezin varsayımlarının ötesinde beklenmeyen bir bulguya ulaşılmıştır. Öyle ki, numaralarla adlandırmaların siyasal ya da ideolojik bir işlevi olmadığı düşünülürken buradaki mücadelenin aslında bir yanıyla siyasal iktidardan doğru gelen bir *silme/unutturma* hamlesine gösterilen bağışıklıktan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Nitekim, on yıldan fazladır bu meseleyle ilgilenen muhtarlarla, 1960'lardan beri burada yaşayan semt sakinleriyle ya da görece daha genç sakinlerle yapılan enformel görüşmelerde geçen onca zamanda kişilerin özellikle kendi adreslerinde eski numaraları benimsedikleri ve bu yaşanan karmaşa konusunda eski belediye yönetimini sorumlu tuttukları görülmektedir.

Dünyanın ve Türkiye'nin farklı yerlerinde kent sakinlerinin çeşitli nedenlerle yol adlandırmalarına yapılan müdahalelere karşı çıktığı birçok örnek vardır. Bu durum, eski adlandırmalara bir bağlılık hissi, radikal siyasal değişimler sonrasında çevrelerinde aradıkları bir güven hissi ya da yalnızca günlük hayatın bir parçası haline gelmiş olmasından kaynaklanabilmektedir (Gill, 2005, s. 481). Ancak kimi zaman ideolojik olarak bellek inşası için yapılan adlandırmalar bile (tıpkı Ankara'daki Tandoğan Meydanı örneğinde olduğu gibi) adın andığı/hatırlattığı kişi veya olaydan tamamen koparak bir *anlamsal yer değiştirme* süreci yaşayabilir. Gerçekten de pek çok kentli bir yol adıyla neyin veya kimin anıldığını/hatırlandığını önemini bilmemektedir. Ancak yine de yaşadıkları veya sosyalleştikleri yer olarak adlandırmalarla günlük yaşam içinde sıradan bağlar kurmaktadır (Light ve Young, 2018, s. 195-199). Bu nedenle, Bahçelievler'de olduğu gibi tepeden inme müdahalelere karşı direnç göstermektedirler. Kentliler yeniden adlandırma uygulamalarına itiraz ederken çoğu zaman eski adın içerdiği anlam önemsizleşmektedir. Bir noktada artık yalnızca kültürel belleği muhafaza etmek için gösterilen direnç önem kazanmaktadır. Bu nedenle uzun yıllar boyunca, sonradan yerleşenler ve yeni nesiller tarafından bile eski adlar yaşatılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, Bahçelievler örneğindeki güçlü kentsel-toplumsal kültür ve nitelikli bir sosyal sermayeye eşlik eden kolektif bellek bu dirence eşlik ederek numaralandırmaların daha sıkı sahiplenilmesini kolaylaştırmaktadır.

Diğer yandan Rose-redwood'a, göre adlandırma olgusu, verili bir alanı hatırlanacak bir şey olarak söylemsel açıdan yeniden ürettiği için herhangi bir numarayla ya da isimle yapılmış olması önemli olmaksızın her zaman bir simgesellik ve anma/hatırlatma işlevi taşımaktadır ve bir müdahale aracı olarak işaretlenmesi gerekmektedir (2018). Ancak bu çalışmada üç türe ayrılarak tanımlanan yol adlandırma uygulamaları simgesel ve anlamsal arka planlarına göre incelendiğinden, bu uç sayılabilecek yoruma kısmen uysa da her adlandırmanın anma/hatırlatma işlevi olduğunu

desteklememektedir. Nitekim saha çalışması yapılan Bahçelievler örneğinde numaralandırmalar bile kent kültürüne yaslanan güçlü bir simge ve bellek unsuru haline gelerek anma/hatırlatma niteliği yüklenmişken, toplumsal yaşamın bulunmadığı kırsal bir alandan geçen yolun numaralandırmasıyla aynı şeyi ifade etmemektedir. Kısacası, kimi zaman numaralandırmalar bile isimlerden daha fazla bir “şey” olsa da bazı numaralandırmalar (ya da adlandırmalar) yalnızca basit bir idari işlem olabilmektedir.

Gerçekten de numaralandırmalar yalnızca Ankara Bahçelievler’de değil bu yöntemin yaygın olarak kullanıldığı Amerika’nın kimi kentlerinde de kent kültürü ve belleğinin ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Öyle ki burada bazı adlandırmalarda yapılan değişiklikler kentlilerce benimsenmediği için tıpkı Bahçelievler’dekine benzer biçimde eski ve yeni olanlar bir arada kullanılmaktadır. Şekil 7’de Manhattan’ın ünlü yol adlandırmalarından 6. Bulvar (6th Avenue) daha sonra Kuzey, Orta ve Güney Amerika kıtalarının birliğini simgeleyen Amerikalar (Americas) ismiyle yeniden adlandırılmış olsa da eski kullanımdan vazgeçilmemiş ve iki levha da bir arada kullanılmaya devam edilmiştir. New York’ta bunun gibi ortak/iki adlandırmalı (*co-name*) birçok örneğe rastlamak mümkündür (Rose-Redwood, 2018).

Şekil 7: New York, Manhattan'da çift levhalı kullanım örneği

Kaynak: (gettyimages.com)

Başka ilginç bir örnek Texas, Austin'deki tarihi kent bölgesinde Çam Caddesi (Pine Street) ve Pikan Caddesi (Pecan Street) adlandırmaları, sırasıyla 5. Cadde (5th Street) ve 6. Cadde (6th Street) olarak yeniden adlandırılmasına rağmen buradaki kültürle sıkı sıkıya bağlı olduklarından levhalarda eski kullanımlara yer verilmeye devam edilmesidir. Bu örnek olay adeta Bahçelievler'de yaşanan durumun tersten bir örneği gibidir. Nitekim, Şekil 8'de görüldüğü gibi Austin'deki sokak levhalarında da Bahçelievler'dekine benzer biçimde eski adlandırma parantez içinde gösterilmektedir.

Şekil 8: Austin'deki yeni ve eski adlandırmaların bir arada bulunduğu levha

Kaynak: (gettyimages.com)

Son örneklerden de anlaşılabacağı üzere bu araştırmanın varsayımları yalnızca kendi örnekleminde değil farklı coğrafyalardaki örneklerle desteklenmektedir. Ancak bunlar çok spesifik birkaç adlandırmadan ibaretken Bahçelievler'de 100 civarındaki sokak levhasında karşımıza çıkmaktadır ve bunun dünyada bir örneği daha yoktur. Bu durum da ancak kent kültürü ve belleğinin etkisi ve örgütlü direncin sonucu olarak yorumlanabilir.

Harvey'e göre, kentsel mekânın yeniden üretimi ve örgütlenmesi yönündeki sürekli baskı beraberinde tahmin edilemeyen karmaşık etkileşimler doğurmaktadır. İktidar tarafından devletin sembolizmine yaratılan güçlü bağlılık, mekânsal değişimin önüne geçmektedir. Ancak ironik biçimde kapitalist sistem bu mekanların

dokunulmazlığını fetişleştirdiği kadar, *yaratıcı yıkım* güçlerini de harekete geçirerek hızla dönüştürme potansiyeline sahiptir. (Harvey, 2020, s. 345). Araştırma üzerinden somutlaştırmak gerekirse, son yıllarda şehit isimlerinin sokak adlandırılmasında ciddi bir artış göstermesi buna iyi bir örnektir. Nitekim gerek ABB Numarataj Şefliğinde gerekse Bahçelievler sakinleriyle yapılan görüşmelerde bu adlandırmalar için yorum yapmadan önce söze mutlaka şehitliği övmek ve kutsallığından şüphe duyulmadığını kanıtlamak refleksi gösterilmektedir. Semt sakinlerinin yıllardır süren bellek mücadelesinin tavizsiz talepleri, birdenbire ideolojik bir duvara çarparak yavaşlayıp daha sonra mantıklı açıklamalar türetebildiğine ikna olduğunda iktidarın kurduğu görünmez duvarı aşarak söylemini üretmeye devam etmektedir.

Yukarıdaki örnek adeta Lefebvre'in mekânsal üçlüsündeki *maddi mekânsal pratikler* ve *temsil mekânı* arasındaki karşılıklı ilişkinin bir göstergesidir. Lefebvre'ye göre "Temsil mekanları yalnızca mekânın temsili etkilemekle kalmaz, mekânsal pratiklerle ilgili maddi üretici güç olma potansiyeline de sahiptir." (2019, s. 360) Gerçekten de araştırmadaki bazı katılımcılar Bahçelievler'de Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle ilişkili isimlerle ve şehit isimleriyle yapılan adlandırmalar karşısında, kültürel belleğin gerçek taşıyıcısı eski numaralandırmaları savunulması zor olarak görmüştür. Dolayısıyla numara ve isim arasında gizli bir hiyerarşi olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada numara ya da isim fark etmeksizin her adlandırma pratiğinin anlam yüklü ve kolektif belleğin taşıyıcısı olabileceği iddiası sabittir. Ancak, numaralandırmalar onlarca yıllık mekânsal ve kültürel bellek birikimi taşısa da isimlerin kendiliğinden yüklü göstergeler, anlamlar ve temsil güçleriyle boy ölçüşemeyeceği söylenebilir. Bu noktada, Sennett'in (2013) ızgara plan sisteminin ve numaralandırılmış yolların kenti kimliksizleştirdiği yönündeki eleştirisi akla gelmektedir. Bu eleştiri bir ölçüde haklılık payı taşısa da topoğrafyanın şekillendirdiği biçimde planlanmış ve isimlerle adlandırılmış bir kentin metnini kimin yazdığı ve bu kimliği nasıl kurduğu sorununun ihmal etmektedir.

İsimle adlandırma pratikleri hatırlanabilirliği ve anlam kapasitesi sayesinde toplumsal mekânın temsilleri açısından daha avantajlı olsa da siyasetçilerin ideolojik hamlelerine alet olma potansiyelleri nedeniyle de bir dezavantaj taşımaktadır. Ancak, numaralandırmaların nesnelliğine ve (görece) rasyonelliğine sığınmak uğruna mekanikleştirilmiş bir kent metnine sahip ileri düzeyde bireyselleşmenin hâkim olduğu bir kentte toplumsallığı, kültürü ve belleği var etmenin zorlukları ancak başka bir tartışmanın konusu olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kent sakinleri, kente özgü kolektif deneyimler aracılığıyla “kent belleği” olarak tanımladığımız bir zihinsel ortaklık geliştirmektedir. Kentsel yaşamın ortak paydası olan toplumsal bellek, yurttaşların ortaklaştığı başka bir temel unsur olan kent kültürünün inşasını sağlamaktadır. Bu iki unsurun beraberinde gelişen aidiyet duygusu yine o yere özgü bir kentsel kimliğinin oluşmasını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Park, meydan, bulvar, cadde ve sokak gibi tüm kamusal alanlar, gündelik yaşamın ve kentsel deneyimin uzamsal boyutunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla buralarda yapılan adlandırmalar kent sakinlerinin gündelik iletişiminin, hatıralarının, belgelerinin, belleklerinin, kültürlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Tam da bu yüzden yol adlandırmalarına yapılan tüm müdahaleler, ideolojik arka planlarından bağımsız olarak, kentin kimliğine ve kolektif kültürel belleğine zarar vermektedir.

Bazı adlandırmalar geçmiş bir zamanda ideolojik saiklerle yapılmış olsa da yıllar geçtikçe kentsel belleğin yapı taşları haline gelmektedir. Ankara’da Tandoğan Meydanı buna verilebilecek en güzel örnektir. Eski Ankara valisi, aynı zamanda belediye başkanı ve her şeyden önce tartışmalı bir siyasi figür olan Nevzat Tandoğan’ın ölümünün ardından anma/hatırlatma mekânı olması için bu adlandırma yapılmıştır. Fakat yarım yüzyılı aşkın süredir ilk yüklenen anlamı adeta unutulmuş neredeyse tüm kent sakinlerinin kolektif belleğinin parçası haline gelmiştir. 2015 yılında siyasal/ideolojik bir çekişme buranın yeniden adlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bahçelievler 7. Cadde’nin yirmi beş yıldan fazla süredir “Aşkabat Caddesi” olarak; Kızılay Meydanı’nın altı yıldır “15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı” olarak; İtfaiye Meydanı’nın yaklaşık on yıldır “Erbakan Meydanı” olarak yeniden adlandırılmış olmasına rağmen kent sakinlerince benimsenmemesi gibi çok sayıda örnekle bu liste uzatılabilir. (Bkz. Tablo 10) Bu örneklerde görüldüğü gibi kentsel-kolektif bellek, gündelik siyasetin çatışmalarından, diplomatik ilişkilerden veya ideolojik hegemonya mücadelesinden görece bağışık ve

onları aşabilen bir olgudur. Aradan geçen farklı uzunluktaki zaman dilimlerine rağmen eski adlandırmaların kullanılmasındaki ısrar salt bir tercih değil kent kültürü ve belleğinin karar vericilerin müdahalelerinin üstünde bir olgu olduğunun ispatı niteliğindedir ve bu tezin iddiasını önemli ölçüde güçlendirmektedir.

Adlandırma pratiklerine dair bellek oluşturma örneklerine karşı mutlak bir yaklaşım sergilemek her durumda doğru olmayacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse (mekânın üretimi bağlamını da hesaba katarak) adlandırma pratiklerinin salt üst yapısal bir belirlemeyle toplumsal yapıda içselleştirilebileceği iddiasıyla, adlandırmaların salt toplumsal determinizmin ürünü olabileceği iddiası arasında bir salınım noktası yakalamak gerekmektedir. Nitekim Ankara’da incelediğimiz örnekler arasında resmi adı Hürriyet Meydanı olan Kızılay Meydanı’nın adını tüm kent sakinleri Kızılay olarak içselleştirilerek resmi adı hiç kullanılmamıştır. Dolayısıyla Ankara özelinde belki de kolektif belleğin en rafine unsuru haline gelmiştir. Bu yüzden karar vericilerin her müdahalesinin zeminde karşılık bulmasının beklenemeyeceği gibi kimi hallerde de (örneğin ilk adlandırmalarda ya da tüm toplumun uzlaştığı hallerde) karar vericinin işaretlediği temsil doğrudan kabul edilebilir.

Kent metninin en büyük bölümünü ve toplumsallığı en güçlü temsil mekanını meydana getiren yol adlandırmalarına sıklıkla müdahale ediliyor olmasının temel sebeplerinden biri şüphesiz Ankara’nın başkentlik niteliğiyle beraber siyasal yaşamın ve diplomasinin merkezi olmasıdır. Yerel ya da merkezi idarelerdeki karar vericilerin hegemonya mücadelesi ve iktidarın diplomatik manevraları en hızlı biçimde kentin belleğine müdahale biçiminde tezahür etmektedir. (Bu durum sokakların hala ne kadar önemli bir kamusal taşıdığına da kanıttır.) Ülke gündemine bağlı olarak kent sakinlerinin gündelik yaşamlarını ve kentsel deneyimlerini şekillendiren cadde, sokak ve meydan adları her geçen gün değiştirilmektedir. Dolayısıyla Ankara’nın kent metnine, kimliğine ve kolektif belleğine yönelen tahribat her geçen gün artmaktadır. Çalışma

boyunca bu gerçekliğe dair bulgulara yer verdikten sonra sürece ilişkin analizi tamamlamak üzere birkaç değerlendirme yapmak gerekir.

Öncelikle yol adlandırma uygulamalarının büyük kısmının çoğu zaman gerekçe sunulmayan İsimlendirme Komisyonu raporlarıyla ya da bürokratik süreçlerdeki keyfi müdahalelerle yeniden adlandırma pratiğine dönüştüğü görülmektedir. Gerçekten de ABB Numarataj Şube Müdürlüğü'nün birim şefi ile yapılan görüşmede adlandırmalara yapılan müdahalelerin ilgili dönem yönetimlerinin siyasi ve ideolojik saiklerini yansıtır olabileceği ifade edilmiştir. Yapılan birçok adlandırmanın doğrudan başkanlık talimatıyla ya da dönemin ilgili numarataj yetkilileri eliyle (ve onların zihin dünyasındaki eğilimleri yansıtacak biçimde) yapıldığı söylenmiştir. Tüm bunların öbür ucundaki kent sakinleri ise gündelik yaşamlarında yeniden adlandırmaların neden olduğu karmaşanın olumsuz etkileriyle baş başa bırakılmıştır. Ankara'nın pek çok yerinde kentsel mekan adlandırmalarının resmi kullanımı ile halkın kullandığı adlandırmalar birbirlerinden farklıdır. Ankara'nın pek çok yeri için yazılan adreslerde ifade edilen yerin anlaşılması için parantez içinde bilgi verilmesi gerekmektedir. Yapılan her müdahalenin kentin kültürel belleğine verdiği zararlar bir yana ekonomik açıdan da oldukça büyük zararlar doğurmaktadır. Nitekim ilgili yerlerdeki işletmelerin, kurumların ve hane halkının bu müdahaleler yüzünden resmi kayıtlarını, basılı materyallerini, ticari ve finansal ilişkilerini sil baştan düzenlemek zorunda kaldığı ve Numarataj Şube Müdürlüğünde gözlenen başvuru yoğunluğunun tamamına yakını bu vakaların oluşturduğu ifade edilmiştir.

Araştırmadaki tüm bulguları açıkça göstermektedir ki Ankara'yı dünya örnekleri arasında farklı kılan şey, yeniden adlandırma pratiklerinin *güncel siyasal gelişmeler ve iktidarın ideolojik müdahaleleri* olarak isimlendirdiğimiz tipoloji açısından aralıksız olarak değişime uğrayan bir kent olmasıdır. Ankara, İstanbul'da olduğu gibi etnik ya da dini azınlıklara ilişkin gerilimler bağlamında bir kent metnine müdahale deneyimi yaşamamıştır. Erken dönemde karşımıza çıkan bellek inşası süreci büyük çaplı toplumsal

ya da siyasal dönüşümler kategorisi bağlamında değerlendirilecek olursa, 1950’den günümüze aralıksız olarak devam eden rövanşist bir yeniden adlandırmalar silsilesi sürdürülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri adlandırma türlerinden en sakıncalı olan kişi isimlerinin (şehit, diplomatik, milli/tarihsel, siyasetçi, tanınmış kişi, dini ya da ideolojik referanslı) yoğun biçimde kullanılıyor olmasıdır. Dünyadaki birçok örnekte özellikle yaşayan kişilerin isimlerinin adlandırmalarda kullanılmaması gerektiği konusunda uzlaşmış görünmektedir. Ancak Türkiye’de izlenen aksi istikamet her karar verici değiştiği dönemde bu isimlerin de defalarca kez dönüşmesiyle sonuçlanmaktadır.

Kentin kültürel belleğini önemsemeyen bu yaklaşımın sonlandırılması için bu konuda yapılan araştırmalar ışığında sorunların kaynağı tespit edilip farklı ülke uygulamaları da incelenerek evrensel ilkeler benimsenebilir. Bu çalışmada Ankara özelindeki uygulamalarda tespit edilen temel sorunlardan bazıları zorunlu haller dışında özellikle kent belleğinin parçası haline gelmiş yolların yeniden adlandırılması; yeni bir adlandırma yaparken kentin tarihsel ve kültürel özgünlüklerinin göz önüne tutulmaması; büyük ölçüde kişi isimleriyle yeniden adlandırmalar yapılması; yaşayan kişilerin isimleriyle adlandırmalar yapılması; yeni bir adlandırma yapılmak istendiğinde bunun adlandırılmamış yollar yerine uzun zamandır bir adlandırmaya sahip yollarda uygulanması; diplomatik ilişkiler doğrultusunda adlandırmalar yapılırken telaffuzu zor seçimler yapılması ve Türkçe’de okunduğu şekliyle yazılmaması; uzun kelime gruplarıyla adlandırma yapılması; idari işlemlerin, meclis önergelerinin ve komisyon raporlarının gerekçeli olarak hazırlanmaması; anma/hatırlatma işlevli adlandırmaların bulunduğu yere bilgilendirme içeren ögeler yerleştirilmemesi; kent sakinlerinin yaşadıkları yere ilişkin taleplerinin karşılıksız bırakılması; adlandırmaların siyasal bir araç haline getirilmiş olması; kentlilerce sahiplenilen adlandırmalara kültür varlığı gibi yaklaşılmamasıdır.

KAYNAKÇA

- Adebanwi, W. (2012, August). Glocal Naming And Shaming: Toponymic (Inter)National Relations On Lagos And New York's Streets. *African Affairs*, 111(445), 640–661. doi:<https://doi.org/10.1093/afraf/ads055>
- Adebanwi, W. (2018). Coloring “Rainbow” Streets: The Struggle For Toponymic Multiracialism In Urban Post-Apartheid South Africa. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 218-239) içinde. New York: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315554464>
- Adres ve Numaralamaya İlişkin Yönetmelik. (2006, Temmuz 31). *Resmi Gazete*(Sayı: 26245). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060731-1.htm> adresinden alındı
- Aktimur, F. (2007, Ağustos 24). *Sokak tabelalarında belediye karara uydu*. Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr> adresinden alındı
- Al, M. (2011, Eylül). Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir inceleme. *İdeal Kent Dergisi*(4), 22-36.
- Alan, S. (2017, Ağustos 3). *Ankara'da sürekli ismi değişen cadde!* Gazete Duvar: <https://www.gazeteduvar.com.tr> adresinden alındı
- Alderman, D. H. (2003, June). Street Names and the Scaling of Memory: The Politics of Commemorating Martin Luther King, Jr. within the African American Community. *Area*, 35(2), 163-173. <http://www.jstor.org/stable/20004306> adresinden alındı
- Alderman, D. H. (2008). Place, Naming, and the Interpretation of Cultural Landscapes. B. Graham ve P. Howard (Ed), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity (1st Ed.)* (s. 195-213) içinde. London: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315613031>
- Alderman, D. H. (2015). Naming Streets, Doing Justice? Politics of Remembering, Forgetting, and Finding Surrogates for African American Slave Heritage. S. Choo (Dü.), *Geographical Names as Cultural Heritage* (s. 193-228) içinde. Seoul: Kyung Hee University Press. <https://www.researchgate.net/publication/286186412> adresinden alındı
- Alderman, D. H. (2016). Street Names as Memorial Arenas: The Reputational Politics of Commemorating Martin Luther King Jr in a Georgia County. L. D. Berg ve J. Vuolteenaho (Ed), *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (s. 99-120) içinde. London: Routledge. doi:10.4324/9781315258843
- Algeo, J. (1978). From Classic to Classy Changing Fashions in Street Names. *Names - A Journal of Onomastics*, 26(1), 80-95. doi:<https://doi.org/10.1179/nam.1978.26.1.80>

- Aliağaoğlu, A. ve Uzun, A. (2011). Şehirsel Toponimi (Hodonimi): Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 123-133.
- Ankara Bahçeli Evler Yapı Kooperatifi Hakkında Derlenmiş Birkaç Yazı. (1935). Ankara: Başvekalet Matbaası.
- Ankara Belediyesi. (1945). *Ankara Şehrinin Sınırları-Belgeleri ve Mahalle, Bölge Teşkilleri*. Ankara: Alaeddin Kırıl Matbaası.
- Ankara Şehri Meydan Bulvar Cadde ve Sokakları ile Bağ ve Civarlarının Yeni ve Eski Adları Muhtevi. (1940). Ankara: Uzluk Basımevi.
- Ankara'da değişen sokak isimlerine tepki. (2009, Mart 5). Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr> adresinden alındı
- Arslan, S. ve Uludağ, Z. (2020, Mart). Dilde Mekanı Yeniden Kurgulamak: Yer İsimleri Kolektif Bellek ve İdeoloji. *İdealkent Dergisi*, 11(31), 1422-1455. doi:DOI:10.31198/idealkent.829867
- Asımgil, B. (2018). İzmir'de Kentsel Kimlik Bileşenlerinden Cadde ve Sokakların Toponimisi ve Milliyetçi, Etnik İzlerin Sosyal Yapı Oluşumuna Katkıları. *Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 19(1), 21-36.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*. (A. Tekin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aşut, A. (2021, Haziran 7). *Sokak adlarında yazım yanlışları*. Birgün Gazetesi: <https://www.birgun.net/> adresinden alındı
- Aydın, S. (1999). Ankara Ankara Güzel Ankara! *Kebikeç*(9), 65-76.
- Aydın, S. (2019). Ekolojik Tahribat ve Kültürel Çöküş: Bir Şehir Yaratma Projesinin İflası Olarak Ankara. F. Ş. Cantek (Ed), *İcat Edilmiş Şehir: Ankara* (s. 31-68) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Azaryahu, M. (1986, October). Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin. *Journal of Contemporary History*, 21(4), 581-604. <http://www.jstor.org/stable/260587> adresinden alındı
- Azaryahu, M. (1996). The Power of Commemorative Street Names. *Environment and Planning D Society and Space*, 14(3), 311-330.
- Azaryahu, M. (1997). German Reunification And The Politics Of Street Names: The Case Of East Berlin. *Political Geography*, 16(6), 479-493. doi:https://doi.org/10.1016/S0962-6298(96)00053-4
- Azaryahu, M. (2011). The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 10(1), 28-33. <https://acme-journal.org> adresinden alındı
- Azaryahu, M. (2012, June). Renaming The Past In Post-Nazi Germany: Insights Into The Politics Of Street Naming In Mannheim And Potsdam. *Cultural Geographies*, 19(3), 385-400. doi:10.1177/1474474011427267
- Azaryahu, M. (2016). Naming the Past: The Significance of Commemorative Street Names. L. D. Berg ve J. Vuolteenaho (Ed), *Critical Toponymies: The Contested*

Politics of Place Naming (s. 53-70) içinde. London: Routledge.
doi:<https://doi.org/10.4324/9781315258843>

Azaryahu, M. (2018). Revisiting East Berlin And Haifa: A Comparative Perspective On Renaming The Past. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 56-73) içinde. New York: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315554464>

Azaryahu, M. ve Golan, A. (2001, April). (Re)Naming the Landscape: The Formation of the Hebrew Map of Israel 1949–1960. *Journal of Historical Geography*, 27(2), 178-195. doi:10.1006/jhge.2001.0297

Azaryahu, M. ve Kook, R. (2002). Mapping The Nation: Street Names And Arab-Palestinian Identity: Three Case Studies. *Nations and Nationalism*, 8(2), 195-213.

Baldwin, L. M. ve Grimaud, M. (1989, June). Washington, Montana, the Dakotas — and Massachusetts: A Comparative Approach to Street Naming. *Names*, 37(2), 115-138. doi:<https://doi.org/10.1179/nam.1989.37.2.115>

Başkentte "Gülen" isimli cadde ve sokak tabelaları değiştirildi. (2018, Nisan 19). Sabah: <https://www.sabah.com.tr> adresinden alındı

Baysan, S. ve Kara, A. (2014). Aydın'da Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları: Şehrsel Toponomik Özellikler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 12(1), 23-48.

Bigon, L. (2008). Names, norms and forms: French and indigenous toponyms in early colonial Dakar, Senegal. *Planning Perspectives*, 23(4), 479-501.

Bigon, L. ve Njoh, A. J. (2018). Toponymic Complexities In Sub-Saharan African Cities: Informative And Symbolic Aspects From Past To Present. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 202-217) içinde. New York: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315554464>

Binaların Numaralandırılması ve Sokaklara İsim Verilmesi Hakkında Kanun. (1927, Nisan 10). *Resmi Gazete*(Sayı: 587).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/587T.pdf> adresinden alındı

Cengizkan, A. (2018). *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Cengizkan, A. (2019). Hermann Jansen. A. Cengizkan ve M. Cengizkan (Ed), *Bir Şehir Kurmak: Ankara* (s. 394-398) içinde. Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM.

Chance, E., Colvin, C., Cooper, J., Jessup, M. ve Selwyn, N. (1979). *A History of the County of Oxford: Volume 4*. (A. Crossley ve C. R. Elrington, Dü) London: Victoria County History. May 12, 2022 tarihinde <https://www.british-history.ac.uk/vch/oxon/vol4> adresinden alındı

Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar* (3. b.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çavuşoğlu, E. (2016). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Çiçek, M. (2016, April). Semiyoloji ve Semiyotik Üzerine Düşünceler. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 6(2), 137-147.
- Çölaşan, E. (2003, Ocak 19). *Cebinden versene! Hürriyet*: <https://www.hurriyet.com.tr> adresinden alındı
- Dündar, C. (2005, Ağustos 18). *Çıkamaz sokak*. Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr> adresinden alındı
- Düzgün, D. (2020). *The Death Of The Author In The Streetscape Of Ankara: A Barthesian Intervention Into Critical Toponymy (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, H. (1965). Yer Adlarımızın Dili. *Belleten*, 13, 155-165.
- Ergin, O. N. (2003). *İstanbul Şehri Rehberi*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş.
- Ertüzün, M. ve Torunoğlu, E. (Ed). (2019). *Bahçelievler, Çankayalı Bir Sementin Öyküsü*. Ankara: Çankaya Belediyesi.
- Ferguson, P. P. (1988). Reading City Streets. *The French Review*, 61(3), 386–397. <http://www.jstor.org/stable/393158> adresinden alındı
- Gade, D. W. (2003, October). Language, Identity, and the Scriptorial Landscape in Québec and Catalonia. *Geographical Review*, 93(4), 429-448.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1974). *Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)*. Ankara.
- Geray, C. (2014). *Kooperatifçilik*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Ghulyan, H. (2017). *Mekanın Üretimi Kuramı Ve Türkiye’de Mekanın Üretimi: Ankara Örneği* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gill, G. (2005). Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names. *The Russian Review*, 64(3), 480-503. <http://www.jstor.org/stable/3664605> adresinden alındı
- Gözyayın, N. (2018, Şubat). Başkent’te Yer Adları Üzerine. *Türk Dili*, 68(794), 21-25.
- Gülbetekin, M. (2017). *Mekanın Hafızası Yer Adları*. Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Günel, G. (Dü.). (2017). *Haritalarda Ankara*. Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM.
- Günel, G. ve Kılıcı, A. (2015, Haziran). Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara’yı Tanımak. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 78-104.
- Gür, B. (2011, Eylül). Unutmak, Öteki ve “Boş Kent” Ankara. *İdeal Kent Dergisi*(4), 8-20.
- Hanifehnehzad, H. (2019). *Kentsel Tasarımda Kullanıcı Algısı ve Yaşam Çevresine Aidiyet Belirleyen Bileşenlerin Analizi: Ankara Bahçelievler Örneği* (Yayımlanmamış YL Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Harvey, D. (2020). *Kent Deneyimi*. (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Howard, E. (2019). *Yarının Bahçe Kentleri*. (V. Atmaca, Çev.) İstanbul: Daimon.

- İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül III*. Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası.
- Jansen, H. (1936, Mart). Yapı Kooperatifleri. *Karınca Dergisi*(A:2), 44-45.
- Kansu, A. (2009, Temmuz). Jansen'in Ankara'sı için Örnek bir 'Bahçe Şehir' ya da Siedlung: 'Bahçeli Evler Yapı Kooperatifi' 1934-1939. *Toplumsal Tarih*(187), 54-65.
- Kaynar, İ. S. (2020). *Engürü'den Ankara'ya Ankara'nın İktisadi Tarihi (1892-1962)*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Keleş, R. (2018). *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir Hakkı*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekanın Üretimi* (5. b.). (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Light, D. (2004). Street Names in Bucharest, 1990–1997: Exploring The Modern Historical Geographies of Post-socialist Change. *Journal of Historical Geography*, 30(1), 154-172. doi:10.1016/S0305-7488(02)00102-0
- Light, D. ve Young, C. (2018). The Politics Of Toponymic Continuity: The Limits Of Change And The Ongoing Lives Of Street Names. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 185-201) içinde. New York: Routledge. doi:https://doi.org/10.4324/9781315554464
- Lynch, K. (2020). *Kent İmgesi*. (İ. Başaran, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mumford, L. (2019). *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nash, C. (2016). Irish Place Names: Post-colonial Locations. L. D. Berg ve J. Vuolteenaho (Ed), *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (s. 137-152) içinde. London: Routledge. doi:https://doi.org/10.4324/9781315258843
- Oğuzhan Asiltürk'in ismi caddeye verildi, mahalleli tepki gösterdi. (2022, Şubat 18). Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr> adresinden alındı
- Olca, Ö. (2021, Kasım 11). Oğuzhan Asiltürk'ün ismi evinin yakınındaki caddede yaşatılacak. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr> adresinden alındı
- Öktem, K. (2008). The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey. *European Journal of Turkish Studies*(7). doi:10.4000/ejts.2243
- Ölçer, E. (2014). *Sokak Şehir Hafıza Kuyulu'dan Biçki Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ölçer, E. (2015). *Hane'lerden Numaralı Ev'lere Osman Nuri Ergin'den 1927 İstanbullu Bina ve Arazi Cetvelleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

- Özberk, N. (2018). Mekânsal Semiyotik ve Politik Semantik Açısından Kentsel Metnin Dönüşümü: Nevşehir’de Kamusal Mekân İsimlendirmeleri Örneği . *İdeal Kent Dergisi*, 9(24), 662-700. doi:10.31198/idealkent.432225
- Özgen, N. ve Sarı, V. İ. (2021, Haziran). Siyasal İdeolojiler Bağlamında Mekân İsimlendirmeleri: Ankara’daki Kültür Merkezleri Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 35-54.
- Özkan, M. ve Yoloğlu, A. C. (2005). Bir Bllek Projesi Olarak Sokak İsimlendirmesi: Ankara Örneği. *Planlama*, 15(4), 54-60.
- Palonen, E. (2018). Building A New City Through A New Discourse: Street Naming Revolutions In Budapest. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 98-113) içinde. New York: Routledge. doi:https://doi.org/10.4324/9781315554464
- Palonen, K. (2018). Reading Street Names Politically: A Second Reading. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 25-40) içinde. New York: Routledge. doi:https://doi.org/10.4324/9781315554464
- Pennebaker, J. W. ve Gonzales, A. L. (2021). Tarih Yazmak: Kolektif Belleğin Altında Yatan Sosyal ve Psikolojik Süreçler. P. Boyer ve J. V. Wertsch (Ed), *Zihinde ve Kültürde Bellek* (Y. A. Dalar, Çev., s. 217-246) içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pinchevski, A. ve Torgovnik, E. (2002). Signifying passages: the signs of change in Israeli street names. *Media, Culture & Society*, 24(3), 365-388. doi:https://doi.org/10.1177%2F016344370202400305
- Pred, A. (1990). *Making Histories and Constructing Human Geographies: The Local Transformation of Practice, Power Relations, and Consciousness*. Boulder, CO: Westview Press.
- Rose-Redwood, R. (2018). From Number To Name: Symbolic Capital, Places Of Memory, And The Politics Of Street Renaming In New York City. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 274-289) içinde. New York: Routledge. doi:https://doi.org/10.4324/9781315554464
- Rose-Redwood, R. ve Kadonaga, L. (2016, February). “The Corner of Avenue A and Twenty-Third Street”: Geographies of Street Numbering in the United States. *The Professional Geographer*, 68(1), 39-52. doi:10.1080/00330124.2015.1007433
- Rose-Redwood, R. ve Tantner, A. (2012, November). Introduction: Governmentality, House Numbering And The Spatial History Of The Modern City. *Urban History*, 39(4), 607-613. http://www.jstor.org/stable/26398171 adresinden alındı
- Rose-Redwood, R., Alderman, D. ve Azaryahu, M. (2018a). Contemporary Issues And Future Horizons Of Critical Urban Toponymy. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming,*

Politics, and Place (s. 309-319). New York: Routledge.
doi:<https://doi.org/10.4324/9781315554464>

Rose-Redwood, R., Alderman, D. ve Azaryahu, M. (2018b). The Urban Streetscape As Political Cosmos. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 1-24) içinde. New York: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315554464>

Rowdiger, H. L., Zaromb, F. M. ve Butler, A. C. (2021). Kolektif Belleğin Şekillendirilmesinde Tekrarlanan Hatırlamanın Rolü. P. Boyer ve J. V. Wertsch (Ed), *Zihinde ve Kültürde Bellek*, Y. A. Dalar (çev.) (s. 175-216) içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Rybczynski, W. (1996). *City Life*. New York: Simon ve Schuster.

Salter, H. E. (1921). *The Historic Names of the Streets and Lanes of Oxford*. Oxford: Clarendon Press.

Sennett, R. (2013). *Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam* (2. b.). (S. Sertabioğlu ve C. Kurultay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Bir Belge - Yerel Yönetim Metinleri (II) Zokaklara Dair Nizamname. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(1), 59-70.

Soja, E. W. (2002). Postmetropolis Üzerine Altı Söylem. A. Alkan ve B. Duru (Ed), 20. *Yüzyıl Kenti* (s. 285-306) içinde. Ankara: İmge Yayınevi.

Şahin, G. (2010). Türkiye’de Yapılmış Toponomi Çalışmaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(4), 134-156.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1399/16546> adresinden alındı

Şahin, İ. (2015). Türkiye Yeradbiliminde Leksik-semantik Sınıflandırma Meselesi. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(1), 10 - 21.

Şaşmaz, C. (1988). *Bahçelievler Housing Cooperative (Unpublished Master Thesis)*. Ankara: Middle East Technical University City Planning.

Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*. Ankara: İmge Yayınevi.

Şenyapılı, T. (2016). *Barakadan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü 1923-1960*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tamur, E. (2010). Ankara'da Mahal İsimlerine Yansıyan Tarih. *Kebikeç*(29), 57-71.

Tantner, A. (2009, December). Addressing the Houses: The Introduction of House Numbering in Europe. *Histoire & Mesure*, 24(2), 7-30.
doi:[doi:10.4000/histoiremesure.3942](https://doi.org/10.4000/histoiremesure.3942)

TBMM. (1951, Ocak 26). Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı'nın Kanun Teklifi. *Tutanak Dergisi* (35. Bileşim I. Oturum), 381-399. www.tbmm.gov.tr adresinden alındı

Tekeli, İ. (2009). *Gündelik Yaşam Kalitesi ve Yerellik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1984). *Bahçeli Evlerin Öyküsü: Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması*. Ankara: Kent-Koop Yayınları.

- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2003). *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tiryaki, A. (2007, Nisan 8). *Ankara'da 75.000 Sokak Tabelası Değişecekmiş*. Milliyet Blog: <http://blog.milliyet.com.tr/ankara-da-75-000-sokak-tabelasi-degisecekmis/Blog/?BlogNo=34589> adresinden alındı
- Tiryaki, A. (2010, Mart 29). *Bahçelievler'de sokak adı kaosu: 2010 versiyonu*. Milliyet: <http://blog.milliyet.com.tr> adresinden alındı
- Tuncer, M. (2000). *Tarihsel Çevre Koruma Politikaları: Ankara*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkoğlu, S. ve Günay, Z. (2018). Toplumsal Hafızanın Mekansal Kodları: Bomonti Yer İsimleri. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, (s. 827-835). İstanbul.
- Ünlü, T. S. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama*, 27(1), 75–93. doi:10.14744/planlama.2017.06078
- Vuolteenaho, J. (2012, November). Numbering the streetscape: mapping the spatial history of numerical street names in Europe. *Urban History*, 39(4), 659-679. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26398175> adresinden alındı
- Vuolteenaho, J. ve Berg, L. D. (2016). Towards Critical Toponymies. L. D. Berg ve J. Vuolteenaho (Ed), *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (s. 1-18) içinde. London: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315258843>
- Vuolteenaho, J. ve Puzey, G. (2018). “Armed With An Encyclopedia And An Axe”: The Socialist And Post-Socialist Street Toponymy Of East Berlin Revisited Through Gramsci. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 74-97) içinde. New York: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315554464>
- World Bank. (2005). *Street Addressing and the Management of Cities*. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development. Mayıs 12, 2022 tarihinde <https://openknowledge.worldbank.org> adresinden alındı
- Yaman, Y. (2004). *Sokak Sokak Ankara Kent Atlası*. İstanbul: Map Medya.
- Yavuz, S. ve Şenel, M. (2013). Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü. *Journal of Turkish Studies*, 8(8), 2239-2254.
- Yeoh, B. (1996). Street-Naming and Nation-Building: Toponymic Inscriptions of Nationhood in Singapore. *Area*, 28(3), 298-307.
- Yeoh, B. (2018). Colonial Urban Order, Cultural Politics, And The Naming Of Streets In Nineteenth- And Early Twentieth-century Singapore. R. Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (Ed), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (s. 41-55) içinde. New York: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315554464>

Yılmaz, M. (2022, Ocak 24). *Eski isimleri geri verilsin*. Hürriyet:
<https://www.hurriyet.com.tr> adresinden alındı

EKLER

EK1

Tablo 9: Bahçelievler’de Yol Adlandırmalarının Dönüşümü⁴²

1944-1953	1954-2006	2006 Sonrası
	1. Cadde	Taşkent Caddesi
	2. Cadde	Muammer Aksoy Caddesi
	3. Cadde	Azerbaycan Caddesi
	4. Cadde	Kazakistan Caddesi + Hakkı Turaylıç Caddesi
	5. Cadde	Cengizhan Caddesi
	6. Cadde	54. Cadde (2022 yılında Oğuzhan Asiltürk olarak yeniden adlandırılmıştır.)
	7. Cadde	Aşkabat Caddesi
	8. Cadde	Bişkek Caddesi
	9. Cadde	(Abdullah) Gabdulla Tukay Caddesi
	10. Cadde	Kırım Caddesi
1., 2. ve 3. Sokaklar	1., 2. ve 3. Sokaklar	Bu yollar birleştirilerek ve üstünden geçen Kirazlı Dere yolun altına alınarak Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi’ni meydana getirmiştir.
3. Sokak (Kısmen)	4. Sokak	55. Sokak
4. Sokak	5. Sokak	53. Sokak
5. Sokak	6. Sokak	52. Sokak
6. Sokak	7. Sokak	58. Sokak
7. Sokak	8. Sokak	57. Sokak
8. Sokak	9. Sokak	56. Sokak
38. Sokak	10. Sokak	Şht. H. Temel Kuğuluoğlu Sokak
-	11. Sokak	82. Sokak
-	12. Sokak	79. Sokak
-	13. Sokak	83. Sokak
-	14. Sokak	76. Sokak
2. Cadde (Kısmen)	15. Sokak	75. Sokak
37. Sokak (Kısmen)	16. Sokak	77. Sokak
55. Sokak	17. Sokak	69. Sokak
57. Sokak	18. Sokak	66. Sokak
58. Sokak	19. Sokak	68. Sokak
54. Sokak	20. Sokak	73. Sokak
53. Sokak	21. Sokak	72. Sokak

⁴² Tablo Ankara Şehrinin Sınırları-Belgeleri ve Mahalle, Bölge Teşkilleri (Ankara Belediyesi, 1945) ve VEKAM Arşivinde bulunan H198 envanter numaralı haritadan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 9'un Devamı

52. Sokak	22. Sokak	71. Sokak
48. Sokak	23. Sokak	74. Sokak
51. Sokak	24. Sokak	67. Sokak
49. Sokak	25. Sokak	65. Sokak
50. Sokak	26. Sokak	13. Sokak
47. Sokak	27. Sokak	70. Sokak
39. ve 40. Sokaklar	28. Sokak	63. Sokak
30. Sokak	29. Sokak	61. cadde
34. ve 41. Sokaklar	30. Sokak	62. Sokak
35. ve 42. Sokaklar	31. Sokak	59. Sokak
43. Sokak	32. Sokak	64. Sokak
46. Sokak	33. Sokak	80. Sokak
45. Sokak	34. Sokak	81. Sokak
26, 32, 36 ve 44. Sokaklar	35. Sokak	46. Sokak
17. Sokak	36. Sokak	60. Sokak
19, 25 ve 31. Sokaklar	37. Sokak	47. Sokak
30. Sokak	38. Sokak	50. Sokak
24. ve 29. Sokaklar	39. Sokak	36. Sokak
28. Sokak	40. Sokak	51. Sokak
22. Sokak	41. Sokak	48. Sokak
21. Sokak	42. Sokak	49. Sokak
18. Sokak	43. Sokak	38. Sokak
17. Sokak ve Çarşı İçi Yolu	44. Sokak	37. Sokak
20. Sokak	45. Sokak	Şevket Süreyya Aydemir Caddesi
14. Sokak	46. Sokak	44. Sokak
16. Sokak	47. Sokak	45. Sokak
15. Sokak	48. Sokak	39. Sokak
13. Sokak	49. Sokak	40. Sokak
12. Sokak	50. Sokak	Kasım Gülek Sokağı
9. Sokak	51. Sokak	41. Sokak
10. Sokak	52. Sokak	42. Sokak
11. Sokak	53. Sokak	43. Sokak
Bahçelievler Caddesi	54. Sokak	35. Cadde
	55. Sokak	34. Sokak
	56. Sokak	27. Sokak
	57. Sokak	29. Sokak
	58. Sokak	30. Sokak
	59. Sokak	31. Sokak
	60. Sokak	19. Sokak
	61. Sokak	Şehit Yavuz Oğuz Sokak

Tablo 9'un Devamı

62. Sokak	26. Sokak
63. Sokak	32. Sokak
64. Sokak	25. Cadde
65. Sokak	24. Cadde
66. Sokak	23. Sokak
67. Sokak	22. Sokak
68. Sokak	21. Sokak
69. Sokak	Tespit edilemeyen bir tarihte imara açılmıştır.
70. Sokak	20. Sokak
71. Sokak	8. Sokak (2010 yılında Veli Necdet Arıç Caddesi olarak yeniden adlandırılmıştır.)
72. Sokak	18. Cadde
73. Sokak	16. Cadde (2021 yılında Şehit Meryem Yılmaztürk Caddesi olarak yeniden adlandırılmıştır.)
74. Sokak	14. Sokak
75. Sokak	15. Cadde
76. Sokak	28. Cadde
77. Sokak	Mustafa Abdül Cemil Kırimoğlu Sokak
78. Sokak	33. Sokak
79. Sokak	7. Cadde
80. Sokak	12. Cadde
81. Sokak	6. Cadde
82. Sokak	1. Sokak
83. Sokak	5. Sokak (Yolun yarısı Gazi Üni. için imara açılmıştır.)
84. Sokak	4. Sokak
85. Sokak	3. Sokak
86. Sokak	2. Sokak
87. Sokak	11. Sokak
88. Sokak	10. Sokak
89. Sokak	9. Sokak
90. Sokak	Bosna Hersek Caddesi
91. Sokak	Hakkı Turaylıç Caddesi
92. Sokak	17. Sokak (2021 yılında Naci Ayvalıoğlu Caddesi olarak yeniden adlandırılmıştır.)
93. Sokak	Hazine Bakanlığı ve Sivil Havacılık Genel Müd. arasında kalan sokak kapatılmıştır.
8. Cadde (Kısmen)	Gazi Sokağı (Trafik düzenlemesi sonucu oluşturulmuştur)

EK2

Tablo 10: 1924'ten Günümüze Ankara'da Değişen Bazı Yol Adları

Birinci Adlandırma		İkinci Adlandırma		Üçüncü Adlandırma		Dördüncü Adlandırma	
Yol Adı 1	Belge Tarihi 1	Yol Adı 2	Belge Tarihi 2	Yol Adı 3	Belge Tarihi 3	Yol Adı 4	Belge Tarihi 4
İstasyon Caddesi	1924	İstasyon Caddesi+Büyük Millet Meclisi Caddesi	1935	Cumhuriyet Bulvarı	1940		
Zafer Meydanı	1927	Millet Meydanı	1935	Ulus Meydanı	1940		
İstasyon Caddesi(Sıhhiye aksı)	1924	16 Mart Şehitleri Caddesi + Atilla Caddesi	1935	İnönü Bulvarı	1940	Talatpaşa Bulvarı	1953
Gülhane Caddesi	1967	İsmet İnönü Bulvarı	1976				
Bankalar Caddesi+Cumhuriyet Caddesi+Çankaya Caddesi	1935	Atatürk Bulvarı	1940				
Dikmen Caddesi + Zeyrek Caddesi	1935	Dikmen Caddesi	1940	Necatibey Caddesi	1944		
İskitler Caddesi	1935	Necatibey Caddesi	1940	İskitler Caddesi	1944	Turgut Özal Bulvarı	1996
Yeşilköy Sokağı	1935	Rüzgarlı Sokağı	1940	Şinası Sokağı	1959	Rüzgarlı Caddesi	1996
Necatibey Caddesi	1935	Gazi Mustafa Kemal Bulvarı	1940				
Akköprü Caddesi	1935	İstanbul Caddesi	1940	Fatih Sultan Mehmet Bulvarı	2006		

Tablo 10'un Devamı

Bağışdere Sokağı	1935	Plevne Sokağı	1940	Fuat Börekçi Caddesi	1998
İsmetpaşa Caddesi	1935	Mithatpaşa Caddesi	1955		
Kazım Özalp Caddesi	1935	Ziya Gökalp Caddesi	1955		
Tunalı Hilmi Caddesi	1944	Muhammet Rızaşah Pehlevi Caddesi	1959	İran Caddesi	1988
Yeni Posta Caddesi	1944	Vali Dr. Reşit Caddesi	1959	Cinnah Caddesi	1972
Çelik Kale Sokağı	1935	Çelik Sokağı	1959	Şehit Adem Yavuz Sokağı	1988
Baraj Caddesi	1955	İrfan Baştuğ Caddesi	1960	Şehit Ömer Halis Demir Bulvarı	2016
Posta Caddesi	1935	Şehit Teğmen Kalmaz	1960		
Cebeci Caddesi	1935	Cemal Gürsel Caddesi	1966	Celal Bayar Bulvarı + Cemal Gürsel Caddesi	1988
Ar Sokağı	1953	Şehit Gönenç	1967		
Polatlı Caddesi	1959	Silahtar Caddesi	1967		
Silahtar Caddesi	1959	Polatlı Caddesi	1967		
Cevher Sokağı	1959	Çevre Sokağı	1967	Üsküp Caddesi	1996
Ahmetler Sokağı + Özdemir Caddesi	1959	Ahmetler Caddesi	1967	Libya Caddesi	1986
Turgutreis Caddesi	1959	Turgutreis Caddesi + Süleymanbey Sokağı	1967		
Gözalan Sokağı	1959	Güzeltan Sokağı	1967		
Özdemir Caddesi	1959	Tunalı Hilmi Caddesi	1967		
Badecik Sokağı	1959	Bardacık Sokağı	1967		
Boylu Sokağı	1953	J. F. Kennedy Caddesi	1967		
Çankaya Caddesi (Kavaklıdere)	1959	Atatürk Bulvarı (dahil edilmiş)	1967		

Tablo 10'un Devamı

Ahmet Ağaoğlu Sokağı	1959	Ahmet Ağaoğlu + Kozlu Sokağı	1967	Çankaya Caddesi	1988
Müdafai Hukuk Caddesi	1959	Şehit Ersan Caddesi	1967		
Hacettepe Sokağı	1959	Dilektepe Sokağı + Damla Sokağı	1967	Gevher Necsibe Caddesi	1972
Seyhan Sokağı + Ceyhan Sokağı	1944	Seyhan Sokağı	1967		
Misafir Sokağı	1944	Kıbrıs Caddesi	1967		
Uçak Sokağı	1935	Neyzen Teyfik Sokağı	1967		
Serçe Sokağı	1944	Şehit Gönenç	1972	Strasbourg Caddesi	1988
Akay Sokağı	1944	Esat Caddesi	1972		
Durak Sokağı	1959	Budak Sokağı	1972		
Hasırcı Sokağı	1940	Hasırcılar Sokağı	1972	Ahmet Adnan Saygun Caddesi	1998
İmrahor Caddesi	1959	Mahmut Esat Bozkurt Caddesi	1986		
Bahçelievler Caddesi	1953	Döğol Caddesi	1986		
Bölük Caddesi	1959	Arjantin Caddesi	1988		
Maltepe Soakağı	1944	Şehit Daniş Tunaligil Sokağı	1988		
Sabah Sokağı	1944	Şehit Mehmet Baydar Sokağı	1988		
Uludağ Sokağı	1944	Şehit Bahadır Demir	1988		
Mine Sokağı	1944	Şehit İsmail Erez Sokağı	1988		
Yeşilyurt Sokağı (kısmen)	1959	Bükreş Caddesi	1988		
Bülbüldere Caddesi	1959	Bülbülderesi Caddesi	1988		
Uçar Sokağı	1935	İzmir Caddesi (birleştirme)	1988		

Tablo 10'un Devamı

Bilir Sokağı	1953	Metin Sümer Caddesi	1996	Abay Kunanbay Caddesi	2004		
Hemşehri Sokağı	1959	Filistin Caddesi	1996				
Güven Sokağı	1959	Kuveyt Caddesi	1996				
Hale Sokağı	1959	Şehit Çetin Görgü Sokağı	1998				
Bahçelerarası Caddesi	1940	Konya Devlet Yolu	1998	Mevlana Bulvarı	2006		
Hasan Ali Yücel Caddesi	1988	İncesu Caddesi	2000				
Müdafaa Caddesi	1944	Milli Müdafa Caddesi	2004				
Noktalı Sokağı	1959	Şehit Ömer Haluk Sipahioğlu	2006				
Karyağdı Sokağı	1967	Andrey Karlov	2017				
Kader Sokağı	1959	Beyaz Zambaklar Sokağı	2017				
Nevzat Tandoğan Caddesi	1953	Zeytindalı Caddesi	2018				
İtfaiye Meydanı (Hergele Meydanı)	1927	Opera Meydanı	-	Erbakan Meydanı	2013		
Cumhuriyet Meydanı	1924	Kurtuluş Meydanı	1928	Emniyet Abidesi Meydanı	1940	Hürriyet Meydanı ⁴³	1960
Abdullah Cevdet Sokağı	1967	Yusuf Halaçoğlu Caddesi	2005	Aziz Sancar Caddesi	2017		

Kaynak: VEKAM Ankara Harita ve Plan Arşivindeki 1924, 1927, 1944, 1959 1967, 1972, 1988, 1996 ve 1998 tarihli Ankara Haritalarından ve çeşitli kitaplardan (Ankara Şehri, 1940; Ankara Belediyesi,1945; Yaman, 2004) yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

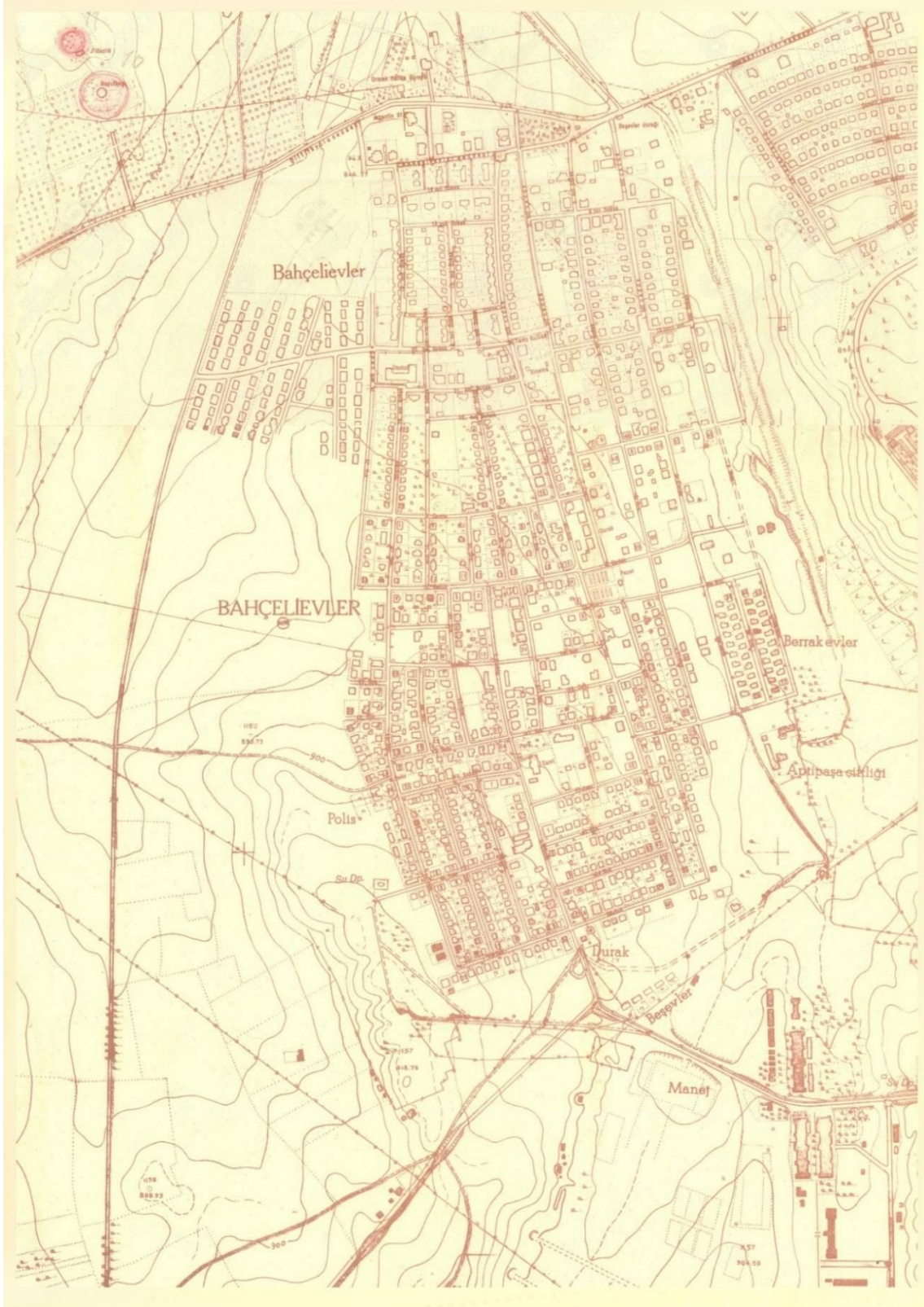
⁴³ Bu meydan bugün Kızılay olarak bildiğimiz meydandır. Resmi adı hiçbir zaman Kızılay olmamıştır. Son kez 2016 yılında “15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı” olarak yeniden adlandırılmıştır. Tabloda beşinci adlandırma sütunu olmadığı için dipnota yazmak durumunda kalınmıştır.

Araştırmada Referans Olarak Kullanılan Bazı Önemli Haritalar

Şekil 9: Bahçelievler Otobüs Tarifelerini Gösteren 1944 Tarihli Vaziyet Planı

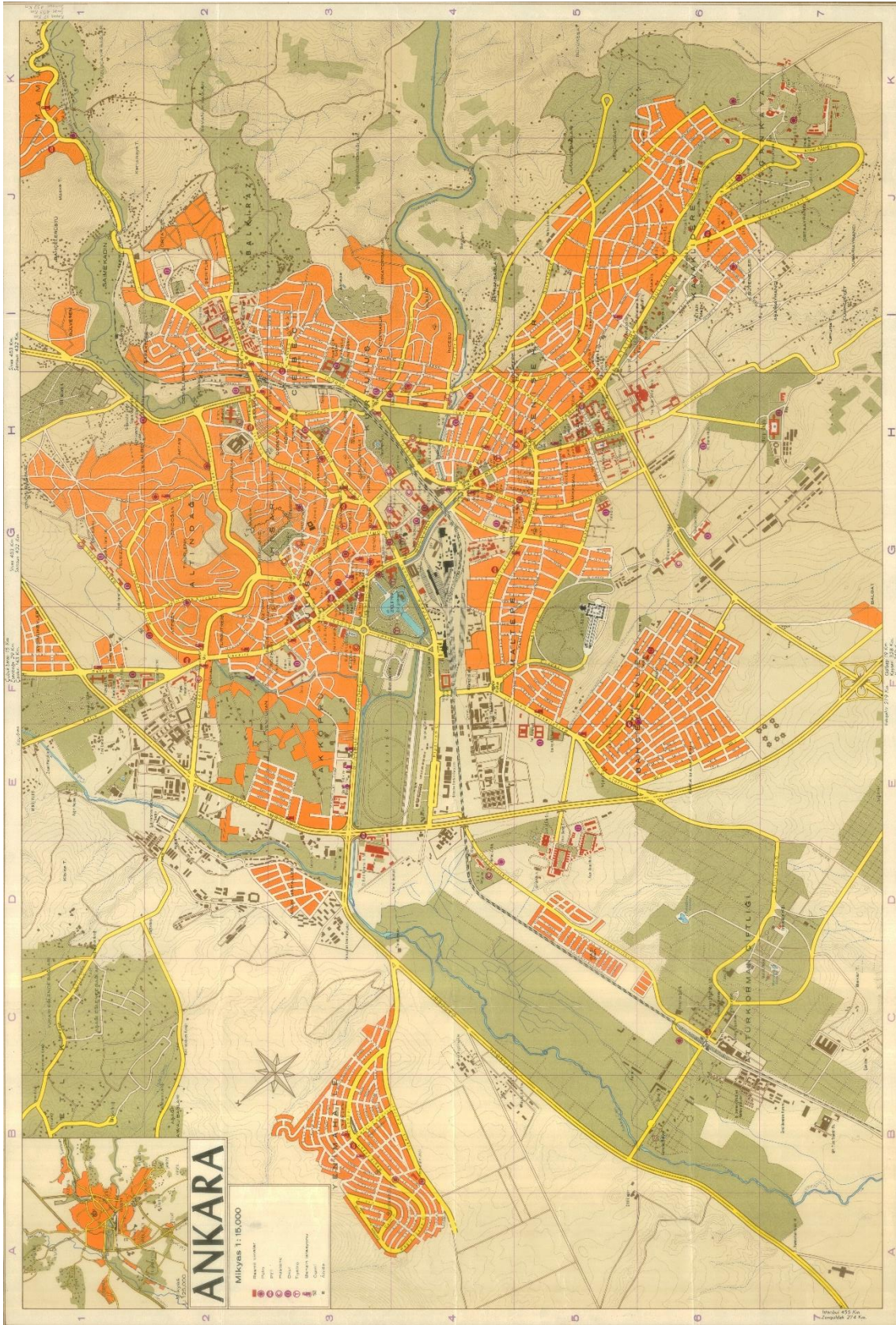
Kaynak: (Vekam Ankara Plan ve Harita Arşivi)

Şekil 10: HGM'ye Ait 1953 Tarihli Ankara Planında Bahçelievlerin Görünümü

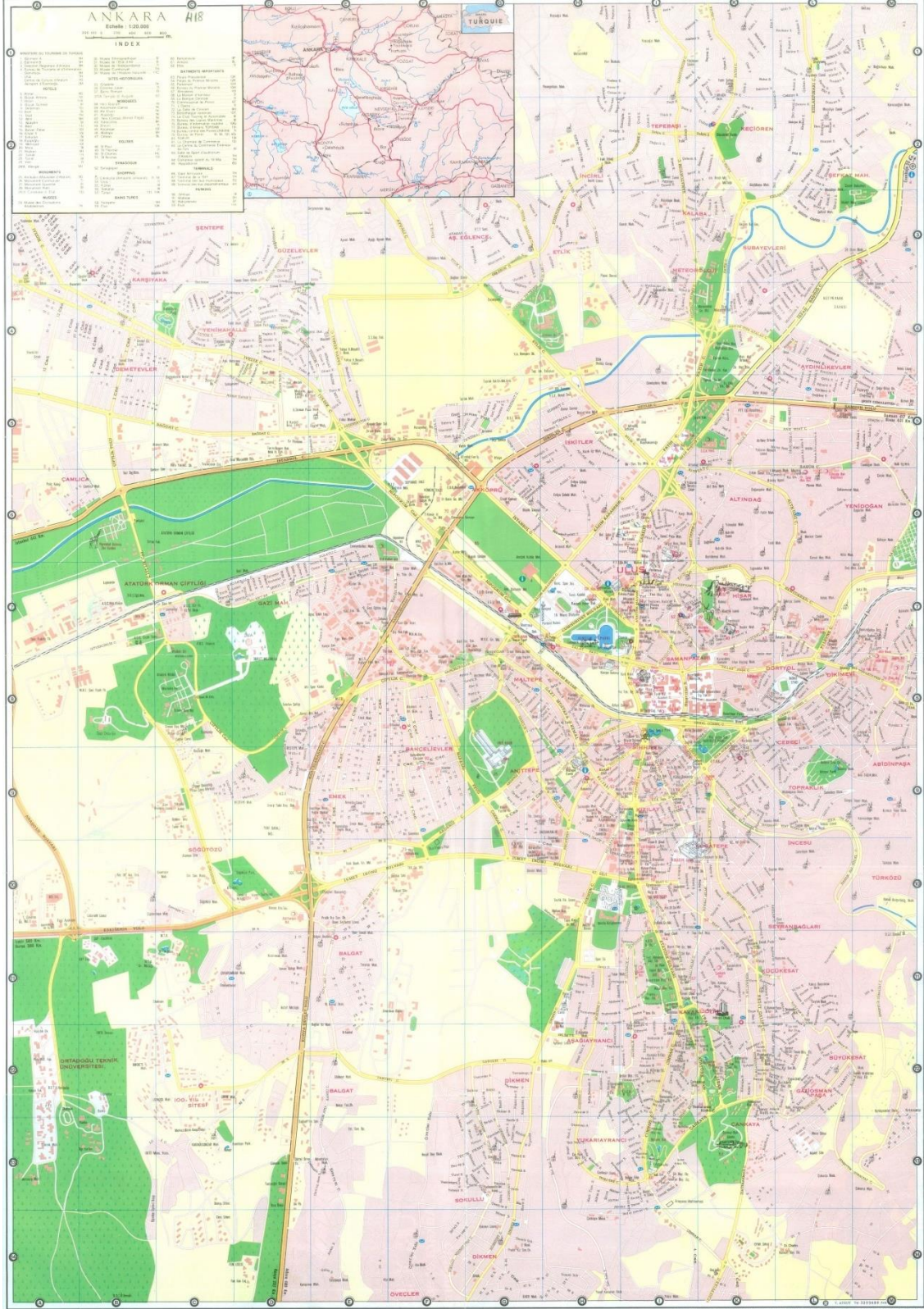
Kaynak: (VEKAM Ankara Plan ve Harita Arşivi)

Şekil 11: HGM 1959 Tarihli Ankara Yerleşim Planı

Kaynak: (VEKAM Ankara Plan ve Harita Arşivi)

Şekil 12: HGM 1991 Tarihli Ankara Haritası

Kaynak: (VEKAM Ankara Plan ve Harita Arşivi)

ÖZET

Yol adlandırmalarının kent kültürü ve kent belleğiyle olan ilişkisini eleştirel kentsel toponimi kuramları çerçevesinde ortaya koymayı hedefleyen bu tez çalışmasında üst ölçekte Ankara, alt ölçekte ise Bahçelievler Senti örneğinde bir araştırma yürütülmüştür. Yol adlandırmalarının siyasal ideolojilerin bir aracı olmaktan öte, kentin kültürel belleğinin önemli bir unsuru olduğu ve numaralandırmaların da kentlilerce sahiplenilmesinin bu durumu kanıtladığı varsayılmaktadır. Buradan hareketle, Ankara kent merkezindeki yol adlandırmalarında yaşanan tarihsel dönüşüm, mevcut adlandırmaların özellikleri ve Bahçelievler’de yaşanan özgün deneyim, eleştirel toponimik bir bakış açısıyla incelenerek bu varsayımın kanıtlanması amaçlanmıştır. Araştırmada karma bir yöntem benimsenerek, Ankara’da geçmişten bugüne yapılan adlandırmaları ortaya çıkarabilmek için çeşitli arşiv belgelerinin doküman analizi; ikincil kaynaklardan toplanan adlandırma verilerini değerlendirmek için nicel veri analizi; hipotezi test edebilmek için Bahçelievler’de seçilen amaçlı örneklemdeki yapılandırılmamış görüşmelerden ve katılımlı gözlemden toplanan veriler ışığında nitel bir analiz yapılmıştır. Ayrıca çalışmada literatüre yönelik yeni bir kavramsallaştırma, uluslararası örneklerin bir tipolojisi, semantik bir sınıflandırma ve Türkiye için bir dönemselleştirme önerilmektedir. Araştırma sonucunda, karar vericiler tarafından siyasal amaçlar ve anma/hatırlatma pratikleri için bir araç olarak kullanılan yol adlandırmalarının aslında kent kültürü ve belleğinin yapı taşları olduğu, kent metninin mutlak bir kontrol altına alınamadığı ve ona yönelen tüm müdahalelerin soyut kentsel mekâna önemli ölçüde zarar verdiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kent Kültürü, Kent Belleği, Kent Metni, Yol Adlandırma, Ankara

ABSTRACT

In this thesis, which aims to reveal the relationship of street naming with urban culture and urban memory within the framework of critical urban toponymy theories, research was carried out in the example of Ankara at the upper scale and Bahçelievler District at the subscale. It is assumed that street naming, rather than being a tool of political ideologies, is an important element of the cultural memory of the city, and the ownership of the numbering by the citizens proves further this situation. Thus, it is aimed to prove this assumption by examining the historical transformation in street naming in Ankara city center, the features of existing naming and the original practice in Bahçelievler from a critical toponymic perspective. By adopting a mixed method in the research, document analysis of various archival documents to reveal the naming from the past to the present in Ankara; quantitative data analysis to evaluate naming data collected from secondary sources; In order to test the hypothesis, unstructured interviews and participatory observations in the purposeful selected sample in Bahçelievler was made in the light of data collection for a qualitative analysis. Additionally, in the study, a new conceptualization for the literature, a typology of international examples, a semantic classification and a periodization for Turkey are suggested. As a result of the research, it has been revealed that street naming, which is used by decision makers as a tool for political purposes and commemorative/rememorative practices, is actually the building blocks of urban culture and memory. Also, been revealed that the urban text cannot be taken under absolute control and all interventions directed towards it cause significant damage to the abstract urban space.

Keywords: Urban Culture, Urban Memory, City-text, Street Naming, Ankara